

grafiti

графіті

Олександр

Ірванець

ХВОРОБА
ЛІБЕНКРАФТА

Morbus
dormatorius adversus

Понурий роман

Харків
«Фоліо»
2010

ЧАСТИНА ПЕРША

Дожидай же, кожен смертний, дня останнього в житті,
За щасливого на світі ти нікого не вважай,
Поки він у пристань вічну без біди не допливе¹.

Софокл. «Цар Едіп»

* * *

Це сталося саме тоді, коли трамвай переїздив річку. Салон був повний, проте не забитий ущертъ, як то зазвичай уже години після п'ятої пополудні. Ігор їхав на ранкове заняття з пластики, стоячи в тисняві на задньому майданчику й спостерігаючи, як у нерівно вигнутому склі віддаляються зустрічні вантажівки, розхляпуючи з-під коліс перемішаний з грязюкою сірий сніг. Він навіть не зауважив, коли на середні двері увійшов зовсім молодий хлопчина, швидше за все іще школяр-старшокласник. Юнак мав за спиною наплічника, і піднятий розлогий каптур куртки закривав його обличчя. Особливої уваги на нього ніхто не звернув — хлопчина став біля вікна прямо навпроти середніх дверей, там, де не було сидінь, лише брудне поліроване поруччя. Ігор так і не помітив, чи то хлопець уже мав книгу в руках,

¹ Переклад Бориса Тена.

а чи лише у трамваї витяг її з рюкзака й спробував читати. Та салоном уже рухалась кондукторка, монотонно примовляючи: «Хто зайшов, компостуємо квиточки! У кого нема, купуємо в кондуктора-а!» Хлопчина несамохіть відвів очі від книжки й зовсім коротко зиркнув спідлоба у її бік.

Першою заверещала повна жінка у пальті з хутряним коміром. Вона вже пробиралась до дверей, наміряючись вийти на зупинці. Її крик: «Пля-ямки!!!» стрепехнув увесь салон. Хлопчина зблід і неотямлено кліпнув. Тоді вже всі у трамваї побачили на його повіках два маленьких темно-червоних кружечки. Хлопець опустил руки з книжкою і якимось покійно заляк. Його плечі неначе обвисли, він увесь ніби сильно зменшився на зріст. Очі він заплющив, так що дві червоні плямки майже правильної круглої форми дивились на людей, немов химерні невидючі зіниці. Та майже одразу він міцніше склепив повіки, і два кружечки зробилися вузькими овалами, схожими на крихітні веретенця.

Товстуха з хутряним коміром, тримаючись однією рукою за поручня, другою якимось примудрилась розмахнутися в неширокому просторі трамвая і своєю чорною, доволі масивною сумочкою вдарила хлопчину в пах. Він тихо зойкнув і зігнувся в попереку, різко хитнувшись

уперед. Тітка замахнулася знову, але тут її вже випередили двоє підпилих чоловіків, які швидко протискалися через салон з боку водійської кабіни. Вони відштовхнули ошелешену кондукторку, котра, вчепившись за спинку одного із сидінь, притисла до себе сумку з квитками й виручкою і закусила губу. Перший з чоловіків одразу вдарив хлопця ногою в голову — потужно і важко. При цьому чоловік застогнав, трохи ніби підвиваючи. Другий, різко виступивши з-за спини першого, із усієї сили ліктем правої руки по спині остаточно звалив тіло юнака — той упав ницьма, тихо й протяжно застогнав, підтягнув долоні до голови, але чомусь лише закрив ними обличчя.

Трамвай тим часом доїхав до зупинки і відчинив двері. Обоє чоловіків ногами почали виштовхувати тіло хлопчини з вагона. Товстуха у пальті терпляче дочекалась, коли вони закінчать, а потім діловито вийшла, міцно притримуючись за поручень. За нею з вагона вискочило іще чоловіків зо п'ять. Через передні двері вибіг водій. У руках він тримав замашного гайкового ключа. Обступивши тіло хлопця, семеро чоловіків почали розмірено й методично завдавати ударів, переважно черевиками, намагаючись влучати у голову. Хлопець скрикнув, кілька разів різко смикнувся, але тут водій, відіпхнувши котрогось із пасажирів, широко розмахнувся й різко опустив ключа йому на потилицю. Хрускіт було чути аж у вагоні. Червона бульбашкувата пляма

виступила на комірі й почала розтікатися по брудному нерівному асфальті. Дехто з пасажирів опустил голову, ще хтось відвернувся, але більшість з погано прихованою цікавістю спостерігала крізь вікна й відчинені двері.

Урешті все закінчилося. Хлопчина лежав нерухомо й розслаблено. Водій трамвая обережно витер закривавленого ключа об його куртку й, озирнувшись на чоловіків, котрі захекано похитувались навколо тіла, буркнув: «Ну, ви ж повідомите, щоб це прибрали». І, так само трохи захекано похитуючись, пішов до передніх дверей. Трамвай дзеленькнув і покотив собі далі. Через дві зупинки Ігор вийшов.

* * *

У театрі з'ясувалося, що заняття з пластики скасовані. Але за півгодини їх усіх чекало керівництво — позачергові збори трудового колективу. Проте ці тридцять хвилин можна було використати максимально вільно і з користю: випалити цигарку на господарчому дворі, та ще й з кавою. Кава, щоправда, в театральному буфеті була лише розчинна, поганенька, та все ж це була кава. Бо в усьому місті гастрономи продавали тільки цикорієвий напій «Бадьорість», гіркий і коричневий, проте без

грана кавового смаку чи навіть запаху. Та й черги по цей напій стояли через увесь магазин.

Ігор отримав від буфетниці пластиковий стаканчик багаторазового використання, в якому на третину коливалася чорна рідина з ріденькою піною попід обідком, і, обережно тримаючи напій перед собою, сходами піднявся до господарчого виходу. Сигарети в кишені трохи пожмакалися (м'яка пачка, що поробиш), проте одну з них вдалося без проблем розпрямити й навіть припалити. Ковток гіркуватої рідини, затяжка гіркуватим димом — і на серці зробилося добре, затишно, комфортно. Навіть зимове небо над головою трохи прояснилося, здавалося, що між хмарами де-не-де прозирають клинці блакиті. Для повного комфорту не вистачало тільки Віктора — і він скоро з'явився, хвилини за три-чотири, так само несучи в правій руці стаканчик з кавою, а лівою випорпуючи сигарету з такої самої м'якої пачки.

— Пхривіт, пхривіт! — приязно прохрипів він, не розтуляючи рота, в який саме застромив тютюновий виріб.

— Здоров! — відбуркнув Ігор і затягнувся якнайглибше.

— Ти якийсь не такий, — відчув зміни в настрої друга Віктор. — Щось трапилося? Га?

— Епідемік у трамваї... — Ігор відсморбнув зі скляночки. — Молодий хлопчина...

— А-а-а... — протягнув Віктор. — Розумію. Це завжди так важко. Ніколи не звикнеш. Чи звикнеш? Га?

Ігоря чомусь роздратувало це його друге «га» поспіль, і він не відповів. Відвернувся, струсив попіл, знову відсьорбнув кави. Віктор, схоже, відчув недоречність свого питання ні про що. Він теж помовчав, посмоктав цигарку.

— А взагалі як справи?

Ігор насупився, але посмішки не стримав. Так, звісно, загалом справи нормально.

— Так, звісно, у всьому іншому справи нормально. Ти це хотів почути?

— Ну, перестань, не лізь у пляшку.

— До речі, про пляшку...

— Розумна ідея, — Віктор пожвавішав. — Знаєш, чого я хриплю? Голос зірвав на озвучуванні. Зате гонорар за-платили. Можемо збігати.

— А що ти озвучував?

— Так, фільм один. Можна сказати, науч-поп. Інструктаж.

— Інструктаж? До чого?

— Як поводитись, коли зустрінеш епідеміка. Десяти-хвилинка.

Ігоря аж пересмикнуло. Ось знову! Щоб не показати свого стану, він з усієї сили затагнувся, після чого знов припав до стаканчика. Потім, потамувавши роздратування, все ж запитав:

— А мене чого не запросили? Ти ж знаєш, як мені гроші потрібні...

— Там було лише два голоси. Чоловічий і жіночий. Ти не дмися, — Віктор, видно, теж відчував деяку незручність. — Добре, ходімо на ті збори. А після зборів я виставлю.

* * *

На збори і справді зійшлися всі актори й більша частина адміністративного персоналу. Профорг театру, в обов'язки якого входило проведення зібрань за відсутності Парторга, не піднявся на сцену, а просто вийшов у проміжок перед першим рядом і почав своїм високим голосом швидко зачитувати список співробітників, не особливо прислухаючись, чи лунає у відповідь на прізвище бодай якийсь відгук. Дочитавши до кінця, Профорг запахав папірця зі списком собі кудись під пахву і, склавши руки на грудях, почав:

— Товариші! Чи я й не знаю, як то тепер звертатися... Ну та добре! Отож, ми маємо з вами поговорити про таке... Як ви знаєте, епідемія в нашій країні... а особливо в нашому місті... триває... продовжує набирати обертів. І тому треба бути особливо обережними! Втім, про це з вами зараз поговорить спеціаліст з медицини! Будь ласка, прошу!..

За цими словами з краю першого ряду піднялась цілком непоказна низенька жіночка зі скрученою на потилиці дуплюкою волосся. Прокашлявшись, вона відрекла комендувалась лікарем-епідеміологом такою-то (Ігор миттю забув і ім'я, і прізвище), а потім почала монотонно пережовувати вже давно відомі всім факти та деталі:

— Ви, мабуть, усі вже зауважили, що на вулицях часом трапляються хворі люди. Перше, що їх відзначає і відрізняє від здорових, — червоні плямки на повіках, майже ідеально круглого кольору. Плямки помітні тоді, коли хворий моргає чи заплющує очі. У медицині це називається хворобою Лібенкрафта. Або, по-науковому, «Morbus dormatorius adversus». Її першим описав такий собі Соломон Лібенкрафт... Е-е-е... Він був чи то завідувачем фельдшерського пункту, чи лікарем. Але це не має ніякого значення. Бо зараз він, здається, виїхав за кордон.

Залою прокотився стриманий нервовий сміх. Крихітка-лікарка на мить затнулася, але опанувала себе і продовжила:

— Ця хвороба... хвороба Лібенкрафта... Вона ще мало досліджена. На жаль... Ми навіть не знаємо, яким шляхом передається інфекція. Проте вона дуж-же, дуж-ж-же небезпечна! Це справді серйозно!..

Ігор опутив погляд, спробував відсторонитися, але побачене в трамваї наринувало, встало перед очима, і його аж перетіпнуло внутрішньо. Майже в ту саму мить він почув, як Віктор, сидячи у нього десь за спиною, промурмотів до когось:

— Ще невідомо, чи той Лібенкрафт, бува, не сам запустив цю заразу між людей... Від них можна чекати всякого, — він захрипів і закашлявся.

Тим часом лікарка продовжувала:

— Тому вам усім слід бути дуже обережними, коли раптом матимете контакти з інфікованими. Ні в якому разі не можна до них торкатися, особливо відкритими частинами тіла, руками тощо. Найкраще взагалі уникати контакту, просто відійти геть, подалі...

— А зараза нехай поширюється? — несхвально пролунало запитання з глибини зали.

— Ну, чому ж? — Лікарка трохи зніяковіла. — На боротьбу з хворобою в нас мобілізовано всі кращі сили. Наші медики проводять профілактичні роботи практично по всій території країни... І ми... ми... Зрештою, ми... наша медицина знайде способи лікування цієї недуги.

— Ага! Тобто зараз ця хвороба ще не лікується? — вже конкретно злорадно запитали з іншого кінця зали. Ігор повернув голову й побачив, що запитує котрийсь із робітників сцени, присадкуватий русявий тип, вічно на-

підпитку й готовий поскандалити через найменший дріб'язок. — Вона ж не лікується, про це всі знають!

Лікарка стала ніби зовсім маленькою, опустила очі долу і промимрила щось цілком нерозбірливе. Їй на допомогу поквапився Профорг.

— Зачекайте, зачекайте, не робіть поспішних висновків! — Він говорив гучно і трохи налякано, видно, хвилювання лікарки передалося і йому. — Думаю, насправді все виглядає не так страшно. Адже потрібно що? — директор зиркнув на лікарку. — Потрібно мити руки, дотримуватись правил гігієни, правда ж?

Лікарка кивнула, і залом знову прокотився не дуже гучний, проте вже відвертий сміх.

— А ще зуби чистити і вітаміни пх-риймати, — прохрипів за спиною Віктор. — І регулярно калорійно харчуватися!..

Почулося рипіння крісел. Актори й співробітники підводилися, наостанок змірюючи маленьку лікарку на смішкуватими недобрими поглядами.

Проте і це ще не був кінець зібрання. Профорг, подякувавши лікарці, знову дістав з-під пахви список колективу й попросив залишитися в залі близько десятка чоловік. Серед названих Ігор почув і своє прізвище. Віктор підвівся і, спершись на переднє крісло, хрипко шепнув йому з-за спини:

— Я чекатиму в хр-имерці!..

Після того, як зала майже спорожніла, оголошені актори підтяглись у перші ряди, й режисер Метелецький, вийшовши наперед, обвів їх своїм гострим поглядом крізь окуляри.

Метелецький був добрим режисером, одним з кращих у їхньому місті. Якщо взагалі не найкращим. Він ставив багато і плідно, його спектаклі часом здобували нагороди на конкурсах і оглядах, та й у начальства він теж мав добру репутацію. Він умів дошукуватись компромісу, цей режисер Метелецький, і цим своїм вмінням трохи навіть пишався.

— Шановні!.. — Метелецький саме так і звертався до всіх людей: і до акторів, і до керівництва, і до випадкових зустрічних. — Шановні! Ми з вами маємо нове, надзвичайно цікаве творче завдання. І я сподіваюсь, ми з цим завданням впораємося... впораємося з гідністю, отримавши насолоду від нашої творчої праці. А також, я не сумніваюсь у цьому, ми з вами зуміємо принести відповідну насолоду нашим майбутнім глядачам!

За цими словами режисер зняв окуляри й протер їх краєчком трикотажного светра невизначеного кольору. Ця пауза означала: ви все-таки мусите вислухати те, що я вам скажу.

Врешті погляди акторів таки скупчились на постаті режисера і нерозбірливий гамір трохи вщух. Іще зовсім молода актриса, цьогорічна випускниця театрального технікуму, навіть не втрималася і запитала, ніяковіючи:

— То що ми ставитимемо? Вибачте?

Метелецький підніс окуляри до обличчя, проте не насадив їх на носа, а затримав перед собою і, мружачись, придивлявся до якості відчищення скелець. Мовчання в залі зробилось майже цілковитим, тільки хтось один на протилежному від Ігоря краю другого ряду все ще бубонів собі щось.

— Так, резонне питання! — Метелецький нарешті повернув окуляри на верхню частину обличчя. — Але є декілька «але»...

Бубоніння трохи втихло.

Вслухавшись у мовчання акторів, режисер задоволено продовжив:

— Утім, про це — пізніш. А зараз я просто маю повідомити вам, що ми з вами працюватимемо над п'єсою древнього грецького драматурга Софоклеса «Цар Едіп».

Отут уже нарешті запанувала повна мовчанка. Дехто з акторів презирнувся, інші здивовано витріщились на режисера. Молода актриса аж піднеслася зі свого місця й так, напівпідвівшись, приголомшено запитала:

— А як?.. А коли... коли ви роздасте нам тексти ролей?

— Отут і полягає непроста, сказати б, суть нашого завдання, — з легенькою, трішки ніби ніяковою усмішкою режисер Метелецький тягнув фразу, ніяк не зважаючи її завершити. — Річ у тім, що ми з вами працюватимемо... працюватимемо над постановкою... без тексту!

Ігореві здалося, ніби режисер навіть трохи зняковів. Хоча ні, це просто неможливо. Режисер не може ніяковити, особливо Метелецький. Ось він і справді опанував себе й продовжив:

— Ви ж знаєте, наше місто на карантині у зв'язку з епідемією. Це по-перше. А по-друге, згідно з вказівками Ідеологічного Управління, твори давніх епох вилучені з усіх без винятку бібліотек. Отож...

Напружена тиша в залі не спадала.

— Отож ми з вами працюватимемо над спектаклем, базуючись, так би мовити... на інформації, яку ми маємо про п'єсу. Адже ви напевно знаєте цей твір? Хіба ні? Ні?

Питання впало у порожнечу тиші й ніби аж іще більше поглибило її. Ігор озирнувся на колег — більшість із них опустила очі й замислено роздивлялася щось на підлозі. Проте режисера Метелецького навіть це не дуже стурбувало.

— На щастя, шановні, у нас є Семен Маркович! — переможно повідомив він усім присутнім.

Семен Маркович Кушнір був найстаршим і найстарішим актором театру. Вже кілька разів його збиралися відпроваджувати на пенсію, проте увесь час поставало питання, ким же його замінити. Оскільки гідної кандидатури все не знаходилося, Семен Маркович, кречучи, й далі працював, виходячи на сцену майже щовечора і втілюючи в життя образи добрих керівників у виробничих драмах, якими і славився їхній Державний театр Зарічного району. Якось під час післяпрем'єрного застілля Семен Маркович, вийшовши з Ігорем покурити на господарчому дворі, закашлявся після міцної затяжки і, втерши сльозу, що набігла на око, пробурмотів, вдивляючись у сірий морок: «А я ж мав короля Ліра грати...» Ігореві тоді дуже кортіло запитати, що ж це за роль така — король Лір, та він стримався: ніяково було лізти старому в душу. Тож він тільки мовчки кивнув. Але в пам'яті залишилась понуро схилена масивна голова старого актора з русявим, ще доволі густим волоссям.

Згадавши про це, Ігор зауважив, що самого Семена Марковича в залі немає. Роззирнувся, витягаючи шию, — ні, таки справді нема. І, ніби зрозумівши його погляд, режисер Метелецький пояснив:

— Семен Маркович зараз у медпункті. Він отримав, так би мовити, виробничу травму. Йому швидко надadуть потрібну допомогу, і він приєднається до нас.

Саме після цих слів Метелецького у дверях з'явився Семен Маркович. Ігор першим помітив його, бо так і сидів далі впівоберта. У старого була забинтована голова й уся верхня половина обличчя густо замащена йодом — чоло, перенісся, над і під очима. Притримуючись рукою за спинки крайніх крісел у рядах, Кушнір повільно йшов до сцени, високо задерши голову: біла пов'язка налазила йому на очі. Тепер уже не тільки Ігор, а й усі в залі повернули голови назустріч старому. А він, повільно дотупцявши до першого ряду, підійшов і став поруч із Метелецьким, при цьому роззираючись із-під пов'язки у бік колег водночас зверхньо і якимось аж ніби трохи винувано.

Режисер знову зняв свої окуляри, подивився на старого актора згори вниз і продовжив:

— Розумієте, шановні, наш Семен Маркович здобував свою освіту в ті далекі часи, хе-хе... коли цей твір, я маю на увазі «Цар Едіп», ще вивчався в курсі театрального технікуму...

— Взагалі-то я закінчив театральний інститут... — не голосно, швидше собі під ніс, ніж на публіку, промурмотів Семен Маркович.

— Семене Марковичу, шановний! Ну яке це тепер має значення? — Метелецький повернув окуляри на належне їм місце й аж розвів руками в запалі. — Ми всі, тут присутні, маємо відповідну закінчену театральну освіту.

І ми тут усі професіонали й однодумці. Тому будьте такі ласкаві, розкажіть нам коротко зміст цієї п'єси, її, так би мовити, генеральну фабулу. Адже ви це все пам'ятаєте, я не сумніваюся!

— Не так воно просто... — Кушнір говорив зовсім тихо, видно було, що він не дуже добре почувається. — П'єса ця справді дуже відома... була свого часу. Але я в ній не грав, тому навряд чи з мене буде велика користь. Ролей я не знаю, а генеральна, як то ви сказали, фабула, вона там досить проста...

— Ну так тим краще! Семене Марковичу, — режисер аж запроменився дещо нещирою приязню. Він розставив руки назустріч старому акторові, ніби хотів стиснути його в обіймах. — Якщо вона така проста, то нам не буде складно поставити її на сцені. Колектив у нас молодий, здоровий, нам ще й не такі завдання по плечу! Розповідайте, шановний, розповідайте!

— Отож... — Було помітно, що Семен Маркович напружує пам'ять, пригадуючи щось давно і надійно забуте. — Отож... там є... Едіп, ясна річ, Едіп. А ще там є той пророк, точніш оракул, його звати... звати його — а! Тересій. Чи, може, Тіресій... Точно — Тіресій! Потім там ще фігурують... Як же ж їх?.. — Старий почухав голову під пов'язкою, котра знову збилася набакир.

— Може, Семене Марковичу, може, ви нам спершу розповісте, так би мовити, сюжет п'єси, перебіг дії? А вже

потім пригадаєте всіх дійових осіб? — режисера відверто дратувала манера викладу, що її обрав Кушнір.

— Зараз-зараз. Дайте мені, будь ласка, зосередитися!.. — Старий актор іще раз підніс руку до голови.

Метелецький перевів свій погляд на акторів у залі, знову зняв окуляри, протер їх:

— Я, може, вам тим часом поясню, в чому причина. Там, у цій п'єсі, в самому її фіналі, є така сцена, коли Едіп, головний герой, втямивши увесь жах, всю трагічність ситуації, в якій він опинився, приймає рішення покарати самого себе. І він осліплює сам себе, виймає собі очі металевую пряжкою... чи брошкою... Пряжкою чи брошкою, Семене Марковичу? — Режисер знову повернув голову до Кушніра, але той все ще чухав собі десь під пов'язкою і, здавалося, перебував у глибокій задумі. — Ну, та несуттєво. І ось наш шановний Семен Маркович, розігруючи переді мною цю сцену, так би мовити, імпровізуючи, настільки захопився, що справді почав бити себе по обличчю, по очах якимсь гострим металевим предметом. — Метелецький насторожено всміхнувся. — Що то було, Семене Марковичу?

— Там ще є Креонт. Чи Креант? — Старий, видно, все ще не чув, що у нього запитують. Режисер махнув рукою.

— Семене Марковичу! Чуєте мене, Семене Марковичу, шановний! Вам, напевно, і справді треба піти і ще трохи відпочити! Добре?

Старий актор кивнув і, все ще чухаючи собі чоло під низько насунутою пов'язкою, повільно почвалав до виходу із зали. Незрозуміло було, чи чув він слова режисера, а чи просто так сам собі вирішив, що свою частину роботи виконав і може бути вільним.

Метелецький подивився йому вслід, іще раз протер окуляри, насадив їх на носа і розвів руками.

— Добре, шановні, роботу над майбутнім спектаклем продовжимо завтра. Самі бачите, сьогодні Семен Маркович трохи... не в формі. Всі вільні.

* * *

Ігор не ввійшов, а буквально вбіг у Вікторову гримерку. І саме вчасно — Віктор уже повільно скручував комірця алюмінієвої безкозирки з пляшки настоянки «Цукрова». На вузькому гримерному столику лежало п'ять чи шість пересохлих цукерок-подушечок з повидлом.

— О, добре! — Віктор повернув голову в його бік. — А то я вже без тебе починати зібрався. То що там? — Він дістав з шафки-трюмо пластикового стаканчика, точнісінько такого, в яких у буфеті подавали каву, налив туди на два пальці настоянки і простягнув товаришеві. — Давай! Поїхали!

Ігор махнув, бридкий смак «Цукрової» обпік піднебіння, потім горло і заструменився кудись донизу,

в глибини організму. Подих на мить забило, очі засльозились, та потім все минуло.

— Нову постановку Метелецький робитиме... — видихнув він разом з випарами настоянки. Віктор відвернув обличчя:

— Це я зрозумів. І що ставитиме?

— Того, як його?.. «Царя Едіпа». Знаєш таку п'єсу?

— Ні... Хоча начебто в технікумі, коли вивчали той, західний театр занепаду, то згадували якусь подібну назву. Цар якийсь чи, може, король...

— Король? Може, король Лір?

— Може, й король... — Віктор теж випив і, впхавши до рота подушечку, заходився ганяти її язиком. — Фу, ну й гидота ця «Цукрова»!..

— А ти не запам'ятав, що то за п'єса?

— Яка? Про короля?

— Так. Про короля.

— Ні, зараз не згадаю. Так, у підручнику сторінки прогортав, коли до заліку готувався. Я ж тоді вже над дипломною працював. «Партизанська балада», пам'ятаєш? Я там Грицька грав. Грицька-підпільника.

— Шкода...

— Що шкода? Чого шкода?

— Шкода, що не запам'ятав...

Та перестань ти! Давай по другій!

Ігор більш-менш отямився вже за квартал від свого будинку. Ніби в тумані пригадувалось, як їхав трамвай, від театру, через річку, мостом, і там, на мості, у брудних надвечірніх сутінках, начебто хтось когось намагався упіймати, гнався, кричав, і всі пасажири у трамваї прикипіли до вікон, мовчки спостерігаючи, і лише мала дівчинка десь у матері на колінах запитала високим голоском: «Мамо, а сьо таке підемік?»

«Ну й бридота ця «Цукрова»... — Думка прийшла до голови ословесненою, конкретною. — Н-У Й Б-Р-И-Д-О-Т-А». Ніби вогненні літери стояли перед очима. Ігор приклав руку до живота, в якому смоктало і нило. «Чого ж ти хочеш, якщо лише два смажених яйця зранку і скількись там подушечок з повидлом у Вікторовій гримерці... і ще та кава?..»

Ліхтарі скінчилися, тож треба було пильно вдивлятися під ноги, аби не ступити у пащу відкритого каналізаційного люка. Підворіття накрило вже цілковитою темрявою, навпомацки, на самій лиш інтуїції вдалося відчинити двері до під'їзду — зрештою, вони не дуже-то й зачинялися, тримаючись на одній лише верхній петлі: якось хтось із сусідів, повертаючись так само напідпитку, вибив їх ногою. Давно неметеними сходами піднявся на

свій другий поверх, пошкрябав ключем по дверях, трапив до замкової шпарини і...

— А тато знову п'яний прийшов! — проспівала Марина, стоячи в коридорі між кухнею та кімнатою. Її погляд знизу вгору був уїдлигим і насмішкуватим. — Чуєш, мамо?! — гукнула вона в причинені кухонні двері. — Тато знов напився!

— Але ж ти й... — видихнув Ігор, намагаючись розшнурувати лівого черевика і втрачаючи рівновагу. — Але ж ти й... дитина, Марино! Гик! — Правицею довелось ухопитися за вішалку.

З півтемряви кухні визирнула Ліда — в халаті, з розпущеним темно-русявим волоссям. Її змучене, виснажене обличчя, здавалося, було суцільним осудом, втіленням осуду в найвищій, останній інстанції, без жодних апеляцій і касаційних скарг. — Зарплати, звісно ж, не давали?

— Не давали!.. — Язик у роті ворушився погано, ніби розбухнувши й заповнивши собою не тільки ротову порожнину, а й усю голову. — Є щось почеве... поведе... пове-че-ря-ти? — з третього разу по складах вдалося вимовити фразу до кінця.

В очах у Ліди роздратування перемішалося зі співчуттям. Спершу співчуття було зовсім мало, та за якусь хвилину очі трохи потеплішали.

— Ну, давай, проходь, я зараз щось придумаю.

В кухні під стелею слабенько жевріла двадцятиватка. Стіл, застелений картою цератою, був порожнім, коли не рахувати синьої в білу цяточку сільнички, яку хтось із друзів привіз у подарунок із гастролей до столиці. Ігор важко сів на табуретку і сперся об край столу. В животі нило і смоктало. В роті було гидко.

— Лишилося три яйця, — сказала Ліда від плити монотонним втомленим голосом. — Одне завтра малій на сніданок. А два можу тобі зараз засмажити. Або зварити. Хліб ще є. Півбуханця.

— Умгу... — промимрив Ігор, кладучи голову на лікті й намагаючись потамувати різачку у шлунку.

— Що «умгу»? — перепитала Ліда. — То підсмажити чи зварити?

— Підсма... та нехай... що тобі легше... — Ігор не хотів сперечатися і в глибині душі почувався трохи винним перед дружиною: чоловік-невдаха, зарплати не приносить, а тепер іще й напився з приятелем. І не вперше. Він заплющив очі й ще почув, як стукались яйця об край сковорідки, з тріском і шкварчанням... Але він уже в цей час чомусь ішов по холодній вологій землі, яка розсипалась під ногами, ішов на берег чи то моря, чи річки, одним словом, великої води, і навколо нього чомусь ішло теж іще багато людей, і всі вони йшли не просто так, а до якоїсь дуже важливої цілі. Що це за ціль, Ігор не знав, але розумів, що вона десь близько, десь ось-ось, десь поряд

і попереду. Присмеркове освітлення раннього світанку не давало можливості роздивитись обличчя попутників, але Ігор знав, що він не один, що таких, як він, багато навколо. І ще знав, що не потрібно нічого боятися... Нічого... Не потрібно...

«То ти їсти будеш?» — десь іззовні, з іншого світу запитала Ліда. Ігор підняв важку голову, роззирнувся. Перед ним на столі стояла тарілка, в якій розпливалися жовтизною по білому два засмажених яйця. Шматок сірого хліба й виделка симетрично притулялись до цього бідного натюрморту з двох боків. Сковтнувши густу слину, він почав жувати, майже не відчуваючи смаку. Скінчивши, відсунув тарілку й, заточуючись, почвалав до кімнати.

* * *

Прокинувся від того, що лежати було твердо і холодно. Підняв голову й збагнув, що він на підлозі — у дні конфліктів і сварок Ліда принципово не дозволяла йому лягати в подружнє ліжко. Під боком відчув слизькувату плоть надувного гумового матраца, в ногах збилася блаґенька ковдра з верблюжої повсті. Із кухні було чути, як дружина годує дочку сніданком.

— А тато сьогодні гроші принесе?

— Не знаю. Може, й принесе.

— Мамо! А чого він у нас такий?

— Не знаю. Який вже є. Їж давай.

— Міг би бути й не такий. Міг би бути кращий...

Все це говорилося монотонно, без жодних почуттів.

Дві жінки, доросла і мала, вели свою розмову. За вікном було сіро, як і вчора, й позавчора, як і увесь зимовий час. Та й весняний і осінній також.

Ігор сів на своєму напівздутому матраці, обняв коліна блідими голими руками. Починався новий день. Рештки сну ще стриміли в голові, клубочилися там, відступаючи в забуття. Очі за ніч запухли й розплющувались неохоче. Все ж розклепивши повіки, зиркнув на годинника — вже далеко по восьмій. А на десяту Метелецький призначив чергову репетицію. Того ж, царя, як його, Едіпа, чи що... Треба приводити себе у форму і збиратися. Сповз із матраца й почав відтискатися від підлоги. На дванадцятому разі впав грудьми на лінолеум і притулився щокою до давно не метеної шорсткуватої поверхні. Тут ще й ця зарплата. Що робити, чорт забирай? Ще з місяць тому їм повідомили, що у зв'язку з епідемією і з тим, що місто у блокаді, виплата затримується на невизначений час. Усім співробітникам театру видали безкоштовні проїзні квитки на всі види міського транспорту, себто на автобус і трамвай. Але їсти від цього хочеться не менше. Треба десь розжитися бодай якимись грішми... Ох-х, ці гроші... Ігор аж втиснувся обличчям у

лінолеум. Заплющив очі й міцно стиснув повіки. Червоні, жовті, зелені, райдужні кола заструменіли, ніби небесні фонтани перед внутрішнім зором. Й раптом десь там, у глибині, він побачив тьмянний, невиразний силует. Унизу щось рухалося. Чоловік у майці й спортивних штанях ішов через кімнату до телевізора, тримаючи в одній руці чашку зі світлим напоєм, а в другій — бутерброда. Згори Ігор тільки встиг побачити ріденьке волосся на маківці чоловіка, його відстовбурчені у різні боки вуха — і видиво зникло.

* * *

За півгодини, вже вмитий і поголений, Ігор намагався вискочити з помешкання непоміченим. Це йому все ж не вдалося: Ліда, в халаті, з розпущеним волоссям, перегородила дорогу вже у вузькому коридорі, біля вішалки. Тож одягати куртку й шапку довелося, опустивши голову й відводячи очі.

— Ти сьогодні постарайся прийти не таким, як учора.

— Ага... Та вже ж...

З кухонних дверей визирнула Марина.

— Тату! Ти сьогодні грошей принесес?

— Не знаю, доню. Намагатимусь. Спробую. Не знаю.

Ігор грюкнув дверима й, запихаючи руку в рукав куртки, який, мов на зло, наполовину вивернувся неслухня-

ним апендиксом, збіг сходами. На нижньому поверсі із банкою з-під розчинної кави в руках стояв сусід — у майці, в спортивних штанях. Ще з верхньої сходинки Ігор зауважив прогресуючу лисинку в нього на маківці — ріденьке русяве волосся розходилося по колу, немов віночок, показуючи посередині акуратну кругленьку проплішинку.

— Здоров, артист! — Сусід припалив сигарету, кинув сірника до кавової банки й видихнув йому в обличчя сиву хмарку. Ігоря різко занудило.

— Добридень, — він швидко потис сусідові праву руку. Проте той був налаштований на дещо довше спілкування.

— Ну, що в тебе нового? Коли в театр пригласиш?

— Не знаю... Як буде нова постановка, обов'язково запрошу!

Петро знову затягнувся:

— Давай-давай! А то я тіки й бачу, що цих підеміків. Вожу їх цілими пачками в ізолятор, там, на Острові. Так хоть щось культурне подивлюсь раз в житті.

— Добре... — Ігор зробив спробу прошмигнути повз широкоплечу постать. — Я справді запрошу вас в театр, коли буде прем'єра.

Та, видно, сусідові хотілося поспілкуватись трохи довше. Він сперся широкою спиною на стіну, а коліно

поставив на перила й таким чином остаточно перегордив шлях до виходу.

— Я ж, сосед, розумієш, і справді культуру люблю. Кіно там, футбол... часом книжку почитать, пригоденчеську там, детектива. Бо ж возиш цілими днями тих больних, вони у фургоні завивають, кричать! Після такого оддихнуть хочеться.

Ігор напружився й різко відсунув важке сусідове коліно з перил. Той хитнувся й трохи не втратив рівновагу. Він саме намірявся збити попіл із сигарети до кавової банки, але натомість обсипав собі спортивні штани.

— Та пожди ти, сосед! Я ж ще хотів тобі розказать! — сердито й трохи ніби аж ображено закричав він услід, проте Ігор спішно подолав останні сходинки і, штовхнувши двері на одній петлі, вискочив у двір.

Трамвай був напханий, видно, попередній пройшов досить давно. Ігор за звичкою зачаївся на задньому майданчику — там усе ж було трохи вільніше. Вискочив він з трамвая за зупинку до театру: хотілося пройтися, та й часу трохи ще лишалося. Обійшовши територію, вирішив зайти з боку внутрішнього двору.

На господарчому виході Віктор з робітниками сцени палив сигарети і спльовував на брудний сніг жовтуватою слиною. Він розповідав про якийсь випадок — Ігор почув уже самий кінець розповіді:

— ...і за нею як рвонули всі! Вона бігти не може, бо сумка важка, а кинути не догадується. Наздогнали, збили з ніг, як почали валити. Причому обережно так, щоб кров'ю не замаститися! Я теж разів зо два приклався: це ж зараза могла і з дітьми в пісочниці гратися, і в під'їзд забрести випадково!.. — Тут Віктор зауважив Ігоря, махнув йому назустріч: — Привіт! Там Метелецький вже ролі роздає! Кушнір, здається, пригадав майже всіх, хто в тій п'єсі як називається!

— І що? — Ігор зупинився, почав теж нишпорити по кишенях за сигаретами.

— Він за тебе питав! Так що ти не кури, зразу шуруй до нього.

— А-а-а... Ну, добре. — Й Ігор, так і не знайшовши курива в кишенях, рушив до кабінету режисера.

У кабінеті стояла напівтемрява: бордові штори на вікнах були щільно стулені, а Метелецький сидів у своєму кріслі з увімкненою настільною лампою. Він щось писав у блокноті. Та в першу мить, коли Ігор, подолавши двоє дверей, зовнішні і внутрішні, переступив поріг, йому на якусь крихітну долю секунди здалося, ніби він бачить за столом якусь безформну масу, темно-брунатну купу плоті, в'язку і розпливчасту. Але вже в наступну секунду ті обриси зникли, стрімко згрупувавшись у кощаву й ставну постать режисера.

— О, це дуже добре, що ви зайшли, шановний, — Метелецький зиркнув на нього поперх окулярів. — Сідайте.

Ігор сів, стиснувши коліна, потім трохи розслабився, закинув ногу на ногу й упіймав на собі погляд режисера. Той усміхався.

— Ви у нас актор... третьої категорії?

— Четвертої, — поправив Ігор. До третьої йому було ще далеко, років два або й три. Якщо провідних ролей не грати.

— Четвертої, — погодився Метелецький. — Але, незважаючи на це, ми вирішили пропонувати вам одну з головних ролей у новій постановці. Навіть, я б сказав, головну роль. Найголовнішу, я б сказав.

— Он як? — Ігор не знав, що відповідати. Він перевів погляд з обличчя режисера на завішані театральними афішами стіни його кабінету.

— Саме так! — Режисер потягнув паузу. — Ми й справді зупинились на вашій кандидатурі. Ви вже скільки у нашому театрі?

— П'ять років... — Ігор напружив пам'ять. Ні, справді, таки п'ять повних, шостий іде від минулого серпня.

— Ну, ось бачите, — невідь-чому вдоволено протягнув режисер. — Цілих п'ять років. Можна сказати, добру частину вашого молодого життя ви провели у цих стінах! Тож, мабуть, пора вже й категорію підвищувати, і за

серйозні ролі братися. Як ви гадаєте, пора? — У погляді режисера крізь окуляри змішалися щира батьківська приязнь і насторожене очікування відповіді.

— Гм... Може... мабуть, пора... — видавив із себе Ігор. — Але ж... здається, головну роль у цій постановці має виконувати Семен Маркович? Хіба ні?

— Так! Так, шановний! — Худорляве обличчя Метелецького розпливлось, наскільки це було можливо, у посмішці, ніби й приязній, проте дещо зверхній. — Семен Маркович теж гратиме царя Едіпа! Вас це дивує?

— Ні. Ні, не дивує. — Ігор вирішив нічого не запитувати, нехай все з'ясується саме собою.

— Ось і добре! Ви вже ж лишіть, будь ласка, право режисерові на його особистий творчий пошук! — з притиском вимовив Метелецький, прибираючи усмішку з обличчя. — В моєму потрактуванні цього твору царя Едіпа можуть виконувати і два, і три, і чотири актори, скільки вже я вважатиму за потрібне!

— Еге ж... Так. Добре, я не проти. — Ігор відчув, як у шлунку неприємно гусне порожнеча. — Я просто так запитав...

— Отож, шановний! — Метелецький начебто вже повернувся до попереднього доброзичливого стану. — Зараз ви повертайтеся на сцену, і за кілька хвилин ми почнемо першу репетицію. Семен Маркович нам підка-

зுவатиме перебіг дії, і ми намітимо, так би мовити, основну канву спектаклю. Згода?

— Ага. Тобто так, авжеж, згода... — Ігор відчайдушно вдихнув повітря й наважився на запитання: — А чи не можна попросити... аванс? Бо нам же не платили з минулого літа. А в мене дружина і донька маленька...

— Аванс? — Режисер замислився. Видно, Ігореве запитання дещо збило його з пантелику, бо думками він уже був на сцені, у стихії вільної творчості. — Ах так, аванс!.. Звісно, аванс! Ну що ж, я сьогодні ж потелефоную, віддам розпорядження бухгалтерії.

— Дякую! — Ігор просяяв. — Дуже вам дякую! То я можу йти? В значенні — на сцену?

— Так, йдіть і чекайте. Я маю ще пару хвилин попрацювати над планом постановки. — І режисер Метелецький знову підсунув до себе розгорнутого блокнота. Вже з дверей, озирнувшись, Ігор зауважив, що режисер, ледь-ледь висолопивши язика, малює на всю сторінку велике коло.

* * *

В залі було напівтемно й порожньо. Скраю, в першому ряду, сидів Семен Маркович, підперши голову рукою. Пов'язка на голові цього разу вже була чиста, проте на чолі й над очима замість учорашнього йоду було густо

помащено зеленкою. Подряпини ствердли і проступали дедалі чіткіше пунктирним струпом, де грубшими лініями, а де й зовсім тоненькими. Вони віялом тяглися з-над очей угору і зникали під пов'язкою.

Зауваживши Ігоря, старий актор стрепенувся й навіть, як здалось, усміхнувся. А Ігореві в напівтемряві зали знову трапилося секундне видіння: неначе в Семена Марковича з голови, з лоба, звідкись із-під пов'язки, тягнувся аж під стелю світлий золотистий протуберанець, звивистий промінь, який розсипав навколо дрібні мерехтливі іскри. Втім, він скліпнув — і видіння минулося.

— Сідайте біля мене, доки репетиція не почалася. Побалакаємо. — Семен Маркович указав на місце поруч. Ігор опустився у крісло. Вони з Кушніром досі ніколи довго наодинці не розмовляли — тільки тоді, як курили у дворі й той раптом згадав загадкового короля. Але то й не справжня розмова була, а так — спільне вдихання нікотину.

— Я маю вам дещо розповісти з того, що пригадав. — Семен Маркович повернув і схилив голову, тюрбан пов'язки таки й далі трохи збивався, налазячи йому на очі. — Отож ваш герой живе з прийомними батьками, не знаючи, що насправді він — син царя. І сам він цар, розумієте?

— Не зовсім... — Ігор наморщив чоло. У шлунку смоктало дедалі сильніше.

— Ну, бачите, вся п'еса побудована на цьому його незнанні й на відкритті страшного для нього знання...

— А чому «страшного»? — Ігор таки примусив себе думати про п'есу, а не про відчуття в животі. — Що в цьому страшного?

— Так отож. У кінці він, дізнавшись, що вбив свого батька й і одружився зі своєю матір'ю, йде за місто і там на самоті виймає собі очі.

— То ви?.. — Ігор нарешті починав щось розуміти.

— Так. Я гратиму Едіпа в другій частині спектаклю. Так вирішив режисер.

— Та ні. Я не про те. — Ігор перейшов на шепіт, хоча крім них у залі нікого й не було. — Ви що, вивчали такі твори, коли навчалися у тому, як його, театральному?..

— ...Інституті. Так. Вивчав. Ми тоді класику штудіювали, і то ретельно... — Кушнір кивнув головою, і пов'язка ще більш насунулась на обличчя. — Так що й досі, як бачите, дещо пам'ятаю.

Позаду відчинилися двері до зали, й крізь них увірвалося блаженське світло з коридору та гамір кількох голосів. Режисер Метелецький у супроводі групки акторів прямував центральним проходом поміж рядами.

— Ось! Наші головні герої вже тут! — він широким жестом вказав на Ігоря й на Кушніра. — Два царі! Два Едіпи!

— Їх що, буде два? — запопадливим голосом запитав хтось із акторів, котрі супроводжували Метелецького.

— Так! Їх буде двоє! Зрештою, я, як режисер, маю право на творчий пошук! — режисер говорив це, явно кокетуючи. Навряд чи хтось у театрі, та й у всьому місті, міг би поставити під сумнів право режисера Метелецького на творчий пошук. — До речі, щоб я потім не забув, — він довірливо схилився над Ігорем і перейшов на тихе, приватне туркотіння, — я переговорив з бухгалтерією. Після закінчення репетиції можете підійти отримати аванс...

— Дякую! — Ігор не зумів сказати цього так само приватно. Прозвучало голосно і пафосно. Режисер довірчо поклав йому руку на плече:

— А тепер прошу на сцену. Зараз я вас усіх розставляю так, як бачу на початку дії. Так, ви, Ігоре, ходіть сюди, ближче, ближче... Тож тут добре буде. А ви, Семене Марковичу, в першій частині будете не Едіпом, а тим пророком...

— Оракулом... — поправив режисера Кушнір.

— Ну, нехай оракулом, — поморщився Метелецький.

— Де я стою? — запитав старий, повільно піднімаючись на сцену.

— Ви?.. Ви зараз не стоїте, а виходите з-за лаштунків. А ви, Ігорє, ви чуєте мене?..

— Так, чую, — відгукнувся Ігор.

— Ви в цей час відтискаєтеся від підлоги. Це буде символізувати вашу втечу з дому. Тобто не вашу, а вашого героя, персонажа, розумієте?

— Розумію... — знову відказав Ігор, дещо невпевнено цього разу.

— Так ось, ви тут, на краю, лежите і відтискаєтеся, відтискаєтеся, відтискаєтеся... До речі, скільки разів ви можете відтиснутися?

— Не знаю. Разів двадцять, може, тридцять.

— Мало! — Режисер трохи спантеличено замислився. — А якщо ви будете відтискатися не до повної знемоги, а так, разів по десять? Зачекайте! — раптом голосно заволав Метелецький, звертаючись уже не до Ігоря, а до всіх на сцені. — Чекайте! Пророкові потрібен поводитир! Адже він сліпий! Він же сліпий, так, Семене Марковичу?

Кушнір кивнув з протилежного краю сцени.

— Тоді справді потрібен поводитир! Або — поводитирка! — Творче натхнення осяяло кощавувате обличчя режисера. — Ану, Ларисо, ходіть сюди! Станьте біля Семєна Марковича! Трохи спереду! Отак, отак!..

— Але ж я начебто Юкаста... — несміливо пробурмотіла молоденька акторка, яку Ігор бачив, може, вдруге

чи втретє. Та сама, що вчора, ніяковіючи, запитувала про текст п'єси.

— Будете, будете! Будете ви й Іокастою, і окастою, і бокастою! — Метелецький аж захлинувся, реготнувши від власного вдалого жарту. — А зараз ви хлопчик-поводир. У сліпого пророка!

— Оракула, — знову поправив його Кушнір.

— Ну добре, оракула, — погодився з ним режисер. — Це ж не принципово. Глядач все одно різниці не відчуває. Тепер ви, Ігоре, відтискайтеся, давайте, давайте!..

Ігор ліг на підлогу і зробив кілька відтискань. У животі смоктало й крутило. А режисер у цей час перебував у вирі творчого пошуку, шугав і ширяв у ньому, намагаючись використати мить натхнення по максимуму. Він спустився зі сцени до зали, відбіг десь на рівень п'ятого чи шостого ряду і звідти продовжував давати свої вказівки:

— Ларисо, ідіть повільно! Ви ж сліпого ведете! А ви, Семене Марковичу, не одну руку їй на плече покладіть, а обидві. Отак і йдіть за нею слідом. Ігоре, ви в цей час відтискаєтеся! Скільки зможете, Ігоре, якнайбільше.

Ігор напружився й почав відтискання: одне, два, три, чотири... Від напруги знову на мить привиділося, ніби він бачить там, під сценою, переплетення труб, але брудні дошки тут-таки заступили видиво.

Коли Ігор отримував аванс, його руки тремтіли. Відтиснутися за час репетиції довелося разів, мабуть, зо двісті — не підряд, звичайно ж. Нічого він із задуму режисера не розумів — зрештою, і сам Метелецький, мабуть, не дуже знав, чого він хоче від акторів. Крім проходів по сцені Кушніра з Ларисою та відтискань Ігоря від підлоги, жодних свіжих ідей йому цього дня до голови так і не прийшло. Тому він після години занять відпустив усіх, крім Кушніра, в якого намагався випитати якнайбільше реплік з тексту древнього й малознаного автора Софоклеса.

Ігор же притьмом помчав до заповітного віконця. Передпліччя натомлено бриніли. Одночасно хотілося пити, їсти, курити і в туалет за малою потребою. Касирка ж як на зло почала вимагати посвідку особи — на щастя, документ знайшовся у внутрішній кишені куртки. Врешті жадана відомість була подана йому у віконечко — трафарет затуляв усі інші прізвища, крім його власного. Ігор поставив закарлючку наприкінці рядка й перерахував банкноти. Сума була не бозна-якою, та все ж це було краще, ніж нічого. Поділивши гроші на дві частини — більшу і меншу, — він подався до буфету. Дорогою навідав туалет, і в момент випорожнення знову здалося, ніби за змивним бачком унітаза він бачить ізсередини буфет,

стіжку з кавовим апаратом, пластмасові стаканчики, серед яких самотньо стояла порцелянова чашка з відбитим вушком. Посуд стояв під кавовим апаратом, з боку буфетниці, його затулила чиясь спина, — та видіння знову щезло. Більшу частину грошей Ігор заховав разом з посвідкою до внутрішньої кишені, а меншу затис у кулаці й звернув до буфету. Пиріжок з лівером, варене яйце і кава (розчинна, як завжди) мали його порятувати. Пиріжок був перепечений, яйце тріснуло, коли його варили, і добра частина білка витекла, натомість під шкаралупою була холодна, каламутна і брудна вода. А от каву йому дали у порцеляновій чашці, з відбитим вушком. Ігор чомусь навіть не здивувався цьому, швидко втамувавши голод, він просто випив гіркуватий, не вельми міцний напій, утер губи й пішов на службовий вихід курити.

Сигарет також не було. Вирішивши купити курива дорогою додому, він стрельнув сигарету в робітників сцени і, розминаючи її тугі овальні боки, попрямував до трамвайної зупинки.

На зупинці стояло з півтора десятка люду. Трамвая не було, тільки з боку мосту показався зустрічний. Він пригальмував, і з нього почали виходити пасажири. Ігор нарешті розкурив тугу й вологу сигарету, пустив дим, затягнувся й перевів погляд на людей, котрі переходили трамвайну колію в рідкій імлі вологої зимової сльоти...

Попереду всіх у сірому демісезонному пальті, високо підіймаючи ноги у бурках, ішла стара жінка, майже бабця. Ігор упізнав її — вона працювала гардеробницею в театрі і, здається, ще на півставки прибиральницею. Принаймні з відром і зі шваброю він її теж бачив. Жінка вже перейшла колію, коли її обігнав високий тип у куцій спортивній куртці. Тут стара послизнулась, автоматично вхопилася за рукав спортивної куртки, чоловік обернувся, простягнув руку, щоб підтримати жінку під лікоть, принагідно зиркнув їй в обличчя і...

— Ах ти сука! Плямки! Всі сюди! Плямки! Чуєте? — загорлав здоровило, висмикуючи свого рукава з пальців старої. Жінка заточилась і сіла на брудну, просмолену землю одразу біля колії. Вона гепнулась, аж підскочила, її зуби клацнули, а голова закинулася назад. Смикнувшись, жінка остаточно впала на спину, горілиць. Здоровань розмахнувся ногою і з усієї сили вдарив її в голову, десь над вухом.

Від зупинки, на якій стояв Ігор, до них уже бігли трое чоловіків і молода жінка чи, може, дівчина. Вони усі з розгону приєднались до побоїща. Тісно оточивши стару, почали методично завдавати ударів ногами. Товкли хвилини зо дві. Нарешті один з чоловіків просто вистрибнув на тіло, яке вже лежало нерухомо, і, піднімаючи високо ноги в колінах, каблуками почав гостро топтати шию, голову і груди. Решта стояла довкола, відхекуючись.

Ігор відвернувся, затягнувся сигаретою, аж вона зашкварчала. Краєм ока, боковим зором, зауважив, що інші люди на зупинці, з тих, хто не кинувся добивати, також відводять або опускають погляди. Було гірко, в шлунку знову засмоктало.

Четверо вбивць повернулись на зупинку, їхні очі горіли, вони розмовляли між собою нервово, уривчастими фразами. Слух вихоплював з їхньої балачки переважно вигук — «ну ти й дав!», «а він її!», «а вона ще й дригалася!».

Підійшов трамвай, і вся четвірка, повна власної значущості, попхалася на передні двері. Ігор за звичкою пішов у хвіст вагона, та в останню мить вирішив не сідати у трамвай. Він застібнув куртку під саме горло, запхав руки до кишень і пішов пішки. Перейшов міст, на якому з верхів'їв ріки сильніше віяв студений вітер, та проминув іще дві зупинки, доки аж на третій його наздогнав наступний трамвай.

Додому знову дістався, як уже стемніло. Ліда зустріла його у вузькому коридорі в тому самому халаті, з розпущеним волоссям. Слабенька лампочка під стелею висвітлювала тіні в неї під очима, запалі, ледь обвислі щоки, ямку в глибині довгої худої шиї. Ігор упіймав себе на суміші жалю й відрази, яка терпким гірчичником обгорнула чи то серце, чи то шлунок.

— Я гроші приніс... — почав він з приємної звістки. Проте Ліда радості не виявила.

— А я малу до батьків відіслала. Бо ж невідомо було, дадуть тобі платню чи ні.

Ігор витяг з внутрішньої кишені заздалегідь відкладені крупні банкноти і простягнув дружині. Вона взяла жмут папірців і, навіть не глянувши на них, заховала до кишені халата.

— Їсти будеш?

— Якщо є...

— Я позичилась у сусідки, то трохи купила. Яєць, хліба, картоплі.

— Добре зробила. Тепер можна й борг віддати.

— То вже, мабуть, завтра. Бо, кажуть, як стемніє, то грошей віддавати не можна.

— Які ми забобонні. Але я й мав на увазі — завтра.

Ігор раптом упіймав себе на думці, що сприймає розмову з дружиною цілком відсторонено, немов радіопостановку, котра звучить собі пласким і монотонним дзижчанням із радіоточки на стіні. Він неспішно роздягнувся і пройшов до кухні.

Ліда зайшла за ним, почала гриміти посудом. За вікном було темно і бридко, брудні сірі краплі сповзали вниз по склу. Тьмяна лампочка під стелею раптом на мить спалахнула яскраво і згасла. Не промовивши й слова, дружина вийняла з настінної шафки свічку, запалила її, поставила на край столу.

— Це, електрику вимкнули чи лампочка перегоріла?

— Може, й одне, й друге разом. Не знаю...

Помовчали. Ігор дивився, як у кухонному присмерку рухається постать дружини, ріжучи хліб, розігріваючи на плиті картопляний суп, переливаючи його до глибокої тарілки. На мить привиділось, ніби десь там, у глибинах її халата, клубочиться темно-брунатна безформна п'явка, здіймаючись догори, трохи не просуваючи своєї голови крізь щілину-запах над грудьми. Чи, може, в сутінку це так метушилась тінь від свічки на столі? Голова трохи гула якимсь дрібним електричним дзижчанням, згадка про побачене на зупинці саднила в глибині пам'яті. У напівтемряві перед очима все мерехтіли якісь сіро-райдужні кола й овали.

Один з таких овалів якимось зовсім непомітно трансформувався в обід глибокої тарілки, у якій парувала жовтувата, трішки каламутна рідина з терпкуватим, не вельми свіжим запахом. Ігор занурив ложку, трохи побовтав і почав сьорбати, майже не відчуваючи смаку страви. Черствуватий сірий хліб теж кутулявся у роті, як вата.

«Чому з віком усе в житті так втрачає смак?»

Думка знову прийшла різко, ословеснено. Не відчуття, а саме думка, чітка і стисла, як конспект. Ігор стрепенувся, усвідомивши це — думку про думку чи, ще сказати б, усвідомлення думки. Так уже з ним бувало, але

давно, років у одинадцять-дванадцять, на межі дитинства й ранньої юності, коли починаєш замислюватись над собою: хто я, що я, чим я відрізняюся від інших. У ті роки Ігореві подобалось думати про те, як саме він думає. Інколи такі роздуми наринали на нього просто в школі під час уроків. Тоді він цілковито губив нитку оповіді вчителя й отямлювався під регіт однокласників — викладач, запримітивши його відстороненість, звертав на це увагу й називав його на ім'я, на прізвище двічі, тричі. Тоді Ігор шарівся, ніяковів, і разом з ніяковістю в серце приходила образа — на вчителя, на учнів у класі, на батьків, на всіх, хто не був у ту мить ним, не розумів, що діється у нього всередині. Шкіру обсипало дрібним, неприємним приском, він щулився, підвівшись з-за парти, впирався поглядом у носики черевиків і так само, як зараз, чітко, словесно думав: «Я не такий! Я інакший! Вони не розуміють!»

За кілька років, ближче до закінчення школи, він вже навчився опановувати себе в такі моменти. Приск по шкірі ніде не подівся, проте Ігор уже звик до цього відчуття і майже не щулився, — тільки поза коміром, там, де шия переходить у хребет, неймовірно чухалося, свербіло. Він зводив докупи лопатки, через що випростувався, розгортав плечі, смикав догори підборіддям, і співрозмовникам інколи видавалося, що юнак поводитьсь зверхньо.

В дорослому житті ці відчуття заглухли — тільки інколи, в миті прикрих побутових незручностей, доводилося, не змінюючи виразу обличчя, з усієї сили підтискати пальці на ногах. Це здебільшого допомагало — вся енергія напруги конденсувалась там, де ніхто не міг її зауважити. Тільки робити це було зручніше не стоячи, а сидячи за столом у кабінеті начальства чи за столиком у буфеті. Чи на лавці в парку або на госпдворі.

Але зараз, удома, на кухні, перед Лідою соромитися не було чого. Та, власне, він і не соромився — пригадав Ігор, з чого розпочався ланцюжок його асоціацій, — просто чіткість думки раптом вразила тією вже призабутою яскравістю раннього підліткового віку.

Ложка шкрябнула по дну тарілки. Звук був не різким, проте неприємним: тертя металу об кераміку. Ігор відклав ложку.

Ліда мовчки постелила. Вони роздяглися, задмухнули свічку й лягли. У темряві Ігор намацав плече дружини, ковзнув рукою на груди. Почав їх гладити — так само без жодного слова, тамуючи дихання. Невдовзі її смочки ствердли й завібрували під пальцями. Хвилини близькості були швидкими й механічними. Коли все було скінчено, Ігор перевернувся обличчям до стелі й глибоко відітхнув. Хотілося курити, проте вставати з ліжка було ліньки. Ліда ж, повернувшись обличчям до стіни, тихо-тихо прошепотіла: «Дякую. Добраніч». За кілька хвилин

її дихання стало рівномірним і спокійним. Ігор заснув, слухаючи віддих дружини. Рожеві кола концентрично розійшлися перед очима, широко, ще ширше, і він провалився у їхню конусоподібно-спіральну глибіню з чіткою, намальованою на темному тлі світлими літерами думкою: «Чому все у житті з часом так втрачає смак?»

Прокинувся він від усвідомлення, що вже давно лежить з розплющеними очима й дивиться у стелю. Годинник показував шосту з хвилинами. Встав тихо, навшпиньках пробрався в кухню й заварив собі чаю. Посьорбав його з окрайцем хліба, віддмухуючи на край кухля тверді стеблинки заварки. Повернувся до кімнати, знайшов свій одяг на стільці в кутку. З дому вийшов теж нечутно: Ліда ще спала. Ранкове місто неквапно копошилося слабо організованим мурашником, люди в темних куртках і пальтах сунули по вулицях у напрямку автобусних і трамвайних зупинок — хто повільніше, хто швидше. Сіявся дрібний колючий сніжок. За ніч ґрунт підмерз, проте було помітно, що удень все мусить відтанути й перетворитися на щоденне брудне місиво, яке вже кілька місяців чвакало під ногами й колесами.

«А до весни ще далеко...» — подумалося, і знову чітко, реально, словесно.

Трамвай підповз повільно, задрижав, роззявив до половини роздובбані двері. Ігор увійшов, за звичкою пробрався у хвіст вагона. Салоном, розпихаючи пасажирів,

рухалася жіноча постать, але це була не кондукторка. Стара сива жінка в чорній хустці, чорній куфайчині й чорній спідниці (взуття її Ігор не бачив), рівномірно похитуючись усім тілом з боку в бік, закотивши очі під лоба, мандрувала в його бік, рипучим голосом примовляючи:

— А ще у Книзі було сказано, що перед кінцем світу з'являться нові болісті у світі і числом їх буде сім. То вже з'явився СПІД, з'явилася болість Ебола, з'явився Альцгеймер, а тепер ось і п'ятнишки на очах появляються! І не буде вам нікому прощення, і нікому раю не побачити, якщо не покаєтесь й не увіруєте, якщо від гріхів своїх не відмовитесь! Горе грішникам! Горе нечестивим! Покриються струпом тіла їхні, і очі їм вигниють, і сліпі блудитимуть у темряві й гинутимуть цілими містами! Покайтеся, нечестивці!

Ігор повернувся обличчям до заднього скла, вступився в сто разів бачений краєвид: брудні вантажівки, які, розбризкуючи грязюку, перетинають трамвайні колії і в'їжджають до розкритих воріт якихось баз, цементних заводів, сталеливарних майстерень та інших важливих підприємств, на яких щодня виробляли продукцію і здобували хліб насущний трударі його міста.

Тим часом баба у чорному вже стояла просто в нього за спиною. Ігор озирнувся, ковзнув по ній поглядом (хустка, голова, обличчя) — і тільки й зауважив, що кілька

довгих сивих волосин на гострому поморщеному підборідді. Трамвай зупинився. «Завод упаковочної тари!» — оголосив водій. Стара востаннє вигукнула своє «покайтеся!» і несподівано спритно, майже граціозно збігла сходами у вологий, промерзлий простір зупинки. Коли трамвай рушив, Ігор встиг побачити, як баба, піднявши майже до очей чорного коміра й заховавши долоні до кишень куфайки, всією скоцюрбленою постаттю різко пірнула у відхилену іржаву браму заводу.

* * *

При вході до театру вахтерка, зауваживши Ігоря, сердито кивнула йому і, не вимовивши ні слова, вказала одночасно головою, очима й пальцем на дошку оголошень. Там, посеред графіків репетицій, занять з пластики та щотижневих профспілкових зборів, нині висів новий аркуш, на якому було надруковано (у два кольори, бо лише таку, чорно-червону, стрічку цього разу вдалося дістати секретарці) оголошення, стисле за змістом і чітке за формою:

«ВСІМ АКТОРАМ, ЗАЙНЯТИМ У ПОСТАНОВЦІ П'ЄСИ «ЦАР ЕДІП» ДАВНЬОГО ГРЕЦЬКОГО ДРАМАТУРГА СОФОКЛЕСА, ЗІБРАТИСЬ О 9 ГОД. РАНКУ В КІМНАТІ ПОЛІТЗАНЯТЬ ДЛЯ ЗАКРИТОГО ЧИТАННЯ ТЕКСТУ». Підпису під оголошенням не було.

Ігор через плече озирнувся на годинника, який висів біля віконечка вахтерки. Стрілки показували десяту з кількома хвилинами. Ну, так і є, дорога з дому до театру рідко забирала в нього менше ніж дві години. Трамвай у цю пору року був єдиним транспортним засобом, який працював у місті бодай трохи надійно. Втім, і в кінці весни, коли поновлювався регулярний автобусний рух, трамваї все одно переважали. Їхні розчовгані, блискучі рейки з'єднували найдальші куточки міста, найостанніші висілки. Залиті мастилом, брудні колії тяглися посеред вулиць, розходячись на стрілках під гострими кутами. Інколи вони з'являлися просто з-під землі, тобто з-під асфальту: це означало, що вони тут були давно, споконвіку, а вже пізніше їх зверху залито асфальтом. у таких випадках по рейках не їздили трамваї, проте інколи відрізки колії можна було угледіти на глухих вуличках передмість — значить, і сюди колись дотягувалася павутина трамвайних маршрутів? Принаймні так можна було подумати, хоча це була занадто простенька логіка. Бо ж можна було також припустити, що ці фрагменти колії покладено тут зумисно — із розрахунком на те, що колись, у майбутньому, їх буде подовжено і вони дотягнуться, зростуться з матірною мережею чи дадуть початок новій, внутрішній, автономній, мережі. Принаймні перехожі звертали увагу на такі колії лише тоді, коли, перебігаючи стрімголов вулицю

перед вантажівкою, раптом спотикалися, перечіплялися об металеву балку й падали, збиваючи коліна, здираючи долоні, гублячи речі і, вже стоячи накарачках, широко розплющеними очима впритул спостерігаючи, як стрімко наближається, летить на тебе кілька тонн металу, як блідне й витягається обличчя водія за вітровим склом у кабіні, як димляться різко натиснуті гальма, як завантажену задню частину авта, що її ще називають кузовом, заносить, і тому на цей неправильний паралелепіпед уже можна дивитися під певним кутом — відповідно вітрове скло кабіни зі зблідлим обличчям у ньому теж від'їжджало вбік, також під кутом, і скло починало білувати, й перелякане обличчя зникало за прозоро-неprozорою блискучою амальгамою.

Ігор різко струсонув головою. Треба таки піднятися до кімнати політзанять. Це приміщення знаходилось на третьому поверсі, поряд з кабінетом заступника директора з ідеологічної роботи. Якого, втім, усі називали Парторг. Первинно задумувалось, що там має бути зала для занять з балетної підготовки і танців. Але зараз балетна зала з перилами вздовж стіни й довгим, надщербленим у кількох місцях дзеркалом містилась у підвалі, а у світлій продовгуватій кімнаті на третьому поверсі стояли рядами стільці, на столі громадилась збита з фанери трибуна, а по стінах було порозвішувано щити з текстом державного гімну, зображенням герба, прапора

та інших державних символів. Усе, як і мало бути у Державному театрі.

Трохи захекавшись на сходах, він спинився перед дверима, прислухався, поклавши долоню на клямку. Всередині точилася розмова — не читання, а саме розмова, вже це він міг розрізнити. Читання було б монотонним, а розмова тривала на високих тонах. Домінував голос режисера Метелецького, захоплений і піднесений. «Ну, хіба в драматургії головне — текст? О ні, шановні, я з цією тезою ніколи не погоджуся. А ви вже мені, будьте ласкаві, повірте, я в театрі не перший день!..» — з погано потамованою насмішкуватістю запитував цей голос у когось із присутніх там, за дверима. Ігор натис на двері, й вони відчинилися.

— О, нарешті! — вигукнув Метелецький, усміхаючись в його бік. — А то ми все тут ніяк почати не можемо. Проходьте, Ігоре, сідайте...

У першому ряду кімнати для політзанять сиділи на стільцях через один молода актриса, котра мала грати Іокасту, Семен Маркович, як і вчора, з пов'язкою на чолі і в полотняній туніці, та ще кілька акторів. Метелецький походжав перед ними уперек неширокого проміжку, котрий відділяв перший ряд від стола з трибуною. На столі, в нього за спиною, лежала течка, звичайний швидкосшивач із зав'язаними поворозочками. Течка не була особливо грубою, проте кілька сторінок усе ж визирало

з-за верхнього краю білим полем. Усе це Ігор зауважив миттєвим боковим зором, доки перейшов кімнату й сів у четвертому ряду, за спиною Семена Марковича.

Метелецький тим часом забрав з обличчя посмішку. Він також озирнувся назад, погладив пальцями течку, проте до рук її не взяв. У кімнаті запанувала мовчанка. Ігор посовався на стільці й теж застиг нерухомо.

Режисер знову швидко пройшовся по обличчях акторів своїм поглядом, в якому щомиті додавалося серйозності.

— Зараз я роздам вам тексти ваших ролей, — він нарешті сягнув до столу і взяв течку до рук. Розв'язавши поворозочки, подивився досередини, підніс аркуші паперу ближче до очей. — Нам вдалося отримати оригінал тексту п'єси. Зі спецховища. І це виявилось нескладно. Нічого важкого, як виявилось... — Обличчя режисера серйознішало, було помітно, що сам він бачить текст уперше.

— Тут, звісно, скорочений варіант, над ним попрацювали. Але для розуміння загального сюжету цього має бути досить...

Стало помітно, що режисер почувається дещо ніяково. І це знову було дивним. Режисер Метелецький ніяковіти не вмів і не любив. Він роздивлявся текст, то наближаючи, то віддаляючи його від себе, поправляв окуляри і понад аркушами кидав короткі погляди на

акторів. Потім знову фокусував свій зір на папері. Нарешті наважився й повільно розвернув аркуша лицьовою стороною до акторів. Аркуш був майже весь суцільно вкритий чорнильними пасмами цензорських штампів. На всю сторінку лишалося три-чотири рядки суцільного тексту, і ще деякі окремі слова можна було розгледіти по краях, де чорнило лягало трохи слабше.

— Проте ми з вами вміємо працювати і в несприятливих умовах, правда ж? — Оптимізм у голосі режисера лунав настільки нещиро, що всі без винятку в залі опустили очі, а він сам пустив півня наприкінці слова «правда». Поперхнувшись, Метелецький коротко кашлянув. Молода актриса — в цю мить Ігор пригадав собі, що її ім'я Лариса — несміливо підвелася і з зусиллям, сковтнувши слину, промовила:

— Ми, звичайно... нас, звичайно, в театральному технікумі готували до роботи на сцені... Але як... як ми зможемо втілити характери... персонажів, не маючи всього тексту?

Ігор не знати чому раптом відчув симпатію до цієї дівчини. Зараз трохи ззаду і знизу він бачив її у профіль: тоненькі, неначе гострим олівцем промальовані, риси обличчя. Високе чоло, гарні світлі очі, маленькі вуста. Постать її, дрібненька, проте зграбна, мала гармонійні, плавні лінії. Руки, які вона склала перед собою на грудях, теж були саме такі, як треба — маленькі, проте не мініа-

тюрні, з довгими пальцями, на яких нігті були підстрижені досить коротко й акуратно.

Метелецький тим часом остаточно опанував себе й зухвало витріщився прямо в гарні Ларисині очі:

— Знаєте, дорогенька наша, ви ще занадто молоді і навіть не можете собі уявити, які важкі, просто нерозв'язні завдання інколи мусить вирішувати колектив сучасного театру!

Лариса знічено опустила очі й переплела тонкі руки на своїх високих грудях. А режисер продовжував самостверджуватись, уже знайшовши і необхідний душевний стан, і потрібні слова:

— В наш непростий час, коли не тільки трудящі, але й представники творчих професій змушені щодня відповідати на виклики, що їх кидає зовнішнє і внутрішнє оточення нашої країни, зневірі немає місця в наших рядах! Ось ви, молода людина, яка ще тільки починає своє життя, свою трудову біографію... — Лариса після цих слів ще більше опустила голову й похнюпилася. Хоча на крихітну мить Ігореві здалося, ніби вона посміхається, ледь-ледь, непомітно, тісно-тісно стиснувши вуста... Проте роздивитися краще було важко: занадто велика відстань розділяла їх.

Режисерове натхненне й піднесене монотонне бубоніння раптом стало зовсім нерозбірливим — чи це тільки йому звідси, з його четвертого ряду, так вчувається-

ся? Окремі слова ще можна було вловити — «відповідальність історичного моменту», «вимоги до трударів театрального жанру», «потреби народу в якісних, ідейно витриманих видовищах», але загальний зміст сказаного вислизав зі сприйняття, розмивався, танув у несвіжому, застоянному повітрі кімнати політзанять.

Ігор сердито тупнув ногою, змушуючи себе зосередитися на мові режисера. Молода актриса в передньому ряду, ніби відгукнувшись, підвела голову й скоса зиркнула в його бік, зігнавши з обличчя не зовсім доречний усміх.

Метелецький зробив паузу. Він ще раз повернув до себе аркуші з текстом. Актори мовчали, Семен Маркович повільно чухав собі одним пальцем чоло під пов'язкою. Відчувши на собі позірк режисера, старий актор завмер, так і не вийнявши пальця з-під брудно-білого шматка бинта.

Ігор перевів погляд за вікно, у сірий простір чергового зимового дня, трішки відсторонився, і думки попливли довільним руслом, не тримаючись берегів. Ось навіщо ця дівчина, Лариса, вибрала акторську професію? А сам ти навіщо вибрав? Хіба ти із самого малечку хотів лицедіяти на сцені? Певно ж, ні. Тобі мріялось бути геологом, археологом — ти чомусь любив гребтися у землі. Тобі здавалося, що там, у глибині, таяться невідомі, незнані речі — не обов'язково скарби. Якось ти на клумбі

перед чотириповерховим будинком, у якому тоді квартирували твої ще зовсім молоді батьки, очікуючи на отримання власного житла, викопав стару монету. Просто колував там совочком чи навіть якоюсь тріскою — і побачив злиплу грудочку землі, яка не розсипалася від удару. Взяв її до рук, стиснув пальцями, протер — і відчув у долоні тверденького плаского круглячка. Коли ти приніс знахідку додому, мати відмила з неї землю, й ви всі утрюх довго роздивлялися незнайомі знаки на поіржавілій металевій поверхні. Потім батько заховав монету десь до шафи й суворо заборонив тобі будь-кому про неї розповідати. Монети звідтоді ти не бачив.

Ну, а в актори ти пішов після восьмого класу, до технікуму за розподілом. Ти просто найкраще продекламував вірша про щасливе дитинство на шкільному вечорі. Інші твої однокласники соромилися, комизилися, всіляко показували, що вони вищі від цього й лицедіяти — не їхнє покликання. І що це нижче їхньої гідності — фе-е-е... А ти вийшов на сцену і спокійно, виразно й чітко прочитав ті п'ять чи шість строф, написаних якимсь місцевим віршотворцем і розісланих районним відділом освіти в усі початкові й середні навчальні заклади. Однокласники ж бачили себе ліпшими, старшими, розумнішими від тебе — вони не будуть виразно читати з узвишся римовані рядки перед залом, в якій сидять люди. Вони вважали це поганим. Навіть ганебним. Ні, вони

цього нізащо не робитимуть, бо вони не такі. Вони інакші. Звісно ж, у дорослому житті вони стануть визнаними, успішними, солідними, досягнуть найвищих висот, але при цьому ніколи не виступатимуть зі сцени. Принаймні з дурнуватими віршиками. Тобто, можливо, колись вони вийдуть на трибуну, скажуть з неї кілька серйозних, виважених слів — і зійдуть під шквал оплесків. Або не зійдуть, а попрямують на другий кінець сцени отримувати важливу й почесну нагороду. Заслужену чи навіть виборену в чесному, важкому й кривавому герці. «До чого тут «кривавому»? — схаменувся Ігор і одразу ж поправив сам себе: — «Упертому, виснажливому, ще якомусь там». Але ніхто з них не хотів читати перед комісією дурнуваті віршики. Соромилися не так комісії, як своїх же друзів-однокласників. А ти не соромився. Тобі раптом стало байдуже, по барабану. Й ти спокійно, навіть якимось трохи відсторонено, проте все ж чітко й виразно, згідно з усіма настановами, критеріями та вимогами органів управління освітою, прочитав ті двадцять чи двадцять чотири рядки. Інші краще за тебе підтягувалися на перекладині, множили цифри у стовпчик, відмінювали складні дієслова, а ти всього лише прочитав на публіку вірша. Але зробив це найкраще.

Так само, мабуть, і це дівча — вийшло, пробелькотало зі сцени, що там уже належалося. Цікаво, чи багато вона знала про театр? Ну, звісно ж, вивчала у школі п'єси су-

часних авторів про партизанів, про подвиг сталеварів, про міцну й палку любов доярки і тракториста, почуття, яке допомагає їм обом вийти переможцями у трудовому змаганні. Може, подружки давали крадькома почитати навіть оту, заборонену, про кохання десятикласниці й курсанта військового училища, ту, що її написав нині арештований драматург. Але що вона бачила у своїй уяві? Бачила себе на сцені у гарному одязі, з підмальованими рисами обличчя? Чула оплески, марила букетами квітів, шанувальниками, які після вдалого виступу довго топчуться побіля службового виходу, аби запросити молоду окрасу сцени не до убогого театрального буфету — до ресторану?

Ігор знову зиркнув на Ларису. Він не дуже любив працювати з молодими: з ними треба було не тільки ділитися знаннями, здобутими вже під час роботи, бо театральний технікум не був надміру щедрим у цьому. Вони потребували більшого. З молодими йому робилося дедалі важче, — й він лише недавно зрозумів чому. Тому, що вони були молодими. Вони мали попереду більше років життя, фізичного існування, більше днів і ночей, більше вдихів і видихів, більше кроків по площині земній — більше, ніж залишалося йому, Ігореві.

Він не те щоб відчував до них якусь заздрість чи ревності. Ні, все було інакше. Проте якесь невдоволення у глибині душі чи мозку все ж стриміло, давало про себе

знати. Можливо, образа на таку несправедливість — от вони будуть, існуватимуть, а він ні. Вони побачать якісь речі, якісь події, до котрих йому, Ігореві, зась — тільки через те, що його життя скінчиться раніше. Вони будуть свідками якихось змін, якогось оновлення — Ігор не знав, якого саме, і не дуже вірив у ймовірність оновлення, та все ж підозрював, у глибині свого єства припускав його можливість. Колись, не тепер. І тому він прохолодно ставився до молодших. Відверто цього не показуючи, він усе ж тримався з ними стримано.

Молоді здавались йому недостатньо розумними, недостатньо проникливими, не такими, якими він хотів би їх бачити. Хоча за свої тридцять з гаком років він уже давно втямив, що не можна вимагати від людей забагато, все ж якась надія, думка про те, що наступні за ним у часі люди мали б вирости кращими, постійно жевріла десь у підсвідомості. Але коли він бачив їх — на вулицях, у трамваях, у вечірніх буфетах, де вони, як дорослі, пили погане, дешеве пійло й палили смердючі цигарки, чув їхні розмови, недалекі й недотепні, їхні убогі пласкі жарти, в ньому наростав і зміцнювався жаль. За себе, за них і за всіх людей. Чому ми не робимося кращими? Чому скніємо в цьому марудному, одноманітному житті? Невже ми довіку приречені жлуктити несмачні, пекучі напої, від яких на ранок шлунок перетворюється на важку й гарячу кулю десь під серцем? Невже ми мусимо день

у день пережовувати ту саму несмачну їжу, пісну і трав'янисту, а потім непомітно відригувати й виколупувати з-між зубів застрягли залишки того жахливого їдла або ж, кутуляючи язиком, зішкрібати їх непомітно й намагатися проковтнути пересохлим горлом?

Раптом Ігор пригадав... ні, майже реально побачив перед очима політичну карту світу — вона висіла у шкільному кабінеті політичної географії, запнута розтягнутою на дроті звичайною віконною фіранкою. Десь у середніх класах — сьомому чи восьмому — йому випало чергувати по школі. З віником напереваги він обходив кабінети й намагався згребти до купи зіжмакані папірці, підсохлі недогризки яблук та інше сміття, залишене учнями під час уроків. Політичної географії він ще не вивчав: цей предмет чекав десь попереду, в майбутньому, в останніх класах. Проте йому все ж вручили ключа й від того кабінету. Роззирнувшись порожнім приміщенням, Ігор швидко зауважив під останніми партами кілька обривків паперу, хокейним пасом викинув їх у прохід і погнав уперед — ближче до дверей. Потім спинився біля дошки. Дошка була чистою, ретельно витертою. Знічев'я потягнув убік фіранку — і завмер, зачудований кольоровою гамою політичної мапи. Країни були не такими, як на карті фізичній. Зелено-болотяного кольору рівнин, який перемішувався глинясто-піщастим тоном височин, тут не було і близько. Рожеві, жовті, фіо-

летові, салатіві, ясно-блакитні й темно-сині кольори хаотично вкривали великий картонний прямокутник. Країни розляглися на ньому вільно, наче невідомі морські створіння, якісь молюски, корали, краби й зірки. Вони не шукали простих, прямих і рівних, ліній, складаючись химерною, складною мозаїкою, заповнюючи кольором своєї території найменший відступ сусіда, вливаючись туди булькою на тоненькій ниточці, випетлюючи свій кордон найхимернішими зигзагами. Ігор завмер і навіть рота роззявив: доти він ніколи не підозрював, як багато країн є у світі. Здебільшого в кабінетах його школи висіли тільки карти рідного краю — довга, вигнута по краях догори туша розпиляної повздовж корови червонясто-рожевого кольору. Вчителька ніколи не забувала нагадати, що наша країна — найбільша у світі, займає стільки-то мільйонів квадратних кілометрів, стільки-то часових поясів, і Ігорові ввижалися літаки, які летять зі сходу на захід, перебуваючи кілька годин поспіль у межах тієї самої години, чи навіть, страшно подумати, переганяють її, а в тих літаках сидять пасажирів і за вказівкою перевозять свої наручні годинники вперед чи назад. Вказівка, певно, подавалася командиром екіпажу, і всі пасажирів мали одночасно здійснити коротку й чітку дію: раз-два! Круть-круть! Глобус був круглим, і цілком очевидним фактом видавалося, як далеко за обрієм знаходяться східний та західний краї держави. Одного разу — вже

й не згадати коли — Ігор замислився, що, певно, і за кордоном, за межами їхньої країни, теж проживають якісь люди і в них може бути своє, інше життя. В газетах про це часом з'являлися невеликі статті, переважно у рубриці «Нотатки про їхні порядки», проте зрозуміти щось із тих статей було важко: занадто несхожим і незвичним було описуване там. Люди не могли жити так, ото ж той невідомий світ і справді був неправильним, хибним, злочинним. Тому не було нічого дивного, що туди нікого не пускали. Не випускали. І звідти не впускали теж.

«Ви найгірший клас!» — кричала на них маленька вчителька у школі. Віднедавна він чомусь часто пригадував ці слова, й особливо — ту нервову верескливу тональність, високий деренчливий голосочок, сердитий, роздратований, може, не так ледачими учнями, як самим життям. По тому, як вчителька закінчувала свій вигук, у приміщенні класу ще кілька секунд відбивалася від білих стін дзвінка луна, потрохи стихаючи й осідаючи на зачовгану, подряпану підлогу, фарбовану якоюсь рудувато-кривавою фарбою. Після щорічного літнього ремонту підлога була липкою, фарба на початку нового навчального циклу приставала до підшов черевиків, хоча з моменту пофарбування вже минув місяць, а то й півтора. Втім, уже за кілька тижнів пофарбована підлога знову світила подряпинами, прозирала волокнистою

плоттю дощок, хоча й тоді по ній ще де-не-де лишались недосохлі бульки. Якщо на таку бульку просто наступити, з неї чвиркала крапелька густої брунатної рідини, що швидко загусала. Та справжньою бідою було, наприклад, зчепившись у боротьбі з однокласником, упасти на підлогу й прокотитися по бульці ліктем чи коліном. Тоді на шкільній формі проступала масна олійна пляма, вивести яку було просто неможливо. У старших класах дехто з хлопців часом пробував прати форму в заплямованих місцях бензином чи ацетоном. Ефект від такого запирання був нульовий, але кілька наступних днів у класному приміщенні тягло сильним хімічним запахом, і сміхотливі однокласниці, показно затуляючи носи, називали невдачу «трактористом», «комбайнером» або «механізатором». Класом котився короткий гостренький смішок, маленька вчителька (вже інша, не та, що була в початкових класах) різко смикала голівкою з гулькою забраного на потилиці сивуватого волосся і, перервавши свою монотонну розповідь про взаємозамінну конвергентну валентність пасивних прикметників четвертої дієвідміни середнього роду зони лісостепу, радісно верещала: «Ви найгірший клас!»

Пізніше, уже в технікумі, він зрозумів, що ці слова будуть супроводжувати його все життя, і потрохи змирився з цим. «Ви найгірша група!» — кричали їм викладачі, але тоді Ігор уже знав, що й іншим групам вони

кричать ці самі слова. «Ви найгірший підрозділ!» — кричав під час занять армійський старшина, і в куточках його духмяного рота дрібненькими загуслими крапельками збиралася жовтувата слина. Та Ігор, одягнутий у дірявий бушлат і благенькі чоботи, вже спокійно пускав цей текст повз вуха. На той момент він давно усвідомив, що й старшині, коли він учився в школі й на старшинських курсах, це саме кричали його викладачі, яким попередньо ці слова кричали в обличчя їхні викладачі. Так само було і з вчителями, і з викладачами технікуму. Так само було по всій країні: найгірші народжували, вирощували, виховували й навчали наступних найгірших. Цей безкінечний ланцюжок тягнувся і зникав у темряві недослідженого минулого, напевно так само найгіршого з усіх можливих минулих. І саме тому в країні, яка була його вітчизною, панував цей повсюдний імлистий напівморок, просмолені трамвайні шпали сочилися крізь сірий сніг липкими й тягучими шмарклями, дерев'яні лавки у парках і сквериках були поламані й загиджені, а дерева над ними тільки пізньої весни випускали сухе рудувате листя, яке вже за кілька тижнів дірявила ненажерлива тля. Коротке задушливе літо приходило на зміну так само короткій, сповненій несподіваних заморозків весні, ще й протягом літа на три-чотири тижні поспіль міг зарядити проливний, цілодобовий дощ, від якого не було рятунку. Осінь наставала несподівано рано й на

стадії остаточного виснаження різко переходила в зиму, якій, здавалося, ніколи не буде кінця. Зима ж майже ніколи не була сильною — справжні морози вдарили навіть не щотижня. Проте зима була промозклою й виснажливою. Низьке хмарне небо часто було не розгледіти за ще нижчими туманами, що стелилися понад землею, осідаючи на обличчях людей липкими брудними випарами. Під очима проступали темні кола, губи синіли, носи й повіки вкривалися тонкими павутинками кровоносних судин, що проступали з-під попелястої шкіри. Люди, й без того не вельми доброзичливі та приязні, робились остаточно дратівливими, позирали одне на одного спідлоба, поверх піднятих комірив та з-під низько опущених на брови шапок. Так що епідемія нічого особливо не додала у стосунки між людьми, хіба що трохи оголивши і проявивши те, що давно вже лежало на дні душі ледь не в кожного.

— До речі, шановні! — перебив його роздуми підвищений тон у голосі Метелецького. — Я ледь не випустив з уваги. У нас із вами завтра... трудовий десант. Колектив театру залучається до санітарних робіт на вулицях міста. Є указ із самого верху... Звісно ж... е-е-е... — потягнув режисер свою улюблену паузу, — це все стосується насамперед сильної, так би мовити, половини нашого трудового колективу. Хоча, якщо до участі зголоситься хтось із прекрасної половини, заперечень теж не буде.

— Що це ще за такі санітарні роботи? — запитання з переднього ряду ліворуч пролунало капризним жіночим голосом.

— Пояснюю, шановні! — Метелецький раптом спохмурнів і на очах зробився нудним і старшим, ніж виглядав зазвичай. — З'ясувалося, що можливими призвідцями епі... ну, тимчасових труднощів у нашому місті, можуть бути собаки. Вуличні пси, бродячі, розумієте? Ті, які... ну... ви розумієте мене... — У словах режисера не було певності, хоч як не намагався він там її зобразити.

У передньому ряду хтось нерозбірливо зобразив розуміння голосом та кивком голови. Проте звучало й виглядало все це не вельми переконливо.

— Так от... — продовжив Метелецький, повертаючи своєму голосові щойно втрачену енергію, — сьогодні вночі спеціальні служби проведуть, так би мовити, зачистку території, а ми завтра... маємо допомогти їм... як би це сказати... привести місто в порядок...

— Тобто як це? — ще більше нерозуміння й подиву сконденсувалося в наступному питанні чи то в продовженні попереднього.

— Ну, це значить... це значить, що ранкова репетиція відміняється! — раптово викрутився режисер. — Вранці всім чоловікам, і жінкам, хто забажає, у робочій одежі зібратись біля службового входу. Все, на сьогодні закінчуємо! До завтра!

Метелецький ще раз постукав по краєчку течки з текстом п'єси, вирівнюючи стиснуті там аркуші, і хвацько втиснув течку під пахву.

— Тексти ролей отримаєте післязавтра! Завтра — трудовий десант!

І, затиснувши течку під пахвою, режисер Метелецький швидко залишив кімнату політзаняць.

* * *

Ігор важкувато зістрибнув з кузова вантажівки, притримуючись за розбитий дерев'яний борт, і роззирнувся довкола. Тут, на цьому краю міста, він ніколи не бував. Занадто далеко від центру, від жилих районів. Промерзлий ряд голих тополь метрів за триста, мабуть, означував якусь дорогу. Втім, жодного руху попід деревами помітно не було. Величезний пустир плавно переходив у поле з виярками. Поле повільним невисоким пагорбом здіймалось ген удалечінь. І там, далеко на обрії, бовваніли перші (вони ж, мабуть, і останні) сірі громаддя панельних будинків незнаного йому району міста.

— Ігоре! Поможіть мені! — це згори, з кузова, простягала руку Лариса. Вона виявилася не єдиною з жінок, хто наважився-таки взяти участь у цьому виїзді з не зовсім зрозумілою метою. Ще дві жвавві фарбовані білявки з бухгалтерії та кілька білетерок, переважно літ-

нього віку, теж з'явилися вранці до службового входу, одягнені в робочі строї, себто в цупкі темні спідниці й кужайки, з головами, пов'язаними теплими хустками. Щоправда, саме на Ларисиній голові — єдиній серед жіноцтва — була не хустка, а гарненька в'язана шапочка з грубої сірувато-коричневої вовни. Русяве волосся, легко вибиваючись з-під загорнутого манжетом краю шапочки, робило дівчину якоюсь по-домашньому чарівною.

Ігор підніс догори обидві руки й підхопив легеньке тіло, коли воно перегнулося назустріч йому через борт. Опустив Ларису, доки вона торкнулась ногами землі, затримав перед собою на секунду, і вона вдячно поглянула йому в очі знизу вгору. Ігор аж кліпнув від такого близького погляду майже впритул. І саме на мить того скліпу обличчя Лариси перед його очима раптово змінилося — він побачив якусь темно-синю, глибоку безодню, котра струменіла з її величезних очей, вируючи світлими об'ємними спіралями кудись далеко-далеко у глибину. Витріщившись у відповідь, Ігор одразу ж утратив це дивне видіння. Очі були як очі, великі, дівочі, але не безмежні, і ніякі золоті спіралі, звісно ж, нікуди з них не струменіли. Тим часом Лариса трохи ніби аж незадоволено вивільнилася з його долонь і, відходячи, мовчки кивнула на знак подяки. Та й кивнула зовсім ледь-ледь, майже непомітно.

Ігор ще трохи постояв оторопіло, потім сягнув до кишені по сигарету й почав обдивлятися у пошуках вигідного місця для перекуру. Вантажівка, яка їх привезла, зупинилась просто біля краю довжелезної і глибокої траншеї, в кінці якої чахкав і тремтів невеликий колісний тракторець-екскаватор із задертим догори ковшем. Викопана земля нерівномірно громадилась переривистим бар'єром на скрайку траншеї. Десяток лопат лежали і стояли, застромлені у викопалину. З кузова вже зістрибнули всі, хто приїхав. Ігор пошукав очима Віктора і Семена Марковича. Вони стояли неподалік, трохи збоку від інших чоловіків, а крім акторів сюди виїхали також електрики, монтувальники сцени й навіть вахтер, досить літній уже, сивий чоловік, за віком або ровесник Марковича, а чи, може, й трохи старший.

Ігор повільно побрів до Віктора, і той мовчки простягнув йому коробку сірників. Семен Маркович також роззирався довкола, продовжуючи говорити Вікторові якесь попередньо почате речення:

— Це зараз собаки всі такі різні й водночас однакові. Бо всі бродячі. А раніше вони були інакші. Були породи. Люди вдома тримали собак. Були породи службові, були ще мисливські, декоративні. Гарні такі... Люди з ними на вулицю виходили, на таких повідках їх водили, з нашійниками, — старий актор пальцем показав кільце навколо шиї. — Зараз уже цього давно нема...

— А ще ж якісь були теж звірі приручені... — Віктор ніяк не міг пригадати назви. — Ко... ко-о-о...

— Коти? — перепитав Семен Маркович і весь немов здригнувся внутрішньо. — О-о-о-о! Коти! Коти — це зовсім інші тварини. Їх давно вже звели зі світу, ще, здається, до вашого народження... — В голосі його пролунали якісь нотки чи то жалю, чи глибокої неприязні, такої глибокої, що аж на межі з ненавистю. — І кому, кому вони заважали?..

Старий актор замовк і почухав своє усе ще вимащене зеленкою чоло під стареньким картузом. З-під картуза далі виглядала пов'язка, вже сіро-бруднувата, давно не міняна. Проте вона все ж була дбайливо підгорнута краєм усередину, до волосся.

— А які вони, ті коти, були? — Віктор затягнувся сигаретою й, випустивши дим носом, із цікавістю підвів обличчя до старого. — Такі ж, як і собаки?

Семен Маркович задумливо пожував губами:

— Що? Ні! Ні-і-і-і! — До нього, здавалося, повільно доходив сенс запитання. — Коти... Коти були зовсім інакшими. Меншими. Десь от такими. — Він розвів перед собою руки приблизно на ширину ліктя. — Звісно, й серед них траплялися великі екземпляри. Але загалом вони таки були невеличкими. Всі мали довгі хвости. Були серед них пухнасті, а були й з коротким хутром... Та головне в котах не це.

Ні Віктор, ні Ігор не запитали: «А що?» Вони мовчки дивились на старого актора, затиснувши в губах сигарети. Маркович знову почухав собі чоло і продовжив:

— Собаки, хоч серед них є й кобелі, і сучки, та все одно собаки, усі без винятку, вони ніби чоловіки. А коти були наче жінки, розумієте?

Віктор різко реготнув, поперхнувся димом, закашлявся:

— Ото вже ви скажете, Марковичу!

Семен Маркович знову поворушив губами, кашлянув і продовжив:

— Кіт, він був цілком непотрібною твариною. Ну, мишей він ловив. Але миші — це ж не таке щось страшне. Кіт був просто красою. Такою чистою, ні на що не придатною красою. Лежить ото, було, тварюка, на вікні, вилизується. Очі мружить. Знає, що люблять його... — Старому аж голос перехопило. Він іще раз кашлянув і знову замовк.

— У вас що, був кіт? — Ігор тільки тепер збагнув, що Маркович і справді пам'ятає щось таке, що йому недоступне, незнане. Пригадав, як у старій дитячій книжці, ще у школі, до того, як бібліотеки було остаточно очищено від архаїчної літератури, він побачив на полиці яскраву, хоч уже й вицвілу, книжечку в м'якій палітурці із загнутими, пожмаканими краями. Розгорнув її — і на першій сторінці побачив зображення якогось див-

ного, проте симпатичного звірятка з невеликими вухами, кирпатим носом на круглій мордочці й тілом, укритим сірими та білими пасмами. Повільно почав читати віршика під малюнком — і нічогосінько не зрозумів. Щось там було про кота чи, точніше, про «котика», про молочко і сметанку, і якісь дивні дієслова: «нявчить», «муркоче»...

— Був у мене кіт. — Це Маркович опанував себе і продовжив розповідь.

— Справжній? Живий? — Тепер і Віктора охопило здивування.

— Ну, а який же? — Семен Маркович усміхнувся. — Не іграшка ж плюшева... Гарний був, зараза. Великий, рудий. Звався Василь. Васька... Потім я мусив приспати його, коли почалася кампанія за економію продуктів... Шкода було мені його... до розпачу шкода...

Віктор не дав йому продовжити — смачно сплюнув на недопалка, притоптав його й голосно втрутився:

— Ходіте! Нас оно кличуть!

І справді, там, куди відійшла Лариса, збоку, біля вантажівки, вже збилися у тісенький гурт усі, хто приїхав: і бухгалтерки, і білетерки, і чоловіки з театру. На приступець авта виліз Парторг — він приїхав разом з усіма, але сидів не в кузові, а біля водія в кабіні.

Ігор ще до виїзду замислився: хто ж поїде з ними від керівництва? Метелецький таких заходів завжди

відверто унікав. Профорг також, скаржачись на слабе здоров'я. А Парторг уже кілька місяців був відсутній — його кабінет, поряд з кабінетом Метелецького, стояв замкнений. Казали, що його викликали до столиці на курси підвищення кваліфікації. Очевидно, він щойно повернувся й одразу ж занурився у вир діяльності трудового колективу, який мав щастя очолювати разом з Метелецьким. Проте особливої радості від повернення до рідного колективу в зовнішності Парторга помітно не було. Та це й не дивно: кілька місяців у столиці, в доброму готелі, на повному державному забезпеченні...

Зараз Парторг повільно поводив очима згори вниз на жінок і чоловіків у робочому одязі, які, підходячи, по трохи замовкали і зосереджували свої спокійно-байдужі погляди на його постаті.

Якось Віктор запитав Парторга під час чергового обов'язкового політзаняття, чому єдина в країні партія називається «об'єднана». Парторг строго зиркнув у відповідь, поправив поли піджака і прорік:

— Розумієте, Вікторе, все у світі прагне до об'єднання. Тому колись, у майбутньому, в світі не буде країн і народів. Усі житимуть в одній державі. Та й поняття держави зрештою само відіме. І на той час усі партії у світі теж об'єднуються. Буде одна велика партія. І вона буде так само зватись «об'єднана».

І ось зараз Парторг зосереджено й серйозно вдивлявся в їхні обличчя і постаті. Було видно, що він стужився за своєю нелегкою, але потрібною роботою: розповідати й виховувати, закликати і вести за собою. Тож, дочекавшись, коли всі зібрались перед кабіною вантажівки не зовсім правильним колом, Парторг витяг руки з кишень, підняв правицю на рівні грудей і, повільно вимахуючи нею в такт словам, почав свою промову:

— Отож, шановні! Ми з вами сьогодні приїхали сюди абсолютно свідомо й добровільно! Правда ж?

Йому ніхто не відповів, та Парторг, схоже, й не потребував відповіді. Він продовжив говорити так само впевнено й монотонно, проте чітко і виразно:

— Зараз наша країна переживає нелегкий період у своєму становленні. Багато чого у нас не вистачає. Ми, керівні органи, це визнаємо і робимо все можливе, щоб якнайшвидше виправити цю ситуацію. І зараз ми з вами будемо надавати посильну допомогу міському комунальному господарству у важливій справі — очищенні нашого міста від бродячих тварин...

— Так я й думав! — це знову русявий робітник сцени, який любив посперечатись, утрутився в мову Парторга різко й зухвало. — Собачі трупи закопувати? А доплата нам буде за це?

— Правильно! — раптом підтримав його Віктор, який стояв збоку й трохи позаду від Ігоря. — Ми ж таки не

якісь там різноробочі! Ми актори! Ми творчі особистості, працівники культури! Чого ми маємо це робити за просто так?

— Це питання ми вирішимо! — Парторг, як виявилось, був готовий і до такого повороту подій. — Усі, хто бере участь у сьогоднішньому виїзді, отримають по три додаткових дні до літньої відпустки! Керівництвом театру буде видано спеціальний наказ.

— Оплачуваної відпустки? — Віктор не здавався, він намагався витиснути з ситуації, що склалася, максимум вигоди.

— Так, звичайно ж, оплачуваної, — кивнув головою Парторг.

— Ну, тоді чого ж!.. — видно, Віктор вирішив задовольнитися досягнутим. — Тоді попрацюємо.

— Але це ще не все, шановні! — Парторг знову серйозно обвів усіх своїм пронизливим поглядом. Сьогоднішнє трудове завдання буде трохи складнішим, ніж ви собі уявляєте...

— Як це?.. Чого це складнішим?! — знову втрутився русявий скандаліст. Ігор зиркнув на нього, і той відповів хитрим і злим поглядом, при цьому підморгнувши, мовляв, чекайте, я маю все з'ясувати до кінця. Може, іще якусь вигоду можна буде отримати з цієї справи, коли Парторг щось недоговорює.

— Розумієте... — Парторг затнувся, що вже саме по собі не могло не викликати здивування. — Через матеріальні труднощі, які зараз переживає наше місто у зв'язку з карантинними заходами... одним словом, комунальні служби у нас... вони не мають набоїв. Тому... — Парторг іще раз затнувся й затягим поглядом бездумно вперся десь понад головами людей. — Тому ми з вами...

— Ну-ну!.. — загуло водночас уже троє чи четверо голосів. — І що ж?..

— Тому ми з вами маємо не просто закопувати... ховати трупи бродячих тварин... у цій траншеї... Ми... ви... маєте допомогти знищувати цих собак. Я зрозуміло висловився?

— Що-о-о? — Віктор виступив наперед і люто вступився в Парторга. — То їх сюди що, живими привезуть?

— Не привезуть! — Парторг раптом втратив увесь свій попередній запал. Він винувато і покірно дивився на Віктора благальними, зляканими очима. — Їх сюди... Сюди їх просто приженуть... Ви не турбуйтеся, ви не самі цим займатиметеся. Вам комунальники теж допомогатимуть. Точніше, не вони вам, а ви їм. Бо загалом це все ж таки... це їхня робота. А нас задіяли тільки для допомоги.

За цими словами Парторг зістрибнув з підніжки вантажівки і ступив крок навстріч представникам трудово-

го колективу. Одразу зробилось помітно, якого він маленького зросту і як втягує голову у вузькі, кутасті плечі. Тепер він дивився на всіх знизу вгору, і погляд його був жалісним та зляканим.

— Ми що, ще і вбивати цих собак мусимо? — це кричав русявий скандаліст, насуваючись на Парторга своєю потужною квадратною фігурою.

— Так! — відповів йому Парторг тремтячим голо- сом. — І коли вже до цього дійшло, то я мушу вести пер- ред й показувати приклад.

Парторг відійшов кілька метрів, висмикнув з купи викопаної землі одну із лопат, узяв її обома руками й, з натугою перестрибнувши через траншею, став потойбіч з лопатою напереваги.

— От же ідіоти... — майже нечутно прошепотів Се- мен Маркович десь позаду, за спиною в Ігоря.

Здалеку, від будинків, які бовваніли на обрії, долинув якийсь невиразний, але все ж таки наростаючий гамір. Там щось відбувалося, щось рухалося сюди, до них, про- те докладно роздивитись іще хвилину-дві було важко. Смикаючись, з-під тополь виїхало зо п'ять тракторів, легких, колісних, з причепами. На причепах сиділи якісь люди, проте небагато. Більше людей ішло пішки, розтяг- нувшись у ширину поміж тракторами, які намагались тримати постійну дистанцію метрів по тридцять-сорок. Усі вони щосили горлали, махали руками, підстрибували

на ходу. Окремі з них ще гучно й ритмічно стукали чимось дерев'яним об щось металеве чи навпаки. А попереду них, з відривом у півсотні метрів, мчала, озируючись і повискуючи, величезна зграя собак, голів так на двісті. Ця зграя то розсипалася вшир, то знов гуртувалася у тісну верескливу купу, і в тій купі лунало гарчання, клацання зубів, хтось падав, завиваючи від болю і страху, та загальна маса все ж підбігала, просувалася вперед, час від часу лякливо й ненависно озируючись на переслідувачів.

Тут Віктор, який стояв неподалік, приголомшено присвиснув і притьмом кинувся до лопат, які все ще стояли, застромлені в буру глинисту землю, викинуту з викопалини екскаватором. Ухопив там одразу три лопати, чвалом повернувся, несучи інструмент під пахвою. Встромив з розмаху дві перед Ігорем та Марковичем, після чого поліз до кишені по сигарету.

— Зараз... Зараз ми їм!.. — прогарчав Віктор собі під ніс, припалюючи.

Ігор зиркнув через плече: жінки й чоловіки і собі розбирали лопати. Лариса, найменша серед них на зріст і наймолодша, налякано крутила головою, роззираючись і не наважуючись взяти лопату до рук. А коли таки нарешті зважилась, від купи лопат уже лишилось тільки дві, калічні й надламані, з тонкими, кривуватими держалками. Піднявши з землі одну з них, Лариса заметалась,

не маючи певності, куди ж їй бігти, і врешті зайняла місце на краю траншеї, недалеко від Ігоря, поміж Парторгом та руським робітником сцени з жорстокими і хитрими очима.

За цей час собача зграя вже наблизилась до них метрів на сто чи й менше. Видавалося, тварини теж зрозуміли, куди їх женуть. Частина з них спробувала вивернути, змінити напрямок руху, та трактори з обох кінців ланцюга загоничів додали швидкості, вигинаючи всю шеренгу переслідувачів широким луком тятивою досередини.

Ігор пошукав поглядом Марковича. Старий стояв, спершись на лопату, виставивши вперед одну ногу, і спідлоба понуро дивився перед собою, за звичкою жуючи губами. Зграя наблизилась уже метрів на двадцять. Стало можливим роздивитися тварин — серед них були менші й більші, на довгих лапах і коротконогі, з обвислими і з гострими вухами, куцохвості й довгохвості, руді і темні, трохи не чорні, а ще якісь рябі, світло-смугасті, попелясті, сірі, майже білі, і сіро-сталеві. Пси видихали перед собою разом з парою тихе, переривисте виття. Страх і розпач учувались у цих звуках, приреченість і рішимість, а найбільше — нестерпний, глибинний біль. Біль звичайний, тілесний, і ще біль всезагальний, всеохопний, всепроникний.

Ігор перехопив лопату обома руками. Схоже, таки доведеться робити це.

Перші з псів уже були зовсім поряд, коли зграя загальмувала і знову збилась у тісну, густу купу. Тварини майже зупинились, вони присідали, клацали зубами, скавулили і гарчали, повільно просуваючись до траншеї. Півколо загоничів охопило зграю, не лишаючи їй шляху до відступу. Гамір наростав, пси ще тісніше збивались до купи, не наважуючись на стрибок.

— Ну, давай, суки-и-и! — закричав хтось ліворуч.

Ще далі котрась із жінок заголосила:

— Ой, що ж це буде? Мамочко-о-о!

Ігор спробував озирнутись через плече, та, крім шматка Вікторової куфайки, не зміг побачити нічого. Віктор підняв свою лопату на рівень грудей, а потім і над головою. Сигарета прилипла йому до краєчка губи, очі він примружив і всією постаттю ніби якось згорбився й поменшав. Проте, навіть поменшавши, він усе ж заступав собою всіх, хто стояв за ним. Чи, може, це так видавалось, бо насип саме під Віктором здіймався горбком, а далі опускався і нижчав.

Пси вже підійшли, майже підповзли до краю траншеї. Ігор зміряв поглядом відстань до них: метрів два з половиною, три щонайбільше. Котрий із псів стрибатиме в його бік? Здоровенний сіро-плямистий звір з обвислими щоками та слинявою пащею виглядав найбільш рішучим. Ось він присів на передні лапи, опустив голову, напружився — і стрибнув!

Ігор вдарив пса лопатою. Цілився у голову, та влучив по спині, ще й лопата ковзнула, тож удар не вийшов достатньо сильним. Лопата ребром увійшла в землю, попутно здерши із псячого боку шмат шкіри з м'ясом. Собака скавульнув, оступився на краю траншеї, відчайдушно зачеберяв передніми лапами і таки видерся з ями. Він клацнув зубами, загарчав, смикнув головою в напрямку лівої Ігоревої ноги. Бити прямо згори вниз було незручно, Ігор спробував перехопити лопату і скерувати її вістрям донизу, а пес у цей час ухопив його зубами за черевика. Ігор тілом відчув, як зуби тварини входять у шкіру взуття, стискають ступню, ще трохи — і прокусять черевика. Пес рвонув головою, не розтискаючи щелеп, Ігор шарпнувся, заточився і, щоб утримати рівновагу, мусив миттю спертися на лопату. Пес іще сильніше смикнув за черевика, та Ігор, заточуючись назад, уже спромігся підняти лопату, наче списа, і звуженим кінцем, перехопивши обома руками, з натужним стогоном всадив тупувате лезо поміж лопаток тварини. Шкіра луснула, залізо увійшло достатньо глибоко, проте пес не здався. Він і далі терзав черевика, потім спробував перехопити ногу Ігоря вище, десь понад кісточкою. Але промахнувся, і зуби упіймали порожній простір холоші, зовсім поряд, за міліметр від тіла. Тканина тріснула, лишаючи шмат в зубах собаки, Ігор вдарив утретє, збоку й знизу, відкидаючи тіло пса до траншеї. Тварина ще встигла здійнятися

на задні лапи і, завалюючись спиною вперед, зі скавулінням і виттям ринула донизу.

Ігор важко видихнув парою і роззирнувся. Навколо по всій довжині розкопу відбувалось таке саме дійство: люди з перекривленими від збудження, страху й огиди обличчями били лопатами псів, скидаючи їх до траншеї. Сварливий блондин широко розмахував інструментом, наче косою, збиваючи за раз часом і по дві тварини, але йому весь час траплялись менші, не дуже небезпечні екземпляри. Тим часом Віктор серйозно зчепився зі здоровенним, тигрової масті псом, широким у грудях, з тупою конусоподібною мордою, озброєною потужними щелепами. Пес, замість хапати за лопату чи за ногу, одразу стрибнув через траншею до горла, проте Віктор встиг прикритися рукою, і тварина повисла, застрягнувши зубами в рукаві. Нижні лапи пса не діставали до землі, й Віктор з розмаху правою ногою вперіщив пса в незахищений живіт, цілячись просто в пах, у статеві органи. Пес завив, проте зубів не розтиснув. Тоді Віктор, подавшись назад і спершись на лопату, завдав другого удару, цього разу набагато сильнішого і влучнішого. Він потрапив точно по яйцях, пес верескнув і відлетів, проте навіть не у траншею, а далі, на той край, звідки щойно стрибав. У повітрі він перевернувся, упав на спину, смикнувся, різко підхопився на всі чотири лапи і розлючено загарчав. Віктор, відхекуючись, знову схопив лопату напере-

ваги й ненависно втупився у пса. Той іще раз стрибнув, але цього разу низько, не вгору, а по прямій, сподіваючись продовжити бій уже на тому боці траншеї. Та Віктор зреагував швидше, ударив згори, сильно з розмаху, і таки скинув пса до ями, де той, іще не вірячи у власну остаточну поразку, сперся на передні лапи й підвів догори скривавлений, злобний, ошцирений писок. Гарчання, зли-те з виттям, лунало загрозливо й водночас жалюгідно: вибратись угору собака вже не міг. На нього зверху впало іще декілька тіл, які звивались, корчилися, смикалися, скавуліли й конали. Пес від безсилої люті кинувся гриз-тися з кимсь із них, слабших, безнадійно виснажених, пропащих і нікчемних своїх родичів. У траншеї внизу вже стояло води на кілька пальців, і в цьому болоті бор-салися, гризучись, гарчачи і підвиваючи, мокрі й скри-вавлені собачі тіла.

На Ігоря тим часом скочила сука — велика, худа, з обвислими цицьками по всій довжині живота. Вона не мала сили, але жити хотіла не менше за інших тварин. Повискуючи, спробувала проскочити поміж ніг, та Ігор навідліг рубонув її лопатою просто по спині, між лопа-ток. Залізо увійшло одразу сильно і глибоко. Шерсть, не надто густа й жорстка, розступилася перед металом май-же безкровно, ніби розрізаний хліб, і нутрощі виблисну-ли з глибини розтятої плоті біло-кривавим, пульсуючим ланцюгом хребта. У суки одразу віднялися задні ноги.

Вона спробувала повзти вперед, загібаючи передніми, та Ігор, відступивши крок назад, ніби косар, ударив тепер горизонтальною дугою, спихаючи тварину в розкоп. Удар знову вийшов достатньо влучним — перерубав передню лапу і косо поранив суці лівий бік. Вона сповзла до траншеї, в гарчання і скавуління, і саме в цю мить якась грудка землі, відірвавшись у когось від леза лопати, влучила Ігореві над оком. Він інстинктивно замружився, кліпнув запорошеним оком раз, двічі. І, заплющуючи око, раптом уздрів унизу, в глибині траншеї, не собак, а продовгуваті червоно-золотисті веретена з чорними кривими пасмами. Веретена ті звивались, корчилися, і в їхніх конвульсіях читався такий нестерпний біль, така глибина страждань, що вмістити її у собі й досягнути цілком було просто несила. Кров ударила в голову, зробилося млосно і тоскно. Ігор аж у попереку зігнувся, та, пересиливши неміч, рукавом швидко протер око й усе обличчя і розплющив очі якнайширше.

Саме вчасно, бо через траншею на нього летів величезний пес — може, найбільший з усієї зграї. Він був помірно кошлатий, темно-гнідої масті, із широкими масивними лапами, з великою слинявою мордою, гострими темними вухами і вишкіреною пащею. Стрибав він не вгору, а просто перед собою, проте сили мав стільки, що, легко вдаривши Ігоря передніми лапами в груди, збив з ніг і за мить опинився зверху. Смердючий подих з пащі

вдарив Ігореві в обличчя. Перехопивши лопату ще під час падіння, Ігор спрямував держално під нижню щелепу собаки і завдяки цьому не дав ухопити себе за горло. Та пес був дуже великим і важким. Він усе притискав Ігоря до землі, не наважуючись ні битись, ні втікати. Ця секундна непевність дозволила Ігореві вхопити держака лопати обома долонями і підважити тварину під нижню щелепу, підносячи над собою. Пес коротко скавульнув, відриваючи передні лапи від землі, потім видав здушене гарчання і, смикнувши різко головою, уп'явся зубами в плече супротивника.

Ігор миттю перекоотився на бік вкушеного плеча, викручуючи собаці шию й підминаючи його власним тілом. Пес упирався, гарчав, але рівноваги втримати не міг і повільно хилився на правий бік, не наважуючись розціпити зуби й ухопити людину за горло чи за обличчя. Вивільнивши праву руку, Ігор ухопив пса за вухо і сильно рвонув убік. Знову пролунав звук тканини, яку розривають, куфайка тріснула, залишаючи в зубах у пса вату й матерію — і тільки тепер звір наважився на остаточний кидок. Рука закам'яніла в кисті, коли Ігор зрозумів, що пес невідворотно тягнеться пащею йому до горла. Сморід з пащі був, здавалось, аж видимим — густий і темний, він парував об'ємною хмаркою, торкаючись обличчя, носа, очей, губ... Та тут пес якимось раптово й сильно смикнувся вбік, верескнув і відлетів, сповзаючи

по насипу траншеї. Навіть вухо вирвалося з Ігоревої долоні, якої він уже майже не відчував.

Над ним схилився Віктор, швидко відіпхнув пса ногою, згори іще додав лопатою і простягнув Ігореві брудну й вологу, ледь тремтячу долоню:

— Вставай!..

Ігор ухопився за руку друга, зіп'явся спершу на коліна, потім і на рівні, подякував самим лише поглядом і знову почав шурувати поперед себе лопатою, ніби в топці, збиваючи до траншеї якихось зовсім малих собак, практично щеняків, котрі після довгого смикання і присідання на протилежному боці таки зважувалися на стрибок. Віктор теж почав з розмаху гамселити своєю лопатою в купу собачих тіл, яка все виростала й піднімалася із дна траншеї. При цьому він намагався бити вістрям, щоб завдати якомога більше поранень, просто у суцільне живе місиво, яке вже ніби здіймалось понад траншеєю, виючи і ридаючи таким нестерпним волянням, що аж холодні, пекучі мурашки починали бігати спітнілим тілом. Неначе одна величезна жива істота повільно помирала під ударами численних ворогів, поступово втрачаючи і надію на порятунок, і волю до життя.

Тим часом загоничі з тракторами підступили вже зовсім впритул з того боку. Вони не поспішали долучитися до побоїща, все ще свистіли, горлали, стукотіли па-

лицями об залізо, агагакали, улюлюкали, викрикували прокльони і притупували ногами, і далі насуваючись на тварин, які, божеволіючи від жаху, повільно відступали, осипаючись у нерівну розверзнуту пащу траншеї. Утім, найвідчайдушніші з тварин усе ж таки намагались перестрибнути простір смерті й прорватися на той бік, до волі й до життя, ген туди, у бік шеренги промерзлих тополь, у поля й переліски, утекти, помчати по стужавілій, давно не ораній землі, вкритій товстими, вивітряними й спорожнілими, торішніми й позаторішніми стеблами бур'яну, далеко геть, до обр'ю, що ховався у низьких імлистих хмарах, схожих на застояний туман з якогось потужного хімічного виробництва.

Ігор знову роззирнувся: по цей бік траншеї бійня все ще тривала. Русявий робітник сцени примудрився, не припиняючи орудувати лопатою, якимось ще й припалити сигарету і тепер хвацько випускав дим носом, з насолодою опускаючи металеве вістря в майже наповнену траншею. Дві чи три старші білетерки припинили бити (а може, від початку не брали в цьому участі) й завзято блювали, відійшовши на два-три кроки і переламавшись у попереках. При цьому вони трималися руками за груди й витирали роти краями своїх теплих хусток. Час від часу вони змучено озирались у бік Парторга, який, проте, не звертав на них уваги, ліниво й повільно везькаючи лопатою по живій закривавленій масі у берегах траншеї.

Неподалік від нього похилився Семен Маркович, котрий теж робив непевні плавні рухи лопатою, яку тримав на витягнутих руках, ніби сліпий свого ціпка. Придивившись, Ігор зауважив, що старий теж б'є лопатою, але не по собачих тілах, а по землі на краю траншеї. Голову Маркович тримав високо піднятою, чим додавав собі подібності до сліпого — він зовсім не дивився вниз, у бік траншеї. Здавалося, він узагалі нікуди не дивився, понуро клював вістрям лопати в нерівний край розкопу, намагаючись нічим не привертати до себе уваги.

Ігор пошукав очима Ларису. Вона не блювала разом з білетерками, її не було видно й між тих, які ще молотили по псячих тілах понад траншеєю. Боковим зором Ігор раптом зауважив якийсь рух ген далеко, аж біля тракторця-екскаватора із задертим догори ковшем. Дівоча постать у плетеній шапочці нахилилась кудись за велике заднє колесо і щось там робила.

Раптом із того ж дальнього краю траншеї, де вже не було нікого з людей, на бруствер видряпалось і поповзло в бік трактора довге й вузьке собаче тіло. Здаля важко було роздивитись, який саме це пес, — просто довгаста скривавлена купа хутра і м'яса рухалася по землі, звиваючись і підштовхуючи себе двома з наявних чотирьох лап. Тіло швидко досягло тракторця, забилося під нього і зникло там. Ще за мить Лариса, наполовину схована за великим колесом, майже нечутно скрикнула, сахнулась

і впала уперед — так, що її майже зовсім не стало видно. Ігор, зрозумівши, що ніхто, крім нього, цього не зауважив, кинувся бігти у бік тракторця-екскаватора. Ноги тремтіли, все тіло гуло й тремтіло дрібним огидним тремом. Пробігши кількадесят кроків, Ігор уже виразно чув стогін Лариси й бачив, як за колесом смикаються її ноги в гумових чобітках.

Обігнувши трактора, Ігор нарешті побачив, що там відбувається: сука, та сама, велика й худюща, яку він начебто остаточно поховав у траншеї кілька хвилин тому, дивовижним чином спромоглась не тільки вибратися з-під купи інших собачих тіл і дістатися дальнього краю траншеї, але й вибралась назовні й зараз уже вчепилася Ларисі у комір куфайчини, намагаючись дістатись до живої плоті горла. Дівчина обома руками відпихала тварину, тримаючи її знизу пащі, яка, втім, не бажала ні розімкнутись, ні бодай пересунути свій смертельний захват. При цьому Лариса не кричала, а потамовано стогнала, перекочуючись з боку на бік у намаганні визволитись чи бодай звестися на ноги.

Ігор на останніх кроках несподівано спіткнувся і просто впав поряд з Ларисою, боляче вдарившись плечем. Лівою рукою він ухопив суку за відвислий загривок і різко смикнув догори. Тварина тільки загарчала крізь міцно стиснуті зуби. Лежачи поряд, Ігор близько бачив налиті кров'ю очі собаки, чув її важкий, смердючий від-

дих з вологих, вимазаних землею ніздрів. Паща не бажала розмикатися, аж Лариса вся вигнулася, ніби намагалася стати на місток, загрибаючи однією рукою десь позад себе, а другою стараючись віддалити від горла смертельно зціплені щелепи. Собака ж пручалась і виривалася, не відпускаючи тканини. Ігор іще раз потягнув догори, аж Лариса застогнала голосніше. Спершись на лікоть вільної руки, він урешті просто перевалив суку через себе, всю в крові й холодній грязюці, пожбурич чи, швидше, відкинув її вбік, хоча клопоть куфайки таки лишився у міцно стиснутій пащі. Лариса впала на спину, вдарилась потилицею, її в'язана шапочка збилась і майже сповзла з голови. Дівчина перестала стогнати, а натомість тоненько заскавуліла:

— Я хоті... я хотіла його заховати!..

Лариса дихала глибоко й виснажено. Ігор, усе ще так само напівлежачи, роззирнувся. Поряд, за колесом, сидів і тремтів, тоненько повискуючи, живий теплий клубочок — рудувато-коричнєве щеня з темною, аж чорною, мордочкою. Та від траншеї вже чувся тупіт ніг — бігли люди. Старий вахтер, який був найближче, з розмаху опустив свою лопату на голову недобитої суки. На обличчі у старого сяяла посмішка, хижа і несамовита. Очі звузились до щілинок, щоки пашіли, все тіло тремтіло дрібним тремом. Він ударив удруге, втретє, потім дрібними й короткими поштовхами згори вниз почав сікти

собаче тіло, яке все ще звивалось і опиралося. «Так! Так! Так-так-так-так!» — примовляв старий, пританцьовуючи і тремтячими долонями стискаючи держално лопати.

Лариса сіла. Ігор теж. Дівчина припала до його плеча, стягла з голови свою шапочку і затулила нею обличчя. Вона вже не плакала і не стогнала. Просто дихала крізь шапочку — важко, хрипко і протяжно. Котрась із жінок, витираючи руки об куфайку, присіла біля них і почала гладити Ларису по голові, намагаючись заспокоїти.

Неподалік Віктор і русявий робітник допомагали старому вахтерові добивати суку. Вона вже не ворушилася, та чоловіки все ж мушили вимістити ту свою скажену енергію люті, котра переповняла збуджені мізки й тіла.

Невідь-звідки узявся тракторист, який хвацько заскочив до кабіни трактора й миттю завів двигуна. Трактор затремтів, опустив ковша й посунув уздовж траншеї, де загоничі вже засипали землю з бруствера ще живу, скривавлену масу хутра і плоті. Розвертаючись, трактор заднім своїм колесом накрив щеня, воно ледь чутно верескнуло, з-під колеса чвиркнув фіолетово-кривавий клубочок кишок, і плямка крові проступила по глинистій, трохи відталій землі.

Це вже був кінець. Парторг першим відклав лопату і зробив знак усім своїм співробітникам. Повільно, ніби знехотя працівники театру почали сходитися до вантажівки, яка їх привезла. Чоловіки обтрушували одяг, ви-

тирала об куфайки й холоші вимащені кров'ю та грязюкою долоні. Жінки попід руки підвели Ларису, яка все ще схлипувала, втупившись невидючим зором кудись у простір перед собою. Котрась із білетерок підняла з землі її в'язану шапочку, обтрусилася об коліно і кривувато одягла дівчині на голову.

Ігор підійшов до Віктора, і той мовчки простягнув йому сигарету. Потім чиркнув сірником, і вони обоє майже одночасно зробили по глибокій, смачній затяжці. Парторг поліз до кабіни вантажівки, витяг звідти дві пляшки й простягнув одну Вікторові, іншу — русьвому робітнику сцени. Водій з третьої спроби таки запустив двигуна, і чоловіки, зробивши по ковтку, почали підсаджувати жінок у кузов. Віктор з Ігорем притоптали недопалки й останніми вскочили до решти. Віктор під куфайкою тримав уже відкорковану пляшку й усю дорогу до міста робив раз по раз великі ковтки, після чого простягнув пляшку Ігореві. Голод пік шлунки, холодне повітря студило вуха, ковзало по волоссю й лізло під щільно застебнуті коміри куфайок. Червоне морозяне сонце визирнуло з-під хмар уже понад самим обрієм і своїм косим промінням вифарбувало обличчя людей у кузові вантажівки в мертвотний рожево-фіолетовий колір щойно вивернутих нутрощів. Ігор дивився, як тікає назад з-під коліс роздубана шосейна траса, лишаючи все далі й далі траншею, повну ще не остаточно мертвих, але

порубаних і посічених, втоптаних у вологу холодну землю собачих тіл...

Ігор підсмикнув коміра кужайки, втомлено примкнув очі й раптом чітко побачив перед собою вдалині велетенську чорну зірку, яка розпросторювала навсїбіч довгі й вузькі протуберанці, неначе щупальці, охоплюючи ними світ лїворуч і праворуч. Мацаки переплітались, двоїлись, троїлись, четверилися, заповзаючи ген аж за обрій, кудись у недосяжні глибини неба і землі. Ця картина чомусь його не здивувала і не налякала. Спершись ліктями на колїна, він підпер долонями голову й задрїмав нездоровою, болїсною дрїмотою, похитуючись усїм своїм тілом у такт вигинів і звивин роздовбаной, покрученої дороги.

* * *

Їх висадили на господарчому дворї театру. Ігор похитав головою, потер обличчя руками, струсив дрїмоту і зістрибнув з кузова. Пошукав очима Ларису, але вона злазила там, далі, через колесо. Зате біля нього зістрибнув Віктор, штурхнув у бік і показав пляшку, сховану за вилогою кужайки. Вони удвох швидко пройшли через службовий вхід і забїгли у Вікторову гримерку. Віктор бухнув пляшку на столик перед дзеркалом. Напою в посудині лишалося десь іще на чверть. Порившись у шух-

ляді під столиком, Віктор дістав звідти два пластмасові стаканчики, маленькі і брудні. Слідом, пошурхотівши якимись зіжмаканими газетами, він видобув з шухляди щось загорнуте в папір.

— Оце класна закусь! — Віктор розгорнув шмат газети, в якому щось торохтіло й пересипалося. — Знаєш, що це?

— Ні, — Ігор ще трохи спросоння втупився в якісь жовтуваті великі крихти, з ніготь завбільшки кожна.

— Це ці, як їх... цу... цукати! У мене їх теща робить. Знаєш, із чого? З гарбуза! Ох і смачні ж! — Віктор вкинув кілька крихт собі до рота і задоволено жував. — Ум-м-м!.. Бери!

Він швидко хлюпнув з пляшки. «Собі явно влив більше...» — подумав Ігор, не відчуваючи, проте, ні образи, ні жодних інших прикрих почуттів. Узяв у руку посудинку. На денці хлюпалась жовтувата, не дуже прозора рідина. Віктор теж подивився на свій напій:

— От жлобина!

— Хто? — не зрозумів Ігор.

— Та хто ж? Парторг! Це ж горіхівка. Найдешевше, що можна купити. А він іще й етикетки поздирав. Я ту другу пляшку теж роздивився. Ну, давай!.. — Віктор перехилив напій і захрупав цукатами.

Ігор випив — пішло не так уже й погано. Напій не був міцним — це він відчув тільки зараз. Градусів тридцять,

не більше. Узяв до рота кілька жовтуватих крихот з газети. Цукати мали смак солонуватого картону, чи ще, може, розвареної сірникової деревини. Втім, це була яка не яка, та все ж пожива. Від неї, коли проковтнув, тілом різко опанував пронизливий і навіть болючий голод. Укинувши до рота ще цілу жменю того гарбузово-картонного їдла, Ігор з набитим ротом звернувся до друга:

— Вже додому пора. Ти теж на трамвай?

Віктор кивнув і знову налив у стаканчики. «Цього разу порівну», — знову подумки відзначив Ігор. А Віктор, узявши чашку в долоню і другою рукою розминаючи щойно вийняту сигарету, раптом запитав, дивлячись очі в очі знизу вгору:

— Слухай, а ти думав, що робитимеш, коли раптом і собі таке?

— Що — таке? — Ігор жував цукати і не розумів.

— Ну, якщо і в тебе такі ото плямки на очах з'являться.

Що тоді робити?

— Ну-у-у... — Ігор з натугою проковтнув солонуватий картон. — Я б, може... лікареві показався б...

— Ага! Захоче тебе лікар оглядати! Якраз! — реготнув Віктор. — Та вони, ті лікарі, бояться епідеміків як чуми! Ну, давай! — Він цокнувся з Ігорем і перекинув стаканчика, після чого гучно видихнув. І, замість закусувати, припалив цигарку, пахкаючи на всі боки густими, їдучими пасмами диму.

Ігор випив і собі, знову вкинув до рота кілька гарбузово-картонних крихот.

— А я... — Віктор затагнувся, — я б ото, коли б у мене таке почалось... — закашлявшись, Віктор відкинувся на стільці, аж заточився назад і, щоб втриматись, вхопився за краєчок гримерного столу, на якому сидів Ігор. Стіл теж хитнувся, пляшка ледь не впала, та все ж Віктор устиг повернути собі рівновагу й лівою рукою підхопити посудину за горлечко. — Стій! Куди пішла?!

Ігор жував і дивився, як швидко п'яніє друг. А Віктор продовжував, одночасно затагуючись і розливаючи рештки з пляшки:

— Я б постарався... постарався б заразити якнайбільше. Аби тільки знати, як вона передається. Може, якщо потертися... Потертися очима чи як?.. — з дурнуватою посмішкою він простягнув Ігореві чашку. — Чи, може, тим, статевим шляхом? Як ти думаєш? — Віктор реготував, проте не весело, а зло й затаюто.

— Не знаю... Навряд... — Ігор тримав горіхівку, похитуючи, і згори вниз дивився на жовтувату каламуть. Намить заплющившись, він побачив перед собою маслянисте брудне кружальце, яке пульсувало, вкрите чорним матлахатим ряботинням. Розплющив очі. Віктор якось умить спохмурнів, обм'як і п'яно посерйознішав. Обличчя його обвисло.

— Ну, тоді кров'ю. Кров'ю бризкав би на них. Отак-о! — Віктор махнув своїм стаканчиком від грудей, розливаючи напій. — Отак на всіх бризкав би! Щоб усі! Щоб ніхто не уник! Щоб кожна падлюка своє отримала!

— Ей! Агов! — Ігор відставив стаканчика, вхопив друга за плечі й струсонув. — Отямся! Додому! Пора додому!

Віктор подивився на нього знизу вгору каламутним і втомленим поглядом:

— Додому?..

Він не опирався, коли Ігор натягнув на нього куфайку. Потім так само мляво поклав руку Ігореві на плече. Вільною рукою Ігор замкнув гримерку і потягнув Віктора вниз, до службового входу. Темний коридор театру глухо відлунював їхнім човганням.

Там, біля входу, вахтерка була не сама — одна з жінок-білетерок, тих, що їздили з ними сьогодні, стояла разом з нею в будочці, розпаковуючи на столику невеликого фанерного ящика.

— Оце, Семенівно, я тепер стала сюди посилки получати... — почув Ігор, наближаючись. — А то в нас на пошті такі злодюги, що страшно й сказати. Яюсь мені сестра посилку вислала, ото таку, як і оця. А через місяць письмо прислала: чи ти получила, чи ні? Я на пошту, а вони мені: «Жіночко, яка посилка? Не знаємо ніякої посилки, нічого не приходило!» І попробуй щось докажи! О, хлоп-

ці!.. — Вона зауважила Ігоря з Віктором і розпливлась у щирій нерозумній посмішці. — Та ви вже готовенькі!..

Віктор, повиснувши на Ігоровому плечі, раптом підвів обвислу було голову, тихенько гикнув і теж розтягнув губи в усміху:

— Тю... Тьот-т-тю... Добрий вечір... Так, ми трох-хи... того... — Він ледве ворушив язиком у роті, проте всією постаттю й обличчям зображав приязнь та доброзичливість.

На жінок це подіяло дивним чином. Вони обидві ще сильніш заусміхались у відповідь, і білетерка, яка саме відірвала кришку в посилки, почала шурхотіти в скриньці якимсь папером:

— Хлопці! А ходіть-но, я вам по яблучку дам!

— Ой, не треба... — п'яно пожартував Віктор! Не треба нам, тьотю, ні п-по яблучку давати, ні по яйцю! Ги-ги-и-и... — Він зобразив удар по кадику, потім так само тицьнув кулаком собі між ноги й аж зайшовся дурнувтим сміхом.

Тим часом білетерка, так само всміхаючись, вийняла з посилки два загорнутих у газету зелено-червоних яблука, розмотала їх і простягла крізь вахтерське віконечко. Віктор схилився у блазнювату поклоні й прийняв цей дар. Протер фрукти об рукава куфайки і простягнув одне Ігорові. Той узяв плід, все ще притримуючи друга за талію.

Білетерка ж, продовжуючи шарудіти у скриньці, знову переключилася на співрозмовницю:

— А знаєте, Семенівно, ото минулого разу мені теж сестра прислала в посилці цибулі та картоплі трохи, бо в них там, де вони живуть, є город свій, біля дому. І так само ото позагортала кожну картоплину окремо. А видно, тоді не було в неї газет, то позагортала в сторінки з книжки шкільної, з підручника. У малого, видно, взяла, той, що йому вже не треба був. І я, вже коли дома розвертала ту картоплю, подивилась ті сторінки. А книжка була по географії, чи шо...

Віктор з хрустом надкусив своє яблуко і зацікавлено сперся на бар'єр вахтерської будочки. Білетерка ще раз усміхнулася до нього та продовжила:

— І я ото як усе порозвертала, то перш ніж викинути ті папери, стала їх роздивлятися. І знаєте шо, Семенівно?! Там карти були, і на картах тих нашого міста немає!

Віктор знову п'яно гикнув. Білетерка серйозно, вже без усміху повернула своє обличчя до них.

— Нема там нашого міста! Порожнє місце на карті!

— Та ну шо ви таке ото говорите?! — перекривляючи її простакувату мову, завівся Віктор. — У підручнику шкільному карти які вміщують? Крупного масштабу! Там, мабуть, крім столиці ніяких інших міст нема! То чого б наше мусило бути? Воно ж не головне і не велике. Звичайне собі місто, яких багато! Ясно вам?

Останні слова він буквально прокричав у якомусь п'яному запалі, після чого підхопив Ігоря під руку і поволік за двері.

Вахтерка з-за свого скла провела їх жалісливо-зневажливим поглядом і вже навздогін кинула неголосно:

— Завтра в театрі опалення відключають! Вдягайтеся тепліше, чуєте, хлопці?!

На сходах службового входу було темно, вони з Віктором одразу ж спіткнулись, зашпортались, ледве втримали рівновагу і, обійнявшись міцніше, побрели в бік трамвайної зупинки.

Віктор на холоді тверезів буквально на очах. Він гриз яблуко, прицмокував, мурчав задоволено, а догризши до самого качанчика, чомусь повернувся до перерваної у гримерці розмови.

— А ще я думаю, що як у мене таке на очах вискочить, то треба здатись у державну санітарну службу. Тоді хоча б на вулиці не вб'ють. А то надивишся на те, що по місту робиться, аж моторошно стає! Еге ж? — підморгнув він по-змовницькому.

Ігор кивнув, мацаючи в кишені сховане яблуко. А Віктор продовжував, широко розмахуючи руками, у п'яній відвертості:

— Я так просто не піддамся. Чи сам кількох замочу, чи заразить встигну чим побільше. Я вже це давно для себе рішив. А потім здамся. Нехай везуть на той Острів,

нехай роблять, що хочуть. Уколи, щеплення, експерименти — мені все по барабану! Може, ще і вдасться в живих залишитися.

Вдалині у напівтемряві показався трамвай. Номера було не розібрати. За кілька секунд стало видно на вітровому склі фанерку з написом «В ДЕПО».

— Мені підходить! — гаркнув Віктор і нарешті застебнув куфайку, видно таки відчувши вечірній холод. — Поїхали! Ти на розвилці можеш вийти.

Вони заскочили у напівпорожній салон і навіть уместилися на двох вільних сидіннях біля задніх дверей. Ігор зайняв місце біля проходу, а Віктор — біля вікна. У напівтемряві вагона постаті інших пасажирів виглядали розпливчасто й туманно. «Немов у підводному царстві...» — подумав Ігор, пригадавши п'єсу «Підводники», яка успішно йшла кілька років на сцені театру, доки раптом її не зняли за ідеологічну невідповідність. Вони, актори, тоді трохи ще й обговорювали цю новину, доки вона була свіжою. Ніякої крамоли в тексті їм знайти не вдалося, проте Семен Маркович висловив припущення, що у керівництві ідеологічного відділу хтось не вмів плавати. Він ще тоді якесь таке дивне слово вжив — «фобія», чи що... Іншого розумного пояснення причини заборони спектаклю більше ніхто не запропонував.

Ігор упіймав себе на тому, що вже дрімає, схилившись головою на лікоть, покладений на бильце переднього

сидіння. Перед очима знову пульсували райдужні кола на чорному тлі. Та водночас він бачив і підлогу трамвайного вагона, і навіть — боковим зором — Віктора, котрий, прикриваючи очі долонею, тулився обличчям до вікна, щоб не прогавити зупинки, на якій йому... ні, не йому, Вікторові, а йому, Ігореві, слід буде вийти. Бо ж йому, Вікторові, їхати аж...

— Розвилка! — голосно гукнув попереду вагоновожатий, висуваючись зі своєї кабінки аж по пояс. — Наступна — депо!

Ігор схаменувся, а тут ще й Віктор штурхнув його ліктем під бік. Важко підвівся, хитнувся, потис Вікторову простягнуту правицю. Друг на прощання весело видихнув йому в обличчя перегаром:

— Не забудь, що нам ці бабки сказали! Завтра вдягайся потепліш. Якогось вшивника піддягни, чи що. Як в армії, пам'ятаєш?

Двері розчахнулись, і він ступив у темряву зупинки. Хоча зупинки як такої там і не було. Віктор ще встиг прокричати услід:

— А бачиш, ми таки люди мистецтва! Хоча й собак убивати вміємо, як треба! Ми з тобою в житті не пропадемо-о-о!

Двері зачинились, і трамвай повіз із собою бідне світло, подзеленькуючи на стиках мокрих рейок. Навкруги запанувала пітьма. Ігор заплющив очі й раптом зрозумів,

що прекрасно орієнтується в цій місцині. Онде цегляний паркан якогось заводу тягнеться до пожежної частини з давно не біленою каланчею. Там треба буде перейти вулицю і ще трохи пройти поміж будинками, потім перебігти залізничну колію, яка тягнеться у замкнену металеву браму іншого заводу, видертися на насип з протилежного боку — й до його будинку залишиться два квартали. Він ніби одразу побачив увесь шлях, який належало подолати. Навіть більше — він чітко подумав про те, як видиратиметься на насип, що вже трохи розлізся, і збагнув, що, напевно ж, під кіркою промерзлої землі можуть бути підступні бульбашки грязюки, які, роздавлені ногою, пливуть униз по схилу, обволікаючи ступню й тягнучи за собою все тіло. Тут же ж чомусь пригадалось, як Семен Маркович їм з Віктором у ті рідкісні хвилини відвертості казав: «Бульбашки землі — це прекрасно. Але вам уже цих слів не вимовляти...» За пляшкою поганого, дешевого вина тодішня розмова вже перетворилася на п'яне варнякання, але чомусь саме ці слова — «бульбашки землі» — встряли Ігореві в пам'ять.

Так і виявилось: насип своїм південним схилом увесь минулий день дивився у небо, на якому, здається, під вечір прозирало сонце. Тому навіть у блідому світлі від недалекого будинку було помітно темні криві смуги — сліди тих, хто раніш за нього намагався видряпатись на схил. Ігор ще раз добре розгледівся і почав швидко ви-

диратися, ставлячи ноги, наче лижник, ялинкою. Він вибрав не найбільш полого, але через це більш суху частину схилу. Ослизнувся тільки раз, уже майже на самому гребені, вхопився рукою за гілку невисокого куща, поколов долоню, проте підтягнувся і подолав перешкоду. Й, уже випроставшись і відхекавшись, подумки зміряв поглядом наступний відтинок шляху. Одразу ж звідкись зрозумів, що вдома нікого нема. Обтупав черевики від грязюки і поплентав до найближчих дворів. Взуття таки добряче промокло — це відчувалося пальцями ніг. Спробував знічев'я пригадати, коли йому востаннє було тепло в ноги, — і не зміг. Вдома, на брудному вичовганому лінолеумі, ноги мерзли також, хоч і менше. Не допомагали теплі шкарпетки, домашні капці. Та й капці ті, і шкарпетки важко було щиро назвати теплими. На вулиці ж постійна промозкла волога не давала взуттю по-справжньому захищати ступні. І взуття дуже швидко репалося, робилося слизькуватим, постійно промоклим до глибини, наскрізь. Поставлене на ніч під теплувату батарею, воно на ранок густо вкривалося сивим соляним нальотом, який слід було стирати сухою шматою, аби не поглиблювати вологість, котрої й так не бракувало. Та вологість не відпускала черевиків, як не відпускає застуда чи бронхіт змучене тіло хворого, вона лише чаїлася, відступала у глибину, щоб за найменшої ж нагоди нагадати про себе. У взутті промокало все, від

шнурків до підшов. Коли черевики зрідка вдавалося посушити довше, як, наприклад, у вихідний день, то вони куксались і морщились, немов їх викручувала якась невідома судома. Носаки взуття задиралися, розтягуючи змучену підшову, перекошуючи підбори. Підшовка корчилася, вириваючись із прошви, а інколи — і це було найстрашніше! — вона тріскала. Репана підшовка одразу робила взуття цілком непридатним, хоча зовнішньо щось помітити було неможливо. Черевики нічим не відрізнялися від своїх нормальних, здорових побратимів, і тільки той, хто їх носив, чув на ступні повзучий вологий холод, що ізсередини обгортав ногу, підіймаючись вище і вище, обіцяючи всьому тілу надвечір застуду, озноб, температуру, кашель і нежить. На багато днів людину опановував отой стан недолікованої хвороби, млість і слабкість, припливи жару до голови або холодні бридкі мурашки поза спиною. Постійна пітливність при навколишній холоднечі то давала коротке й оманливе відчуття тепла, то обгортала все тіло липкими й огидними обіймами, від яких не було рятунку. Пітніли долоні, пітніли шия і спина, волосся на потилиці мокріло й злипалося, і відчуття повсюдно брудного тіла лише підкріплювалося хвилями випарів поту з-за пазухи і з-під коміра.

Обійшовши теплоцентраль, яка тяглась уздовж дороги, покладена на бетонні блоки й обгорнута розшарпа-

ними листами повсті й руберойду, перестрибнувши через дві-три великі, не до кінця промерзлі калюжі, Ігор вийшов у свій двір з боку комірчин. Ті комірчини були окремою будівлею у дворі — довгою і низькою. Всі мешканці мали по одному вузькому пеналові з високими дверима, фарбованими ще бозна-коли червоно-рудою олійною фарбою. Тепер фарба вже майже дощенту облущилася, стіни теж позбулися нальоту штукатурки і здебільшого зяяли голою цеглою. Замки на дверях уже багато разів мінялися, тож були різними за розмірами та формою. У своїй комірчині Ігор зберігав якісь уламки меблів, що їх іще можна було колись поремонтувати: табуретки, стільці, тумбочку без двох ніжок. Також там лежали підшивки газет, обов'язкових до передплати, і зовсім не потрібні залишки одягу — зношене вкрай пальто, якісь штани, куфайки, светри. Проходячи повз одноманітний ряд високих дверей, Ігор зауважив, а точніше, зморгнувши очима у темряві, раптом чітко побачив, що його пенал не замкнений, замка на дверях не було. Уповільнивши ходу, він прислухався й почув здавлений, тихий жіночий стогін. Але це не був стогін болю чи страждання. Заплющивши очі, Ігор раптом побачив, як там, у глибині комірчини, за причиненими дверима, два червоно-коричневих веретена сплітаються і корчаться, міцно стискаючи одне одного. Він лише на мить спи-

нився, протер долонями стомлені очі й далі побрів до темного входу в під'їзд.

Двері відчинялися нелегко. Хтось, мабуть, із домоуправління, нарешті поправив їх — і другу петлю поставили, і пружину згори припасували, важку, скреготливу, дитина й не здужає відчинити. Ну та ти вже не дитина! Р-р-раз! Двері важко гупнули, щільно причиняючись за ним.

Піднявся темними сходами, подлубавшись у шпарині, відчинив двері у квартиру, пройшов у кухню і аж там зняв промокле взуття. Навпомацки прилаштував черевики сушитися під батареєю. Потім стягнув сирі й липкі шкарпетки, струсонув і поклав їх зверху на ледь теплий радіатор. Помив руки над кухонною раковиною. Помацав на столі — йому одразу ж трапився краєць хліба, загорнутий у блаженький рушник. Налив з чайника перекип'яченої води до кухля і заходився жувати вже добряче підчерствілу м'якушку. В темному й вузькому просторі кухоньки йому раптом здалося, що навкруги, десь зовсім поряд, поза стінами, обертається величезний механізм, світляні кулі, нанизані на вісі, крутяться за давно заданими орбітами, то зближаючись, то розминаючись, віддаляючись одна від одної, щоб знову зустрітися через довгий-довгий час або не зустрітися взагалі ніколи. Перевів погляд за вікно — нічого такого. Темний двір, тільки з вікон будинку падає бліде, слабеньке світло, і то

лише від тих, у кого лампочки потужніші. Від тих, котрі могли собі це дозволити. Але темрява переважає. Темрява переважає все інше. Темрява в місті й у світі. Ніч. Темрява і холод навкруги.

* * *

Я сиджу у себе вдома, на кухні. Жую хліб і запиваю його водою. Їжа дасть моєму тілу силу, здатність рухатися, жити. Прожити завтрашній день, потім — післязавтрашній, наступний, іще, ще... Я ляжу спати, уранці прокинуся, одягнуся, вийду за межі помешкання, поїду до місця, при якому числюсь на роботі. День буде таким самим, як і попередній, як і багато днів перед тим. Ті самі чоловіки й жінки навколо, ті самі будинки, трамваї, та сама грязюка під ногами. Та сама погода — сира, огидна холоднеча. Та сама кров струменить у моїх жилах, те саме повітря обвіває моє лице. Та сама іржава вода заповнює труби і ллється з кранів. Той самий великий термометр у центрі міста показуватиме ту саму температуру. Нічого не зміниться. Нічого не змінюється вже багато років. Наші батьки й діди не пригадують змін. Так жилося завжди. Змін не було ніколи. Змін не було. Змін не могло бути. Змін не може бути. Змін не існує в природі. Підручники історії брешуть: не було зроду ніяких прадавніх часів. Люди ніколи не ходили у звірячих шкурах і не

жили у печерах. Тим більш не полювали на звірів з кам'яними сокирами. Завжди, споконвіків стояли у світі й у всесвіті ці багатоповерхові цегляні й бетонні будинки, облуплені та непривітні, серед плетива трамвайних колій, котрі з'єднували окремі райони у подобизну міста. Люди вічно одягались у цей негарний одяг з темних неякісних тканин. Вічно їли несмачну, прісну їжу, пили недобрі, вивітрені напої. Зустрічалися. Кохалися, закладали родини, народжували дітей, які й продовжували цей безкінечний ланцюжок нудьги та безнадії.

Я зараз ляжу спати. Спати потрібно, нічого з цим не поробиш. Сон дає сили, так само, як і споживання їжі. Це не задоволення — це необхідність. Тому і сон, і їжу треба обмежити до краю. Не наїдатись, а тамувати голод. Не висипатись, а боротися з сонливістю. І не більше. Тому нема чого гаяти часу. Нема чого. Нема...

Ігор дійшов до ліжка і роздягнувся вже сидячи. Ліг, підтягнув коліна до грудей, накрився ковдрою. Підіткнув жорстку подушку, щоб ріжки не давили у вухо. Заплющив очі. Якась темна глибина, безмежна і спокійна, постала, розгорнулася перед зором. Вона струменіла і летіла, обгортаючи, обгинаючи Ігоря з усіх боків. Зробилося трохи тепліше.

Уже крізь сон він ще встиг почути, як відчинилися вхідні двері й прийшла Ліда. Не розплющуючи очей, зауважив, як дружина скинула пальто і поклала на стіл

загорнуту в газету лампочку. Навіть вольфрамову спіраль у лампочці, тонку і тремтячу, зміг побачити, та чомусь не здивувався ї цьому.

Останнім, що він відчув, провалюючись у темну глибіню, був різкий кислуватий запах чужого чоловічого поту, який струмував від Ліди.

* * *

Ранок настав, як і щоразу, сірим прямокутником вікна. Сірість та робилась усе яскравішою, аж доки не стала брудно-білою. Ігор сів на ліжку, спустив ноги на холодну підлогу й розплющив очі. У шлунку пекло, в горлі дерло, проте не сильно. За давно не митим склом вікна висіла сіра дрібна мжичка.

Пішов до туалету. Ідучи, раптом зауважив, що досі не розплющив очей. Проте бачив усе в кімнаті досконало. Ранкове імлисте світло ще не досягло віддаленіших закутків, але й там, за шафою, і під диваном він бачив усе чітко й виразно. Вмить спіймав себе на думці, що може бачити довкола, не озираючись, а на підлозі й по кутках — не нахиляючись. Потер очі, розплющив їх понад силу — все повернулося на свої місця. Ранкові сутінки залягали по кімнаті, й ніякої зіжмаканної, зашкарублої старої шкарпетки в павутинні під шафою біля одвірка видно не було.

Узяв зі столу лампочку в газеті, розгорнув, вкрутив, клацнув вимикачем, та світла вистачало рівно настільки, аби розгледіти нечітко окреслену тінь власної голови над раковиною умивальника. Ігор сперся обома долонями на раковину і хвилинку постояв, отямлюючись. Жовте каламутне світло жевріло згори, гублячись десь дорогою донизу, від чого підлоги майже зовсім не було видно — якісь сірі плями від обривків газет, фарбована кахельна плитка, ребриста й неприємна на доторк, дрібне сміття, уламки сірників і волокна розтрушеного віника вгадувалися ступнями й пальцями ніг, та очима їх розрізнити було неможливо. Якщо не заплющуватись. А от якщо заплющитися... Та ні, не варто. Це щось з очима діється...

Шматок бурого мила підтікав на краю раковини вже засохлими жовтуватими патьоками. Зубний порошок у круглій картонній коробочці взявся кіркою й грудомачами від багаторазового вмочування в нього вологих щіточок. Рушники на гачках по стіні були одного невизначеного кольору з губкою, яка розкошлано руділа на бортику також рудуватої ванни. З недокрученого душу повільно і тягуче капала холодна вода.

Ігор зробив крок до унітаза, спустив штани і сів. Холодний овал знизу різко шмагнув тіло, та водночас і освіжив його. Прислухаючись до себе, ретельно випроложився. Підтерся, застебнувся, смикнув ланцюжка.

Вода ринула вниз, клекочучи і підвиваючи, тягнучи у сліпе лоно каналізації плоди діяльності організму. Одразу ж у стіні загуркотіло, засичало й засвистіло — ніби цілий заводський цех увімкнувся й став до роботи в одну мить. Бачок під стелею трохи навіть заколивався своїми спітнілими облупленими боками. Потім кілька разів ядушно чмокнув, наповнюючись, і врешті заспокоєно затих.

Ігор знову сперся на раковину. Взяв мило у долоню й відкрутив кран тоненькою цівочкою. Вода від самого початку була крижаною. Намочив долоні й почав розмазувати мило по руках, обережно підставляючи під кран. Потім відклав бруска і долоня об долоню почав збивати піну. Додав ще трохи води, й, коли стиснув долоні, тоненький струмінець чвиркнув з-поміж них просто в обличчя. Рефлекторно заплющився, проте все ж запізнило: в лівому оці запекло. Міцно стуливши повіки, другим оком подивився на себе в сіро-сталевий квадрат дзеркала, що прилипло до стіни над умивальником. Обмив руки, набрав у долоню води, щоб промити ліве око. Сплюснув один раз, другий. Перед тим, як остаточно розплющитися, іще раз подивився на себе одним лише правим оком.

На лівій стуленій повіці вертикально розтягнутим овалом червоніла крихітна плямка, розміром десь у половину нігтя на мізинці.

ЧАСТИНА ДРУГА

«Кілземол, Годсортземаут!»

Незрозумілий напис на стіні під мостом

* * *

Так, це йому не здалося. Двічі помацавши повіку (плямка ніяк не виділялась густиною, не пекла й не свербіла), розплющив ліве око і заплющив праве. На правій повіці була така сама плямка, маленька й ледь помітна. Витер долоні рушником, потім уже долонями — свіжими й прохолодними — ретельно протер обидва ока. Обдивився очі ще раз, почергово їх заплющуючи, ніби підморгуєчи самому собі.

Плямки таки були. Подумалося, що мав би злякатися, та відчував не страх, а, швидше, подив. Заплющив очі — і зрозумів, що бачить. Бачить із заплющеними очима. Дзеркало на стіні немов проясніло й відбивало його обличчя, шию і плечі набагато яскравіше, ніж наяву. Було цікаво бачити себе із заплющеними очима. Спокій і рівновага читались у власному образі. Також у ту саму мить помітив, як позаду, у кімнаті, за зачиненими дверима, Ліда перевернулась у ліжку й накинула ковдру на голову.

Десь унизу схилився над унітазом сусід. А ще далі під ним, у підвалі, пробігло сірими теплими плямами кілька щурів.

Сперся руками на раковину й замислився. Страху все не було, та повернулось усвідомлення буденної реальності. На вулицю так уже не вийти. Та й Ліда невідомо як відреагує. Треба якось це приховати. Але як? Зараз-зараз. На полиці ліворуч від умивальника завжди панував безлад: порожні пляшечки з-під бозна-коли використаних одеколонів, надірваний пакет борної кислоти, вже давно засохлої, інші невідомі речовини у непідписаних пакетиках і сірникових коробках, зламані зубні щітки, зігнуті голки і скріпки, пласкі, вузькі, до прозорого змилені обмилки, інший мотлох. У глибині того мотлоху, десь під третім чи четвертим його шаром, здавна валялася кругла коробочка іноземного виробництва — її подарував їм ще з нагоди одруження хтось із Лідиних знайомих. Це була пудра — справжня, іноземна. Ігор пригадав, що тоді, в перші роки сімейного життя, любив часом відкрити ту ємкість, ще повну густо спресованої рожевої субстанції, і вдихати її легкий, пряний запах. Пудра була прекрасною — ніжною на колір, приємною на доторк. Згори її, вже в коробочці, ще й укривав кружечок тонісінького целофану, теж рожевуватого, з якими-сь кучерявими візерунками. Одного разу йому навіть

подумалося, що ця коробочка — єдина річ у їхній квартирі, зроблена за кордоном.

Ще під кришкою колись була губка — рожева, пориста і також запахуца. Потім вона потрохи зсохлася, просякла пудрою та виділеннями шкіри, до якої мусила весь час доторкатися; пізніше Ігор бачив, як дружина користається з рідкісної косметики, вбираючи її жмутиком ватки: губка десь поділася, зникла.

З часом, однак, Ліда використала всю пудру, й коробочка долучилась до мотлоху на полиці лише тому, що її шкода було викинути. Вона була прекрасною і порожньою. І зберігала свій колишній запах. Та Ігор дедалі рідше відкривав її, щоб вдихнути «перетертих трояндових пелюсток», як сам одного разу подумки визначив цей аромат. Маринка нею гратися чомусь не захотіла, віддаючи перевагу виструганим з дерева лялькам, одні з яких символізували робітниць, інші — трудівниць села. Тож коробочка собі темніла і старіла в темряві туалетної комірчини. І зараз відкриватися не поспішала — краями верхньої і нижньої частин зрослася міцно, та й постійна затхла волога вбиральні цьому теж посприяла. Ігор міцно вчепився у кружечок, похитав його-туди сюди, зміщуючи половинки в протилежні боки, шарпнув щосили, підважуючи нігтями, і в ніздрі вдарив призабутий трояндовий запах, щоправда вже дещо підсохлий та застояний.

Золотисте денце коробочки було порожнє, аж виблискувало. Проте по краю, попід обідком, ще рожевіла тонесенька пасмуга невиколупаної, злиплої ароматної субстанції. Зламаною голкою Ігор здряпнув уздовж обідка — і купка пудри, зовсім крихітна, слухняно зібралася в нижній частині нахиленого кружечка. Послинив пальця, вмокнув його і, наблизивши обличчя майже впритул до дзеркала, акуратно зафарбував плямки, мружачи по чергово то праве, то ліве око. Відклав коробочку, обдивився очі, знову кліпаючи і примружуючись, сухим пальцем протер, вирівнюючи краї накладеної косметики. У тьмяному світлі туалетної лампочки виглядало непомітно. Але як воно буде надворі?

Закрив коробочку, відклав її до решти мотлоху. Сполоснув руки, хотів за звичкою протерти ними обличчя, починаючи від очей, та вчасно схаменувся. Струсив долоні, витер їх, спустив іще раз воду в унітазі — майнула думка: «для чого?» — і вийшов з туалету, про всяк випадок намагаючись не кліпати.

Ліда все ще спала. Накрилася з головою і відвернулась од вікна, щоб світло не падало їй на обличчя. Ігор поспіхом одягнувся, намагаючись рухатися якомога тихіше, шмигнув на кухню. Там поставив чайника на плиту, із заварника вилив рештки давньої, вже вкритої бензиновою райдужною плівкою заварки. Знайшов шматок хліба, загорнутий у шорсткий обгортковий папір. Хліб був

інакший, ніж учора, не чорний і засохлий, а сірий і ще доволі м'який. Принаймні ламався він не зусиллям і крихтами на всі боки не стріляв. Дочекавшись, коли чайник заклекоче, розбавив заварку окропом, покалатав ложкою отриманий напій, відкусив хліба, запив, перевів погляд на вікно. Заплющив очі й раптом побачив на підвіконні більшого пакета з такого самого сірого обгорткового паперу. Не розгортаючи, не зазираючи досередини, обдивився його вміст: ковбаса, гарна, суха, ще й не одна, дві палки, банка згущеного молока, сир, добрий, жовтий, окремо загорнутий, невелика голова, і ще у пакеті — менший пакунок чогось темного, дрібно змеленого. Невже це кава?

Пудра на повіках дещо притупила цей новий, незвичний зір. Не повністю непроникна, але відчутна півпрозора пелена стояла тепер між ним і предметами, коли заплющував очі. Втім, з розплющеними тепер усе бачилося плоско і тьмяно.

— Ти вже встав? — Ліда стояла у дверях кухні, непевно загортаючи на грудях старенького темного халата. Розкошлана голова ще звішувалася їй зі сну, похитуючись на тонкій шиї, очі дивилися дещо осовіло. — Їсти хочеш? Онде там є! Бери їж!

Ігор буркнув щось нерозбірливе й відсorbнув черговий ковток чаю. Заїв його хлібом. Страшенно кортіло подивитися на Ліду крізь повіки, але він не ризикнув.

Дружина ж, іще кілька секунд постоявши у дверях, стру- сонула головою і побрела до туалету. Він провів її погля- дом, кліпнув і на мить побачив, як вона сідає на унітаз, високо підібравши халата.

Знову глянув на вікно. Продукти його не цікавили. Їсти особливо не хотілося. Проте з заплющеними очима негода за шибками видавалася якоюсь іще нестерпні- шою. Як бути? Плямки вже є на твоїх очах? Ти вже тав- рований, відзначений — і в кожную мить на тебе можуть накинутися, збити з ніг і бити, бити, бити, аж доки ти не смикнешся востаннє. Тоді що робити? Зачаїтися, відсиді- тися вдома? Ні, не можна: в театрі неодмінно звернуть увагу, пришлють когось з'ясувати причину твоєї відсут- ності. Так тебе викриють ще швидше.

Цікаво, Ліда нічого не зауважила? Зі сну вона, звісно, не роздивилася твоїх легко припудрених повік. Але чи інші люди — там, надворі, на денному світлі, чи вони не помітять? Та все одно треба йти!

Відщипнувши іще шматок хліба й запивши його ре- штками чаю, почав похапливо збиратися. Пригадав, як учора звечора жінки в театрі попереджали про відклю- чення опалення. Одягнув найтеплішого светра з усіх, що мав, — грубої темно-коричневої вовни, майже чорного. Светр був старий, в'язка на ньому де-не-де вже збилась бурульками, а на ліктях, навпаки, просвічувала витерти- ми волокнами. Проте це був найтепліший одяг, який

можна було знайти у шафі. Комір светра був високий, під шию, ще й підгорнутий кілька разів. У ньому можна було впевнено почуватись і на протягах, і на легкому морозі.

Уже взувався в передпокої, коли Ліда вийшла з туалету. Вона теж умилаься, обличчя мала бліде й вологе. Очі ніби трохи розплющилися, й жінка подивилась на нього згори вниз не особливо доброзичливо:

— Їсти є що. Я, мабуть, заберу малу від батьків. Бо вона там нудиться.

— Чого ж, заברי... — відповів, намагаючись не кліпати. Відвів погляд, швидко зашнурував черевика й вискочив на сходи, причиняючи за собою двері якомога тихіше.

На нижньому майданчику припалював першу ранкову сигарету сусід. Він був не в гуморі чи теж іще не прокинувся. Підвів назустріч невдоволений погляд. Ігор потис йому правицю на бігу, й той лише нерозбірливо промимрив щось услід. Та ще пихнув понад головою хмарою смердючого диму від найдешевшого тютюну.

Чи то на контрасті з димом, та холодне повітря у дворі лише заспокоїло Ігоря. Він притишив крок і, дійшовши до трамвайної зупинки, вирішив проїхати лише частину шляху, а ближче до театру вийти і пройтися пішки. Резон у цьому був: перших зупинок п'ять трамвай ішов майже порожнім, і ризику бути викритим практично не існувало. А далі до вагона набивалося повно робітників з під-

шипникового, металопрокатного та заводу залізобетонних виробів, і там уже майже стопроцентово ти опинявся обличчям до обличчя з кимсь похмурим і невиспаним. У тебе вдивлялись і, хоч ти не сильно вирізнявся своїм одягом та зовнішністю від решти пасажирів, майже завжди безпомильно виділяли як не свого, як чужинця. Одного разу навіть кондукторка, протискаючись поряд у кінець салону, незадоволено пирхнула на пред'явлений ним проїзний: «Ото ще й артисти в мене тут їздять!» Хоча уявити її в глядацькій залі на виставі Ігор не здатен був навіть після цілої пляшки. А виявилось — його таки знають, відрізняють від решти...

Буркнувши, як звично, «проїзний», він пройшов у хвіст вагона і вперся поглядом у забризкане заднє скло. Заплющив очі — й назад, у зворотну перспективу, побігли раптом вогні та різноколірні іскри, струмуючи й переливаючись. Вони були видимі і водночас нечіткі, розмиті, розпливчасті. Ніби крізь напівпрозору запону бачився світ. Прихований за тією запоною, близький, але чужий, недосяжний.

Розплющився — це все була та сама розбита дорога вздовж трамвайної колії, і по ній сунули, хилитаючись та підстрибуючи на вибоїнах, вантажівки з кривими дерев'яними бортами. А заплющивши очі, бачилось інше — рух світляних ліній, і не тільки поряд, на одній з тобою площині, але й рух підземний, глибинний, і рух

повітря — струмені вітру також ставали об'ємними й видимими. Весь світ навкруг виглядав рухомим, летючим, спрямованим кудись до невідомої далекої мети. Це було і гарно, і тривожно водночас.

Ззаду відчувся якийсь рух. Ігор повільно озирнувся. Стара жінка у чорному стояла за два кроки, тримаючись за вичовганий прут поруччя. Ігор уперся в неї поглядом, з усієї сили намагаючись не кліпнути.

Чув, як хрипко дихає горло старої жінки. Своє дихання тамував. На секунду зробилося страшно. Зусиллям волі відігнав паскудне відчуття. Повіки від напруги почали дрібненько тремтіти. «Чому інколи можна довго замислено дивитися в одну точку й не кліпати кілька хвилин, а зараз?...» — устиг подумати і кліпнув.

На мить скліпу побачив перед собою молоде і гарне обличчя. Обличчя пильно вдивлялось у нього й усміхалося доброю, ласкавою посмішкою. Розплющив очі. Стара повільно повернулася до нього спиною, трамвай спинився, скреготнув дверима, і жінка вийшла у вологий морозяний ранок.

Трамвай рушив, Ігор притьмом повернувся до заднього скла й з надією заплющив очі. Трохи почекавши, подолавши межу між баченням звичайним і баченням новим, розгледів невеликий стовп рожевого вогню, що рухався десь поза бетонним парканом, потроху слабнучи і розчиняючись у небі. Паркан і крізь заплющені очі

виглядав так само бридко й відвортно. Вантажівки теж не міняли свого вигляду. І фабричні труби, оббиті шифером корпуси заводу залізобетонних виробів лишалися такими самими. І трамвайна колія, що бігла кудись у глибину й назад по невисокому глинистому насипу, залитому мазутом, не змінювалась теж. Лише окремі живі істоти — зараз це були виключно люди — мінялись, перетворювалися на щось, чому Ігор ще не міг дати визначення. Та ще те дивне світіння у глибині землі, той летючий рух довкола, десь поряд, але не тут, десь-інде.

Хотілося все добре обдумати. У трамваї це зробити навряд чи вдасться. Тому варто дочекатись наступної зупинки й таки справді пройтися пішки. Хай там що, ну, спізнишся ти на початок репетиції — невелика біда. Все одно твоя роль поки що полягає лише у відтисканні від підлоги й перебіганні з кутка в куток сцени. Нічого нового для тебе Метелецький досі не придумав.

Навіщо йому взагалі ця постановка нікому не відомого, забутого драматурга? Він що, не міг і далі працювати, як інші режисери, ставлячи кожні два-три місяці черговий твір про трудові здобутки та бойові звитяги? Особливо зараз, коли наближається черговий ювілей Великої Перемоги? Онде скільки всяких гарних творів з'являється в літературній періодиці! Щоправда, сам Ігор їх не бачив, але у ті хвилини, коли вмикалася радіоточка на кухні, то окрім попереджень про епідемію та порад,

як себе убезпечити від зараження, звідти також линули інтерв'ю з далекими, столичними письменниками, котрі саме й розповідали, як їм нелегко працювалося над черговим романом, чи поемою, чи п'єсою, що її ось-ось поставить котрийсь із відомих, академічних театрів. Лунали фрагменти творів — переважно в авторському виконанні, хоча інколи і з залученням акторів у студії. Актори... Колеги... Перед очима неначе пробіг репертуар рідного театру, щодня бачений на великому полотняному щиті поміж колонами головного входу: «Правда сталевара Терещенка», «Розквітне абрикос на териконі», «Вага серпневого колоса», «Четвертий реактор ввімкнено» і п'єса для дітей «Як звірята спільну хатку будували» по неділях об 11.30. У більшості з цих спектаклів Ігор був зайнятий на другопланових ролях, лише в «Четвертому реакторі» грав досить значну постать інженера з техніки безпеки — щоправда, постать негативну, бо його персонаж намагався перешкодити робітникам у критичний момент піти в радіаційну зону без захисного одягу й устаткування, що його підступно вивів з ладу ворожий агент. Утім, попри його спротив, робітники таки ішли і ліквідували несправність, хоча й ціною власних життів. У дитячій постановці Ігор задіяний не був, про що часом трохи жалкував, бо, як розповідали колеги, саме на ті недільні спектаклі до буфету інколи привозили вафлі з шоколадною начинкою і їх можна було купити, якщо

в антракті, не розгримовуючись, прибігти й вистояти чергу разом з глядачами. До всього, глядачі частенько пропускали акторів без черги. Мама шепотіли чадам: «Диви, оно сам Ведмедик сюди прийшов. Пропусти Ведмедика, він теж їстоньки хоче...» Тоді Віктор, який і грав роль Ведмедика, звідкись із-під шкури-костюма видобував зібгані банкноти й, не знімаючи маски з голови, гарчав до буфетниці: «Валю, мені три пачки цих вафл'ей і стакан соку, того, з-під прилавка!» Під прилавком у буфетниці зазвичай стояла пляшка коньяку або доброї горілки, що призначалася для відвідин керівництва та інших надзвичайних ситуацій. Тому Валентина лише криво всміхалася: «Переб'єшся» — і клала на прилавок три хрусткі паралелепіеди, загорнуті в напівпрозорий сіруватий папір з надрукованим на ньому корабликом. Вафлі потім пречудово ішли у гримерках як вишукана закусь.

Ігор крокував уздовж трамвайної колії, запхавши долоні якнайглибше до кишень куртки. Колючий ранковий вітер обвівав обличчя, ліз за комір і спіднизу крізь светр намагався дістатись до поперека. В середині було колюче й гірко. Страх повернувся й тихо клубочився повсюдно в тілі — у голові, в грудях, у животі, в руках і в ногах. «Що робити?...» «Мене викриють... Якщо не кліпати, можуть і не помітити...» Від останньої думки повіки самі собою густо-густо закліпали, позбуваючись м'язової втоми, та-

кої невідчутної й непомітної до певного моменту. Поряд прогуркотів трамвай — напхом напханий, аж крізь вікна просвітку не видно, трудящий люд поспішав на ранкову зміну. Десь на сході, трохи вище обрію, між хмарами проясніла рожева смужка — не сонце, а лише натяк на нього, нагадування про світило, котре котиться собі по небосхилу десь там, високо і далеко. Воно таки є і колись набересться достатньо сили, щоб прорватися сюди, освітити й зігріти цей сірий буденний світ. Недарма ж ти й учора надвечір бачив подібний знак, повертаючись у кузові вантажівки з тих важких польових робіт...

Страх потрохи вщух, згорнувся у грудях, проте не зник остаточно. Він тільки притупився, неначе задрімав. «Що зі мною зроблять, коли викриють? Убиватимуть, як і всіх епідеміків... Битимуть усі разом жорстоко, одночасно. По голові, в живіт, по спині, по нирках. Як вистояти, як не датися? Як перетривати? Поки що рятує пудра. А далі? У гримерці є тональний крем. Спробуєш, гірше не буде. Тільки не переборщити, не надміру, не забагато. Бо тоді вже напевно викриють...»

Удалині в ранковій морозяній паволоці вже бовваніли господарчі будівлі театру. Ігор прискорив ходу.

Трамвай, котрий щойно обігнав його, різко скреготнув і зупинився. Відчинилися двері. Спершу в них вискочило троє чи четверо переляканих пасажирів, які стояли ближче до виходу. А потім повільно викотився

цілий клубок тіл, розмахуючи навсібіч руками й ногами. Гіор зупинився і придивився.

Це знову били епідеміка. Проте цього разу плямки на очах виявились у здорового чоловіка, широкоплегочого, смаглявого і чорнявого. Він легко струсив із себе кількох нападників, і вони захекано завмерли попід вагоном, невпевнено презираючись. Сам здоровило, здається, особливих пошкоджень не зазнав. Він лише широко розставив перед собою свої ручиська і трохи сповільнено, якимсь ніби здивовано водив головою з боку в бік. Один рукав його теплого півпальта був надірваний біля плеча, і ще на щоці й на шиї швидко набрякали кілька довгих подряпин. Здоровань помацав собі шию долонею і підніс пальці до очей. Побачивши кров, заревів, проте не обурено, а надалі так само здивовано.

Тут з передніх дверей вискочив чоловік у спецівці — напевно, вагоновожатий — із розвідним ключем у руках. Він підлетів до здорованя і з розмаху вдарив його ключем по нозі, трохи нижче коліна. Велетень здавлено завив і похилився на одну ногу. Та він усе ж встиг у ту саму мить вирвати важкого металевого ключа з рук нападника і заїхати йому знизу вгору під саме підборіддя. Вагоновожатий відлетів спиною вперед метрів так на два і важко впав, дригнувши ногами. Здоровань же стис у правиці ключа й, накульгуючи на вражену ногу, почав з гарчанням ганятись за своїми переслідувачами, котрі пирс-

нули врозсип уздовж вагонного тіла. Когось із них він таки наздогнав у хвості вагона, з розмаху тріснув і поклав, потім, так само підволікаючи ногу, пожбурич ключа — той дзеленькнув об рейку й незручно впав у масну калюжу на колії — і почвалав геть, озираючись та потираючи правицею подряпини на шії.

Він ішов по протилежному боці дороги й, розминаючись з Ігорем, зиркнув у його бік. Ігор теж поглянув ліворуч, кліпнув — і побачив крізь рожево-тілесну паволоку пудри на очах роз'ярілу червону троянду, яка ворушила своїми пелюстками перед і позад себе, повільно пливучи у просторі. Троянда була вологою, сочилася краплями чогось липкого і, мабуть, солодкого. Краї пелюсток мала чорні, наче трохи обгорілі. А її зібгана середина теж ворушилася, пульсуючи, ніби рот великої риби, котра у спекотний день піднімається до поверхні води й вистромляє з неї голову — не лише затим, щоб ухопити повітря, а ще й визирнути в інший світ, маловідомий і важкодоступний.

Коли Ігор дійшов до трамвая, навкруг якого все ще клубочились і стогнали пасажири, то вагоновожатий, що сидів на приступці відкритих дверей, прикладаючи до розбитого підборіддя якусь брудну шматину, спідлоба подивився на нього й прохарчав, тримаючи обличчя догори:

— Чого ти його не затримав? Га? Чого?

Ігор лише гмикнув і побрів далі. За вагоном якісь сердобольні жінки відходжували іншого прибитого велетнем нападника. У спину Ігореві долинули чийсь розгублені слова:

— Це ж тепер кудись треба повідомити, доповісти, що такий хворий вирвався, пішов! Він же тепер скількох людей заразити може! А куди? Якась державна служба повинна цим займатися!.. Санітарна, чи що?

У театрі на службовому вході висіло оголошення про ремонт системи опалення. Вчорашньої жінки-вахтерки не було, замість неї у будці сидів старий вахтер у тісно застебнутому піджаку і теплому светрі під сподом. Він з недовірою подивився крізь скло віконця на Ігоря, та той із зухвало-незалежним виразом обличчя, не вітаючись, пройшов собі досередини. Вже піднімаючися сходами до репетиційної зали, почув угорі, над собою, голоси. Притишив ходу. Спинився, вчепившись долонею в поручень.

Говорили Парторг і Метелецький. Вони стояли на зламі сходів між поверхами і притишено, але затято лаялися. Парторг щойно скінчив, останніми словами, які долинули до Ігоревих вух, були такі: «...і я не дозволю, і можете скаржитися!» Вимовлено це було напівшепотом, тож у фразі переважало сичання — «не дос-с-с-сволю!», «скаршитис-с-с-ся!»

— А тепер ви мене послухайте! — Метелецький заговорив на повен голос, певно набираючи повітря ви-

пнутими грудьми. — Мене зовсім не цікавлять ваші міркування! Ви здійснюєте ідеологічне керівництво, от і здійснюйте його! А я, зі свого боку, знаю, що нічого не порушую, і я творча особистість, і маю право на своє бачення, на своє потрактування художнього твору! Воно в мене з вимогами вашої ідеології не розходиться!

— Тихіше, тихіше! — Парторг, здається, трохи прохолов і тепер намагався так само остудити й головного режисера. — Ви ж не знаєте, про що ми говоримо. Бо мене на курсах, звідки я повернувся, ознайомили з останніми, з найостаннішими ідеологічними нормами та вимогами. А ви, наскільки я розумію, з цими останніми... я повторюю — останніми! — вимогами не ознайомлені. Ось так! Тому не займайтеся самоуправством, прошу я вас!.. — останні слова парторг вимовив майже примирливим тоном, і в паузі, яка запала після цього, бриніло очікування.

— Ви собі як уже знаєте, а я для себе вирішив! — у голосі Метелецького бриніла впевненість і навіть зятятість. — Я буду ставити так, як вважаю за потрібне! І вибиратиму твори згідно з власними уподобаннями! Наскільки мені відомо, Софоклес поки що не входить до переліку заборонених авторів...

— Але входить до переліку небажаних! — Парторг теж додав твердості у мову. — Якщо хочете бути розгля-

нутим на бюро, тоді будь ласка! Тоді ставте кого хочете і як хочете! — Схоже, Парторг вичерпувався у своєму запалі. Він усе ще говорив на підвищених тонах, проте впевненість у голосі зникала, інтонація робилась втомленою й трохи навіть жалібною. — Ви що, не розумієте, що й мене за таке по голівці не поглядять? Мені на пенсію через півтора року виходити!..

— Та добре вже... — примирливо протягнув Метелецький. — Давайте домовимося так: в разі чого, ви мене попередили, але я лишаю за собою право на творчий пошук. Так і скажете на тому бюро, в разі чого...

— От уже з вами!.. — Парторг, було схоже, вичерпався, і єдиним його бажанням тепер було як уже програти, то бодай з мінімальною втратою гідності. — Дивіться ж, Метелецький, ви мені пообіцяли!

— Так! — Метелецький говорив урочисто й переможно. — Всім можете казати, що я вам пообіцяв. Не будемо уточнювати що!..

Ігор зрозумів, що тепер саме вчасно буде показатися на очі. Він чмихнув, кашлянув і, зумисно голосно човгаючи, почав підніматися сходами.

— О! Це ви! — Метелецький швидко зобразив на обличчі щире здивування. Він, правда, ще й коротко перезирнувся з Парторгом. — Добридень, як вас?.. Ігоре, так? Отож, Ігоре, йдемо в репетиційну, саме на вас ми й чекаємо.

Ігор рушив угору, і режисер покрокував слідом за ним. Парторг почав спускатися вниз, іще раз кинувши невдоволений позирк услід їм обом.

— Це ж ви у нас... е-е-е... Ігоре, зайняті в ролі... молодого Едіпа! — гудів позаду голос Метелецького. — Можна сказати, головна роль. У такій відповідальній постановці!..

Вони увійшли до репетиційної зали, і Метелецький тут-таки заплескав у долоні, привертаючи до себе увагу й обганяючи Ігоря, котрий, зробивши три-чотири кроки, сів у першому ряду, осторонь від решти акторів, легенько кивнувши всім, щоб не бути вже зовсім нечемним.

— Отож, шановні! — Метелецький упевнено спинився рівно посередині й востаннє ляснув у долоні. — Сьогодні в нас перша повнометражна репетиція!

— Як це? Нам же досі текст не роздали! — Питання, що прилетіло з зали, було таким невизначеним, що Ігор навіть не зрозумів, чоловічий голос його поставив чи жіночий.

— Спокійно! Я зараз вам поясню своє рішення, і я майже певен, що воно вам сподобається! — Метелецький усміхнувся загадково і стримано. — Бо рішення моє полягає в тому, що ви не будете зі сцени говорити ніякого тексту. Ні слова!

Режисер замовк, очікуючи реакції. Реакція цілком відповідала його очікуванню — сторопіння запанувало творчим колективом театру.

— Так от! — Метелецький вдоволено тягнув паузу. — Так отож, мої шановні й дорогі актори! Я з вашого дозволу вирішив і собі взяти участь у вашому творчому процесі. Зовсім трішки, зовсім небагато... Ви ж не заперечуєте?..

Відповіддю йому знов було сторопіле мовчання.

— Тобто ви на сцені виконуватимете всі відведені вам ролі без слів! Без слів, розумієте? Ну хіба це не полегшення для актора — не вчити того осоружного тексту, не забивати собі голови?.. — Метелецький усміхався трохи непевно, з надією поводячи поглядом по обличчях і очах підлеглих. — А тим часом через мікрофон, його зараз підготують наші техніки, я говоритиму ваші тексти на динаміки! Розумієте? Це буде використання технічних засобів — саме те, чого вимагає від нас поточний момент і безпосередньо органи керівництва культурою! Ну, розумієте?..

Ігор від подиву навіть забув про плямки на очах. Головний режисер просив у них на щось погодитися. Не наказував, а саме просив!

Тим часом Метелецький дістав з-під пахви ту саму течку-швидкосшивач із текстом п'єси, якою трусив перед їхніми очима позавчора, розгорнув її і, схилившись спиною на виставлений для нього перед рядами стілець, занурився в читання. Актори, зібрані на репетицію, трохи неголосно пошумівши, почали підводитися з місць і ви-

ходити на сцену. Звідкись узявся технік, який всунув до рук Метелецькому мікрофона й заходився приєднувати якісь дроти попід стіною зали. Метелецький, і далі заглиблено читаючи поплямовані чорнильним штемпелем аркуші, сів у першому ряду, час від часу примружено позираючи на сцену, ніби розв'язуючи подумки якусь задачу з площинної геометрії.

Нарешті режисер прийняв подумки якесь певне рішення, відклав папери з текстом і дмухнув у мікрофон. З динаміків, розташованих під стелею, розляглося шипіння, що перейшло у високий свист. Деякі акторки, серед яких Ігор зауважив і Ларису, прикрили вуха долонями. За кілька секунд свист припинився, Метелецький коротко реготнув і віддалив мікрофона від обличчя.

Ігор зайняв місце майже у самому центрі сцени — тут йому належало відтискатися від підлоги, доки Тіресій, поклавши руку на плече Ларисі-Юкасті, або у цьому випадку хлопчикові-поводиреві, не вийде повільно з-за лаштунків праворуч. Присівши на дошки, він лише зараз відчув, як холодно у залі — промозкле й затхле повітря ніби пронизувало тіло звідусюди, і навіть теплий одяг не рятував від його тремкого всепроникного доторку.

Метелецький знову ніби заглибився в читання. Він поворушив губами, й мікрофон розніс та посилив першу фразу, яку вимовив режисер:

*Ви молитесь? Моліться і одержите...*¹

Усі присутні на сцені повернулись у бік Метелецького. Він підвів очі на сцену, потім знов опустил їх до паперів і неголосно пробурмотів, ніби сам до себе, та з мікрофона все надалі лунало гучно, хоча й з певним неприємним присвистом:

— Гм... Молитесь... Не піде. Ну добре, тоді так...

Знову скинув поглядом на акторів, що рівномірно розподілилися по сцені, не знаючи, що їм далі робити.

*Ви... радитесь? Що ж, радьтесь, і одержите
Від лиха захист і в біді полегшення,
Але й моєї ради теж послухайте...*

Режисер Метелецький знову перервався й іншим голосом, хоча теж через мікрофон, скомандував:

— Станьте всі у коло! Бо якщо тут буде говоритися «радитесь», то ви маєте зображати, ніби ви справді радитесь.

Актори нехотя посунули до середини й скупчились, ніби радячись. Та творчий процес у голові Метелецького тривав по наростаючій.

¹ Перший рядок Епісодія першого «Царя Едіпа» в перекладі Бориса Тена.

— Або ні... Можна спробувати так, — долинули його слова з динаміків, — ви бавитесь? Що ж, бавтесь, і одержите... Так буде краще! Давайте, бавтеся! Зображайте, ніби бавитесь! Давайте, давайте! У квача, як його, в цурика, в салочки? Бавтеся, рухайтесь, бігайте сценою! Ні, Семене Марковичу, ви в цих забавах участі не берете! Ще бракувало, щоб пророк, чи той, як його, оракул, з усіма стрибавав! Несерйозно це виглядатиме!

Семен Маркович, щоправда, у цей час і не брав участі в загальній метушні — він лише вийшов з-за лаштунків, де доти стояв з Ларисою, і просто придивлявся до когось на сцені. Підвівши очі на старого, Ігор зрозумів: Маркович придивляється до нього. Заплющив очі — й побачив...

Побачив щось таке, чому не міг дати ні назви, ні визначення. Чорно-синя безодня, чи навіть дві безодні, з яких нібито мусило литися світло, та насправді струменіла лише важка, об'ємна оксамитова пільма. Та пільма не була ні страшною, ні небезпечною. Вона манила, кликала до себе, заспокоювала і присипляла. Вона була безмежною у глибину, і найбільше, найперше, що хотілося зробити, — впасти у неї вперед, углиб і падати, падати, падати...

Ігор розплющив очі. Семен Маркович стояв біля куліси, поклавши руку Ларисі на плече, в туніці й у тій самій своїй незмінній пов'язці.

— А ви, як вас... Ігоре! Ви не сидіть так ото просто! Ви відтискайтеся, відтискайтеся! Ми ж з вами, здається, домовлялися! — голос Метелецького, збагачений присвистами мікрофона, звучав навіть ніби трохи роздратовано.

Ігор слухняно ліг на живіт і вперся долонями у дошки сцени. Під сценою, в запавугинених шпаринах дощок, прозирали якісь дрібні папірці, кілька недопалків, дрібна монетка зі стертим гербом на реверсі. Покрутивши головою, Ігор збагнув, що бачить це тим новим своїм зором. При цьому предмети практично не відрізнялись від того, як виглядали в реальності, хіба що контури їхні були чіткіші і водночас якось непевно мерехтіли. Спершись на кулаки, він почав відтискатися, водночас заплющеними очима вдивляючись у глибину. Попід папірцями й недопалками, глибше в землі, кістками величезного ящера лежали бетонні плити фундаменту. За ними, ще глибше, тьмяно й монотонно світила непроглядна сіра маса, в'язка і пориста на вигляд.

Метелецький далі собі читав текст у мікрофон, та Ігор майже не вслухався у ті дивні розмірені рядки. Навколо тупцялися колеги, їхні запилюжені черевики проходили перед самим його обличчям, а він лише повільно й розмірено піднімав та опускав своє тіло над підлогою, подумки рахуючи: чотири-п'ять-шість-сім-вісім...

«Що ж це зі мною коїться? Що робити? Як урятуватися? Як перетривати? Чекай, подумай про все спокійно... Якщо це справді хвороба, то крім плямок на повіках мали б бути ще якісь ознаки. Ну звісно, коли людина захворює, вона робиться слабкою, має підвищену температуру. Їй хочеться лежати й спати, спати... Ось ти зараз уже двадцять другий раз відтискаєшся від підлоги. Слабкості ти не відчуваєш. Спати тобі не хочеться. Температура в тебе нормальна. То коли ж почнеться хвороба?»

До нього ніби з-за стіни знову долинули слова, що їх монотонно бубонів у мікрофона режисер:

*...ні розмовлять з ним, ні у дім приймать його
Не вільно, ані спільно з ним молитися,
Ані приносить жертви й омиватися,
А гнати від домівок, як провинника
Тієї скверни, що заповонила нас, —
Таке нам бог піфійський дав провіщення,
І от стаю тепер я в поміч богові...¹*

На цих словах режисер Метелецький раптом закашлявся, відвів мікрофона від обличчя, потім взагалі від-

¹ Фрагмент Епіодія першого «Царя Едіпа» в перекладі Бориса Тена.

клав його й підвівся. З кишені брюк витяг носовичка, розгорнув його, дбайливо приклав до носа і протяжно висякався. Актори на сцені припинили рух і обернулися до свого керівника.

— Та-ак! — протягнув він, відірвавши обличчя від хустинки. — Перерва! Я маю попрацювати з текстом. Ви ж самі розумієте, там треба дещо поправити. Бо ж бачите, там знову є оте «молитися», потім, як воно там?.. «у поміч богові». З цим потрібно ще попрацювати. Поки що всі вільні!..

Актори потяглися за лаштунки. Ігор сів, поворушив з боку на бік передпліччями, розганяючи втому після відтискань. Одразу ж відчув, як насправді холодно в театрі. Промозклий і водночас затхлий дух струменів і з-під сцени, і з усіх кутків зали для репетицій.

«Треба щось придумати, якось і далі приховати ці плямки. А потім видно буде. Страх потрібно тамувати. Найкраще не думати про нього. Не думати, і все. Але ж кожної секунди пудра на повіках може стертись, і тоді... Накинуться всі разом, не відіб'єшся. Свої ж, друзі, колеги, співробітники, розірвуть, потопчуть, знищать. Який жах...»

Зігнувся наперед, кілька разів дістав долонями носаків черевиків. Хитнувся назад, зробив місток, потім, крякнувши, звівся на рівні. Все це — щоб зігрітися.

«Стоп! А хіба не жах — лежати на холодній підлозі й відтискатися від неї, доки режисер бубонить у мікрофон ті незрозумілі рядки? Він, звісно, керівник, йому видніше... А хіба не жах — це місто, пронизане брудними трамвайними коліями, переповнене півкруглими, критими руберойдом дахами ангарів і цехів, безликими будинками з сірого бетону й викришеної коричневої цегли? Ці люди на трамвайних зупинках, сторожкі й напружені, готові кожної миті кинутись на першого зустрічного, щойно зауважать у нього на очах маленькі червоні... О-о-о, знову згадалося! Треба щось робити... Потрібно щось придумати!...»

Схаменувся, що вже йде коридором у бік своєї гримерки, приплющивши очі, — так було краще видно. Всі зайві деталі кудись поділися, бачив лише стіни і підлогу, та й то не детально, а як перпендикулярні суцільні площини з вузькими провалами дверей у вертикальних. Дійшов до гримерки, розплющив очі. Зір змінився. Розстебнув куртку, знайшов у кишені ключика, відімкнув двері й, зробивши крок, сів на рипучий стілець. Перед собою у потрісканому трюмо побачив стомлене бліде обличчя з повною відсутністю будь-якого виразу на ньому. З кишені видобув сигарету, припалив і струсив попіл у закрутку від пляшки «Горіхової», що лежала на гримерному столику. Поруч поклав згорілого сірника. Заплющив очі — і не побачив нічого... І не здивувався.

Розплющив очі. Струснув головою. У шлунку запекло. Хотілося їсти та пити. Сковтнув слину й зусиллям волі подолав нудоту, яка підступала з грудей до горла.

У двері гримерки щось ніби пошкреблось. Забичкував сигарету в закрутку, встав зі стільця, визирнув. За дверима, дивлячись знизу вгору своїми великими очима, стояла Лариса.

— Можна?..

— Заходь, — він здивувався й не здивувався водночас. Відступив на півкроку — місця у гримерці ледь вистачало на одного. Лариса протиснулась досередини й нерішуче спинилась біля стільця. Ігор причинив двері, помахав рукавом у повітрі, розганяючи залишки диму:

— Сідай, — показав дівчині на стілець.

— Ні, я не буду!.. — Лариса смикнула обличчям догори, усміхнулася, проте очі лишалися серйозними, рішучими й ледь-ледь зляканими. — Я прийшла вам подякувати.

— Мені? За що? — Ігор відступив від дверей і тепер стояв до дівчини впритул, а щоб не притискатися тілом до тіла, мусив навіть трохи відсторонитися назад.

— Ви вчора... Ви ж мене врятували! — В очах у дівчини поменшало переляку, але натомість, здалося, зблиснули сльози, й вона змахнула головою, після чого знову спрямувала свій погляд згори донизу, обличчя в обличчя. — Я хотіла вам купити пляшку, але зараз грошей не маю. Дочекаюсь платні — і тоді неодмінно!

Лариса зробила навіть не крок, а крихітний рух у тисняві гримерки й раптом різко і сильно пригорнулась йому до грудей. Він спершу відсахнувся, та потім, зрозумівши, що відступити тут просто нікуди, обійняв дівчину за плечі. Знітились одразу обоє, тож Ігор наступної миті протиснувся до свого стільця й сів, так хоч трохи збільшивши простір. Лариса ж відступила на чверть кроку, майже сперлась плечима на двері й усміхнулась:

— А поки що... я хочу вам дещо показати... тобто не показати, а... прочитати... продекламувати... — Вона явно набиралася сміливості. Руки тримала перед собою долонями вперед, неначе збираючись чи то кинутись в обійми, чи, навпаки, відбиватися, відштовхувати його від себе.

— Ну-у-у... — протягнув Ігор, лівою рукою видлбучи із закрутки зібганого недопалка й розпрямляючи його. Правою в цей самий час він шукав сірники, які, мов на зло, десь поділися. Ніяковість оповивала тіло гарячою млістю.

Лариса знову підступила до нього — не на крок, лише на кілька сантиметрів.

— Ось... Слухайте!.. Тільки ви не перебивайте. І не смійтесь, добре?

Ігор кивнув і прикусив недопалка куточком рота.

Дівчина картинно закотила очі під лоба, зосереджуючись:

— Узяв мене за руку... Ні, не так. Ага, ось так!

*Узяв моє зап'ястя і затис,
А потім відійшов десь так на відстань
Руки, і другою, немов прикривши очі,
Вдивлявся в мене пильно, ніби мав
На думці малювати. Й так стояв,
Здається, довго, після чого руку
Мою потряс і три рази кивнув
Мені, при цьому болісно зітхнувши,
Так, ніби щось у ньому розірвалось.
Тоді мою пустивши врешті руку,
Він повернувся, та через плече
Не зводив з мене погляду, відходив,
Та все ж дивився в мене, ніби знав
Наосліп шлях за двері. Так і вийшов.¹*

Дочитавши, Лариса вмовкла й опустила очі.

— Ну як? — із надією в голосі запитала вона після паузи. — Це мені Семен Маркович дав ці слова. Я його запитала, чи він щось пам'ятає з того, старого, справжнього театру. От він і переписав цей монолог. Каже, що дуже гарна п'єса була.

— Гарно... — Ігор нарешті знайшов сірники й поклав їх перед собою на гримувальному столику. — А про що це?

¹ «Гамлет», монолог Офелії, переклад Ю. Андруховича.

Ніяковість чомусь ніяк не відступала. Навіть голос почав звучати штучно і напружено. Втім, Лариса, здається, нічого не зауважила.

— Я сама точно не знаю. Але Семен Маркович сказав, що це була така дуже відома п'еса, і там ця дівчина, яка ці слова каже, потім топиться. А слова ці — про її... про її коханого...

Лариса зробила ще один рух і раптом поклала руки йому на плечі. Він відклав недопалка з рота на пачку сірників на столику і своїми руками накрив її долоньки.

— Узяв моє зап'ястя і затис... — Лариса усміхнулась і, схилившись, різко впилась йому губами в губи.

«Виявляється, цілуватися — це таки приємно... А я вже й забув про це. Давно-давно не цілувався...» — блукала думка в голові. Її уста були тугі і пряні. Лариса припала до нього всім тілом і, лише трохи розставивши ноги, сіла йому на коліна. Ігор обійняв її за стан і відкинувся на стільці.

Упіймав себе на тому, що не пригадує, як має діяти. Тобто, що робити з молодим дівочим тілом. З Лідою і з дівчатами, які були до неї, все траплялося немов саме собою. Але це було вже так давно... Руки гладили спину дівчини, опускаючись все нижче і намагаючись потрапити під одяг, та одягу, як на зло, було дуже багато. Зверху Лариса мала на собі хітон — той, у якому й грала хлоп-

чика-поводиря. Під хітоном на ній були штанці, заправлені у чобітки, і грубий светр — видно, і її вчора попередили сердобольні жіночки на вахті про відключення опалення в театрі. Хітон застібався, а точніше зав'язувався, на спині одним вузлом на короткому пояскові, і зараз цей вузол повільно розплітався під його пальцями. Можна було спробувати проникнути і спереду, бо Лариса сиділа на ньому, розставивши ноги, і він гостро відчував тепло, яке струмувало з її паху до його. Та ось вузол таки розсупонився, хітон розгорнувся, і долоня пірнула під светр, який — і на тому спасибі! — не був заправлений у штани. Під светром ще навпомацки відчувалась якась чи то блузочка, чи сорочина, відносно м'яка на дотик, значить, таки жіноча, й та сорочка, чи то пак блузка, теж була застебнута на гудзики, дрібні й тугі, пальці аж занили біля нігтів, доки вдалось розстебнути хоч би зо два і створити простір для долоні, яка, прослизнувши углиб, наткнулась на суцільну тканину якоїсь майки чи спідньої сорочки. Лариса у цей час дрібно звивалась на ньому, немов танцюючи якийсь танок під чути лише їй музику. Вона цілувала його короткими, різкими цілунками й ледь чутно стогнала при цьому, потамовано, здавлено, у ніс, ніби підмугикувала тій, нечутній для нього, мелодії.

У тій спідній сорочці таки був спереду виріз — долоня сама знайшла його й увійшла туди, але груди вкри-

вав ще й ліфчик. Він був, на відміну від блузочки, не легким, не слизькувато-атласним, а масивним і грубим. Пальці намацали цупку, щільну тканину, пронизану міцними нитками швів. Застібки ніде не промацувалося — бюстгальтер сидів, ніби влитий. Хоча й розділений спереду на дві чашечки, він підіймався високо, майже до самої шиї, та і знизу охоплював грудину дівчини щільно й міцно, так що й пальця не просунеш. Ігор спробував завести долоню за спину, щоб іще раз пошукати застібку, і таки наткнувся на кружальце гудзика, велике і пласке.

Тим часом Лариса, відірвавшись від його рота, почала так само дрібно й часто обцілювати обличчя — щоки, підборіддя, зліва, справа, вище, частіше, сильніше... Ось вона вже досягла чола — аж піднялась на ногах, навшпиньки торкаючись підлоги. Ось ковзнула вниз, ось торкнулась язиком брови, другої, ось ніжно лизнула повіку...

— А-а-а-а! — Цей її скрик не був зойком любовного захвату. Вона відсахнулася, ледь не перекинувши заразом і стільця, на якому обое сиділи. — А-а-а-а! А-а-а-а-а-а-а!

Ігор утримав її лише тому, що встиг завести праву долоню за спину і двома пальцями саме викручував тугу голівку гудзика з так само тугої петлі. Втім, уже за мить

він усе зрозумів, зауваживши в очах дівчини неприхований, дикий страх.

Лариса рвонулась іще раз, та він уже здужав вільною лівою рукою вхопити її за плече. Праву теж висмикнув з-під одягу і спіймав нею долоню дівчини, занесену для удару.

— Тихо... Тихо, тихіше... — спробував було заспокоїти він Ларису, але це не дало жодних наслідків.

— Плямки! У вас плямки! — Здавалось, її крик лунає на весь театр чи принаймні на увесь перший поверх. — Плямки-и-и-и-и!

Права долоня сама собою затулила дівчині рота, перетворивши слова крику на здавлене мукання і гарчання. Втім, Лариса не збиралась піддаватися, вона впилась зубами в руку, і він аж смикнувся від болю, на мить відпустив її рота, вона встигла вдихнути на повні груди й верескнути. Смикнулась іще сильніш, вони обоє впали зі стільця й застрягли у крихітному просторі гримерки. Лариса забила головою аж кудись углиб, під гримувальний столик, Ігор намагався підвестись, та дівчина ногою заїхала йому в груди. Дух забило, проте він устиг схопити її за ногу і підтягти до себе. Столик над ними рипів і хитався. Дзеркало небезпечно дзеленчало. Намагаючись підвестись, Лариса зробила різкий рух догори головою і раптом пресильно вдарилася тім'ям об стіл. Настільки сильно, що її рот розтягнувся і завмер у мов-

чазному крику, який мав ось-ось прорватись криком справжнім, гучнішим і різкішим за крик попередній. Та Ігор устиг метнутись до неї, й, поки дівчина обома долонями обхоплювала свою голову і нахилила її до грудей, він правою долонею запечатав їй рота, а лівою ззаду обхопив тоненьку довгу шию.

Вона зовсім не довго й не сильно потіпалась в його руках. Кілька разів здійнялась дугою, стукаючи каблучками чобітків десь аж під самими дверима, руками намагаючись відштовхнути його (а він передбачливо затис одну з її долонь собі під пахву, другу вдалося придавити коліном), потім, востаннє дригнувши ступнею, вдарила по ніжці стільця, й він уперся в двері. Коли її тіло завмерло, Ігор ще хвилини зо три лежав непорушно, стискаючи її в обіймах. Нарешті наважився обережно відпустити рота. Голова дівчини одразу безвольно відкинулась убік. Руки, які ще ось-ось, щойно напиналися м'язами для опору, також безсило повисли, наче дві мотузки. Лариса вся якось умить поважчала, ніби налилася масою небуття. Обережно підвівшись, Ігор підсунув тіло дівчини до столика й обпер спиною. Та тіло не хотіло сидіти, воно хилилось і сповзало. Притримуючи Ларису однією рукою, він іншою підтягнув і поставив стільця поряд зі столиком. Тепер, коли простору трохи побільшало, можна віддихатись і поміркувати, що його робити далі...

Він таки узяв зі столика недопаленого бичка і знову розкурив його. Сидів на стільці трохи боком, ногою при-тримуючи Ларисине тіло, яке йому вдалось-таки поса-дити в куті між гримувальним столиком і зовнішньою стіною. Голова дівчини звисала набік, рот вона мала ледь відкритий і скривлений, руки неприродно розведені по боках. М'ятий розстебнутий хітон укривав її майже до самих чобітків, наче тонка брудно-біла ковдра. Ігор за-тягнувся їй, не відводячи погляду від Лариси, заплющив очі. Крихітна чорна цятка майоріла серед сліпучої тем-ряви, мерехтіла, щораз зменшуючись, стискаючись сама в собі у бік безкінечності. Дивитись було боляче, тож він розплющив очі. Затягнувся ще двічі й остаточно зім'яв зовсім куцого недопалка в закрутці.

«Тут її лишати, звісно ж, не можна... Треба заховати тіло. В театрі це зробити неважко. Тільки до підвалу тяг-ти доведеться досить далеко, аж у тамтой, протилежний, кінець коридору. А з цього боку що? Тут запасний вихід, наглухо забитий цвяхами, а біля нього... Так, біля нього пожежний щит. Багор, відро, сокира, два вогнегасники. Все це фарбовано червоною ядучою фарбою. Під щитом... Під щитом — ящик з піском. І піску в тому ящику майже немає — сам же бачив неоднораз, як вахтер або жіночки-гардеробниці набирали його звідти у діряву

каструльку, щоб посипати обмерзлі сходи службового входу і доріжку до господарчого двору. Місце добре, кращого не знайти. То що ж — до роботи!»

Виявилося, що не так-то й легко витягнути дівоче тіло, легеньке на позір, з вузького пеналу гримерки. Спершу спробувавши підняти за поперек, Ігор усе ж мусив узяти Ларису попід пахви. Розвернувся до дверей, при цьому знову перекинувши стільця. Ударом ноги відчинив двері, виволік тіло в коридор. Голова дівчини метлялася з боку на бік, ноги в чобітках тягнулись по підлозі, шкрябаючи її підборами. Тіло повільно виповзало з хітона, зі светра, з розстебнутої блузки — Ігор відчував, як підбивається тканина у його руках, блузка виповзає зі штанців, у які була заправлена, чобітки теж ніби злазять з ніг, відстукуючи кожную кістку вибитого й вичовганого паркету. Та ось і щит. Поклавши Ларису на підлогу, підніс кришку ящика. Так і є, піску в ньому ледь на третину. Тепер підважити тіло, обережно перевалити його через бортик — голова стукнулася і безвольно обвисла. Встиг ще зауважити цівочку слини, забарвлену тоненькою ніточкою крові, — вона звисала з куточка розхилених вуст. Ще кілька хвилин тому ці вуста цілували тебе... Ні, не думати про це зараз, не думати!.. Ноги теж підігнути в колінах, а вони важкі, незвично важкі для такої тендітної дівчини. Вкласти її трохи на бік, бо інакше ящик не зачиниться...

Лариса раптово смикнулася, закашлялася і здавлено застогнала. Ігор злякано відступив на крок, та тут-таки обома руками вхопив дівчину за горло і стис щонайміцніше. Вона лежала боком, на правій руці, а лівою намагалася віддерти його хватку, при цьому впираючись ногами в стінки ящика, що аж почали порипувати грубі дошки. Ігор стискав її горло й водночас притискав донизу, аби не дати вивільнити праву руку, — тоді б він навряд чи справився з її опором. Упіймав себе на тому, що відчувається цілком спокійно. Ось зараз він лише має скінчити недовершену справу — і все. Й дійсно, тіло дівчини під його руками дуже швидко обм'якло й знеможено затихло, здалося, він навіть відчув, як перестало битися серце й зупинилася кров у жилах. Для певності потримав долоні, не розтискаючи, ще хвилини дві чи три, а потім послабив стиск і знеможено поворушив пальцями. Поправив ногу, яка стирчала понад бортиком ящика, вклав ліву Ларисину руку рівно вздовж тіла і зачинив фарбовану червоним кришку.

— А ти що тут робиш?

Ігор здригнувся, хоча одразу й почув у запитанні приховану жартівливість. На розі коридору, біля зачиненої сходової клітки, що вела на вищі поверхи, стояв Віктор, заклавши руки у кишені. Він задоволено усміхався й лукаво позирав просто в обличчя. З-за пазухи в нього ви-

пирало щось вузьке й округле — горлечко пляшки з корком-закруткою.

— Ти чого якийсь такий? — Віктор чи то справді щиро дивувався з його сколошканого вигляду, чи вів якусь свою, незрозумілу гру.

— Та я... оце... — До голови, як на зло, нічого не приходило.

— Ти шо, по пісок виходив? — ніби підказав йому Віктор, киваючи на руки.

Ігор швидко зиркнув донизу: і долоні, і рукава, і навіть штани мав обсипані піском.

— Так... по пісок... — Відповідь, звісно ж, звучала цілком по-ідіотськи.

— А нашо тобі пісок? — Віктор усе ніяк не міг облишити цієї слизької й пекучої теми.

— Та... там... треба... — Ігор непевно махнув рукою у бік чи то сходів, чи то гримерки. Знову вийшло неприродно і підозріло.

— Що там? Ти щось там сховав? — Віктор з дурнуватою посмішечкою людини, яка підозрює, що її дурять, зробив кілька кроків у бік ящика.

Ігор устиг лише подумати, що Віктор завжди був сильнішим за нього. Коли вони ще хлопчиками бились у технікумі з іншими, то він, Ігор, перемагав, може, в одній бійці з чотирьох. А Віктор бив суперника в трьох випадках з чотирьох. Або і в усіх чотирьох.

— Так що ж тут усе-таки?.. Дай, дай побачу... — Віктор уже поклав руку на кришку ящика.

Ігор схопив Віктора за вилог куртки. Той гмикнув, усе ще не вірячи і всміхаючись, потім спробував відштовхнути Ігоря й таки піднести кляту кришку. Та Ігор блискавично висмикнув у нього з-під куртки пляшку (це таки знову виявилась «Горіхова»). Правою він усе ще тримав друга за куртку, тож, розмахнувшись лівою, з усієї сили заїхав пляшкою йому десь над вухом.

Віктор не скрикнув і не застогнав. Він лише якось гучно й протяжно гикнув, ніби хотів набрати повні легені повітря, і почав валитись праворуч суцільним важким і негнучким стовпом. Падаючи, він ударився головою об гострий край того самого ящика з піском і сповз на підлогу, лишивши на дошках кілька кривавих смуг, масних і жирних на дотик. «Червоним по червоному...» — подумав Ігор, перевертаючи вже мертвого друга за плече.

Він не мав часу на роздуми. Підваживши кришку, захопив тіло Віктора ззаду за куртку і спробував перевалити його у скриню. При цьому з подивом зауважив, що пляшка, яку досі стискав у правиці, не розбилась — лише трохи прилиплого волосся з кров'ю пристало до її скляного круглого боку. Машиналино всунув пляшку до кишені куртки: потрібно було працювати обома руками. Віктор був важкий і великий. Уклав його зверху на Ла-

рису, точніше просто перевалив через бортик і так-сяк попідгинав руки та ноги. Кришка тепер уже не приставала щільно, але яке значення це мало?

Треба було забиратися геть. Куди він піде, Ігор ще не знав, проте гостро відчував: у театрі більше залишатись не можна! Він швидко пройшов до гримерки, на ходу витираючи долоні об куртку. В гримерці висмикнув з кишені пляшку, відкоркував і зробив кілька великих, закланних ковтків. Горло й нутроці знову обпекло — вперше за сьогодні. Видихнув, розкурив нову сигарету і позірно бравою й безжурною ходою попрямував до виходу.

Старичок-вахтер у будці — а це був саме той, котрий учора так хвацько трощив собачі голови край канави у полі — якраз вийшов з будочки назовні й чіпляв на дошку оголошень якогось аркуша паперу. Дідок був у піджаку, а під ним мав теплого светра, через що застебнутий піджак буквально розлазився на ньому, між гудзиками зяяли продовгуваті проміжки, крізь які прозирав светр. Старий озирнувся на Ігоря, той прискорив крок.

— Ану стій! — вахтер скомандував це таким владним голосом, що Ігор і справді на мить уповільнив ходу. — Іди-но сюди!

Ігор лише скинув головою і водночас кліпнув, не відводячи погляду від вахтера. Перед ним на мить блимнуло криваво-чорне веретено, різко потемніле по гострих

краях. Старичок закінчив порпатися з оголошенням, узяв руки під боки і, схиливши голову набік, дрібним танцювальним кроком рушив назустріч Ігореві.

Згадавши, як хвацько вчора цей старий скородив собачі тіла над канавою, Ігор з якимось особливим задоволенням вистрелив кулаком йому в обличчя. Дідок заточився і з невдоволеним криком сперся плечем на дошку оголошень. Дошка злетіла з цвяха й ринула донизу, обсипаючи його пелюстками оголошень і дрібними гострими жалами кнопок.

Ігор відчинив службові двері й вискочив на сходи. Саме час було тікати, зникати, рятуватися. От тільки куди? Найпевніше — додому, там залягти, віддихатись, зібратися з думками. Тільки не трамваєм, у жодному разі не трамваєм. Там не витримаєш тих півгодини, не кліпаючи, від самої згадки про це неприємно занили повіки. Пішки, тільки пішки!

— Ігоре! Ігоре-е-е-е! — звідкись із боку господарчого двору долетів гучний виразний шепіт. Перехилившись через поруччя, Ігор зауважив біля прибудови, у якій тримали старі декорації, постать у сірій туніці. Семен Маркович махав йому рукою, при цьому роззираючись і втягаючи голову в плечі. Він був уже без пов'язки, струпи злізли йому з очей і чола, тільки вибляклі смуги зеленки ще сповзали з лоба, ніби пасма неіснуючого чуба. Старий актор явно мав щось повідомити, може,

попередити, може, застерегти. Принаймні Ігор відчув до нього ту саму довіру, що й раніше. Тому швидко зісковзнув зі сходів і, навіщось пригинаючись, перебіг на госпдвір.

— Ігоре! Ходіть сюди... Йдіть за мною!.. — скомандував Семен Маркович і нечутно попрямував за прибудову, у бік гаражів, де вже багато років нерухомо стояли дві вантажівки, закріплені за театром.

Ігор наздогнав його в кілька кроків. Старий уповільнив ходу й різко взяв його під руку, за лікоть. Міцно обхопивши пальцями передпліччя, Семен Маркович збивчасто заговорив, зазираючи Ігорові в обличчя знизу вгору і якимось трохи ніби скося:

— Ігоре! Тепер, я гадаю, ви все зрозуміли? Я давно за вами спостерігав, і я одразу помітив. Як у вас почало... починалося... це... Ви знаєте, про що я кажу? Так от, Ігоре, тепер, коли це сталося... ви повинні бути з нами! Ви наш! Розумієте, Ігоре? Тепер ви наш!..

Ігор слухав його, намагаючись прийти до тями й водночас хоч трохи відпочити від тих несподіваних і страшних подій останніх півгодини. На мить заплющив очі й ковзнув поглядом по паркану, до якого саме підводив його старий. За парканом розгледів металевий куб якогось чи то автобуса, чи вантажного автомобіля-фургона, а поряд — три чи чотири кремезні чоловічі постаті. Постаті виглядали туманно й розпливчасто. Ніби драгли,

розмазані по не дуже чистій тарілці, їхні обриси коливались і зливались, проте можна було розгледіти, що при собі вони мали чи то палиці, чи якусь навіть серйознішу зброю.

— Ви тепер маєте бути з нами! — продовжував переконувати Семен Маркович. — Бо ми маємо триматися разом. Я ж зауважив, як ви на мене під час репетиції подивилися. Отим, нашим, таємним зором! Ігоре, ви навіть не уявляєте, на що ви тепер будете здатні!..

Вони спинилися. Семен Маркович відпустив Ігоревого ліктя, зате міцно взяв його за куртку спереду, просунавши долоню поміж гудзиками. Водночас він спробував розвернути Ігоря спиною до паркану, можливо помітивши його осторогу чи навіть перехопивши погляд, якого Ігор так і не відводив, хоч дивився тепер уже розплющеними очима.

— Семене Марковичу! Скажіть мені — ви свій? — Ігор вирішив іти навпростець. Він міцно стиснув руку старого актора, якою той намагався втримати його за вилогу куртки.

— Авжеж, я свій! Свій я, ви ж це й сам чудово знаєте!.. — Старий благально й дещо перелякано заусміхався. — Чому ви питаєте? Ви хіба досі не переконались?

— А оті люди за парканом — вони теж свої? — Ігор кивнув головою і перехопив Марковича за руку вже обома своїми долонями.

— О-о-о! — захоплено простогнав той. — Ви вже настільки навчились користуватися новим зором? Та ви просто геній, Ігоре! За такий короткий час ви все зрозуміли й зуміли залишитися невикритим?

Старий актор дивився йому просто в обличчя, і в очах Ігор бачив страх. Заплющуватись він наразі не хотів, щоб не наткнутись, як було на сцені, на об'ємну, засмоктуючу пільму.

— Хто ці люди? Швидко! — Ігор струсонув Марковича за його зап'ястя.

— Ігоре! Ви тільки зрозумійте мене правильно... — Старий актор перейшов на довірливий шепіт. — Вам треба поїхати з ними... з нами... Нічого не треба боятися. Вам там нічого не зроблять. Це державна служба по роботі з епідеміками!.. Вони не якісь там варвари... Невже ви волієте бути вбитим на вулиці оскаженілою юрбою? Ми ж з вами обрані, хіба ви не розумієте? Ви мусите берегти себе! — останні слова Маркович уже аж викрикнув. Ігор зиркнув заплющеними очима в бік паркану — з тамтого боку фігури завмерли, ніби напружилися.

Семен Маркович, у свою чергу, теж твердо вперся ногами в землю і перехопив міцніше Ігоря за куртку. Скидалося, що він готується до якоїсь боротьби і не збирається тієї боротьби програвати.

Раптом старий гучно й різко свиснув — аж Ігор відсахнувся, тобто відсторонив обличчя, голову, бо вирва-

тися з чіпких пальців йому не вдалося. Він смикнувся й через плече Марковича побачив, як на паркан видряпуються дві, а за мить уже й три фігури в сіро-синьому камуфляжі й круглих шоломах на головах.

Ігор загарчав і вже не тільки пальцями, а й нігтями вчепився у кисті старого. Маркович у відповідь теж загарчав, але тоненько, з підвиванням, пустив очі під лоба й почав підгинати коліна, сподіваючись упасти й повалити разом з собою і супротивника. Ігор ударив його ногою в пах, один раз, другий, третій... Фігури в камуфляжі вже перевалювали через паркан свої ноги в грубих кирзових черевиках. Ось-ось вони зіскочать, підбіжать... Ігор ударив ногою ще раз, вкладаючи всю силу. Маркович глухо кавкнув і послабив хватку. Він зігнувся в попереку, затим нарешті відпустив Ігореvu куртку й боком повалився на вологу землю. Ігор відскочив від нього на кілька кроків, роззирнувся: троє в камуфляжах щойно зістрибнули з паркана, при цьому двоє з них упали й тепер саме підводилися. Третій топтався на місці, не зважаючи на діяти самостійно. Ігор сплюнув з рота гірку слину й кинувся бігти.

Біглося йому на диво легко. Озирнувшись, він розгледів позаду трьох переслідувачів, які, відліпившись нарешті від паркана, тепер зупинились над Семеном Марковичем. Старий уже сидів, тримаючись однією рукою за груди, а другою вказував услід йому, Ігореві. Голови в шо-

ломах повернулись у його бік, але гнатися не поспішали. Тому й Ігор перейшов на неквапний чвал, втім зберігаючи сили, аби щомиті знов припустити чимдуж.

Він вибіг на міст, озирнувся іще раз. Удалині повільно сунулась проіржавіла туша трамвая. Повагавшись лише мить, Ігор усе ж вирішив не їхати: у тій тисняві й справді дуже легко спалитися. Рішення виявилось доречним, бо з-за театру таки вигулькнуло трійко постатей у камуфляжах. Вони зупинились і дивились Ігореві услід, потім таки почали бігти, але так само неквапом, як і він. Ігор припустив, за хвилину вже був на середині мосту, а трамвай ще навіть не доїхав до зупинки. В кінці мосту можна було ризикнути й причепитися до трамвая, бо вони всі там пригальмовували, на стрілці. Та поміркувавши іще, Ігор вирішив таки бігти — лише з мосту звернути у бік розвилки, де він минулого вечора розпрощався з Віктором, іще живим і веселим Віктором, і звідти діставатися додому так само, як учора, поза гаражами.

Йому вдалось досягти кінця мосту й розчинитись у кварталах понад річкою швидше, ніж ті, у камуфляжах, перетнули міст до половини. Відірвавшись від них і кілька разів пересвідчившись, що погоня відстала, Ігор перейшов на швидку ходу. Руки запхав до кишень: робилося дедалі холодніше. Згори полетіли якісь крупні білі клапти — сніг із дощем. «Цього ще тільки не вистачало...» — подумав якимось зовсім уже байдуже, підніма-

ючи коміра і натягаючи шапку глибше, до самих брів. Бетонні паркани заводів брудно сіріли по обидва боки провулка, яким він зрізав шлях додому. Сіре небо низько висло над містом, стікаючи на нього холодними струменями...

* * *

Підходячи до будинку, ще біля комірчин Ігор зупинився і, заплющивши очі, провів поглядом по зовнішній стіні. Сусід знизу щось їв, сидючи в кухні за маленьким продовгастим столиком біля самого вікна. Інші постаті теж нерозбірливо метушилися в нетрях багатоповерхівки, переміщаючись короткими переходами, інколи стикаючись, розминаючись або залишаючись на певний час злитими воедино. У своєму помешканні Ігор устиг розгледіти дві фігури — більшу й меншу. Значить, Ліда таки забрала Марину від батьків. Що ж, добре бути до цього готовим. Треба непомітно проскочити до туалету, відшукати ту баночку з-під пудри і ще раз — востаннє! — спробувати скористатися гримом. Бо тональний крем у гримерці театру вже зробився недосяжним. А що потім? Та те, що й зараз, — тікати, ховатися, рятуватися, виживати!.. І хай буде, як буде!

Він збіг сходами, про всяк випадок прислухавшись до квартири внизу. З-за дверей ледь-ледь долинало моно-

тонне бубоніння сусідової дружини і його короткі, однокладові репліки-відповіді: «Угу-угу-угу...»

Відмикаючи двері власної квартири, Ігор уже знав: щось має статися. В темному передпокої якомога тихіше зняв куртку, повісив її на гачок.

З кухні долітали голоси дочки й дружини. Шаснув до туалету, на поличці почав гарячково намацувати круглу коробочку з-під пудри. Пальці бігали, натикаючись на якісь голки й інші предмети з гострими краями, а тим часом позаду на вузьеньку щілинку прочинилися двері й потамоване дитяче дихання ледь чутно шелестіло повітрям.

Ігор повільно розвернувся і, намагаючись якомога безневинніше посміхатися, перевів погляд на Марину. Вона ж дивилась різко й допитливо. Мовчання тривало — дві секунди, три, чотири... Нестерпно запекли повіки, і він кліпнув.

На мить побачив брунатно-чорну п'явочку, яка ви-стромлювалась із підлоги догори, ворушачи своєю заго-стреною верхівкою — ліворуч, праворуч. Розплющив очі. Мала відступила на півкроку в дверях, набрала повітря у груди й заверещала:

— А у тата плямки! А у тата — плямки-и-и-и-и-и-и-и-и-и-и-и-и!

Різко кинувся вперед, смикнув дочку за платтячко, ривком втягнув у туалет. Мала перечепилась об поріг і,

влетівши досередини, з розмаху вдарилася лобом об рудуватий обід унітаза. Кров не чвиркнула, а вдарила коротким широким фонтаном, темно-червоним віялом розбризкуючись по старій, давно не чищеній сантехніці, по облупленій стіні санвузла.

Тільце малої сіпнулось і перевернулось — миттєво осклілі очі дивились у тьмяну стелю з виразом сердитого здивування: як це сталося? хто посмів? Ігор відчув, як накочується під груди страх і розпач. Схилений над Мариною, перевів погляд через плече — Ліда стояла у дверях, піднісши обидві долоні до скорботно-приголомшеного обличчя. Рот мала роззявлений і перекривлений у німому крикові, щоки бліді й запалі. Вся разом постать дружини випромінювала такий жах і розпач, що на мить Ігореві зробилося нестерпно шкода її. Та вже наступної секунди Ліда рвонулася до входних дверей, у півтора кроки подолавши їхній куценький передпокій, шарпнула клямку на себе — й Ігор несподівано холоднокровно вхопив її за плечі. Вона виривалась, вигиналася, встигла навіть прочинити двері, та він ударив по дверях ногою з-під неї, двері грюкнули, й короткий Лідин скрик, що міг встигнути вилетіти на сходи, вже забився під його міцно стиснутими долонями.

Прислухавшись до себе, Ігор раптом збагнув, що вже не відчуває страху й потрясіння, — він боровся, він рятувався, він усе робив вірно. Світ навколо був лихим

і чужим, намагався знищити його, і тому кожен рух, кожна думка й кожен подих тепер було спрямовано тільки на одне — вижити. Світ переслідував його невідь за що, невідь-чому, тож опиратися, рятуватися було природно. Ігор лише міцніше стиснув руки на шиї дружини й наслухав, як там, у глибині горла, пульсуючи, затихає життя, тихим, пронизливим схлипом намагаючись іще вирватися назовні, продовжити себе, втриматись у цьому світі. Ліда опиралася, вона тяглася руками йому до горла, до обличчя, навіть вдряпнула боляче біля ока й далі вниз, до шиї, та він майже не відчув болю. Він далеко відсторонив голову й на всю довжину рук тримав тіло ще кілька хвилин, доки воно остаточно не обм'якло.

Вклавши обидва тіла на дивані, Ігор сів поряд з ними і заплющив очі. Час був збиратися, а для цього варто було добре обдивитись навколо. Він уже бачив, як поміж будинків у сусідньому завулку намагається втулитися металевий куб чи то автобуса, чи вантажівки-фургона, як метушаться в тому кубі постаті, визираючи у вікна й нахиляючись до купи головами. Бачив, як одна з постатей довго щось указує водієві й водить руками перед його обличчям. Бачив, як через порожній двір покvapливо шмигають людські фігури — навскоси, чимшвидше до трамвайної зупинки. Це були перехожі, які в цю пізню годину поспішали дістатись додому. На вид спеціального транспорту у дворі житлового будинку вони лиш на

мить спинялися, а потім поспішали обігнути його, тримаючись якнайдалі.

Роздумувати було ніколи. Ігор підвівся, одягнув куртку і застібнувся на всі гудзики. Відчинив двері на сходи, прислухався. У під'їзді було тихо. Втім, якісь приглушені голоси все ж долинали знизу, від вхідних дверей. Обережно причинивши за собою, почав спускатися. Проминувши двері сусіда знизу, притишив ходу, спинився. Виразно чув шурхіт і шамотання внизу, всього лиш за півпрольоту від себе. Проте досередини досі ніхто не заходив — найшвидше, вони хотіли вхопити його одразу, як вийде назовні.

Ігор чітко розумів: звідси вдасться вийти лише ціною великої бійки або ж коли трапиться щось надзвичайне. Погляд упав на уламки табуретки, складені в куточку під вікном. Сусід раніше любляв палити, сидячи на цій табуретці, та одного разу вона просто розсипалася під вагою його тіла. Викинути ці шматки дерева, однак, ніхто не поспішав, тож вони й лежали на сходовій клітці — акуратно складені стосиком тонші й товщі полінця. Намагаючись не зронити ні звуку, Ігор вибрав зі стосика два найтовщих — ті, що колись були ніжками. Взявши їх за вужчі кінці, підкинув, зважаючи в долонях. Полінця були саме те, що треба, водночас неважкі й міцні, замашні.

Попід стіною, крадучись, почав поволі спускатися. Почувався вільно й майже безпечно — знав, що за від-

сутності світла його крізь ті маленькі й брудні віконця у вхідних дверях нізащо не розгледіти. Те, що вони бодай трохи не відчинили дверей, було їхньою помилкою.

Тепер так само непомітно пробратись якнайближче, до самих зовнішніх дверей, на яких за ці роки дивом уціліли обидві ручки — паралельні, вертикальні й доволі-таки міцні. Швидко, якнайшвидше — бо вони вже тебе почули й напружились в очікуванні! — просунути одну з ніжок під обидві ручки. А вона входить якраз так, як треба, — тісенько, щільно, тож при розхитуванні дверей випаде не одразу. Ось вони вже збагнули свою помилку і почали шарпати двері на себе. Ага, ось вам! Не ввійдете, доки не виламаєте ручки чи не знімете двері з петель! А у свій бік, на себе це робити набагато важче, ніж вибивати їх вперед! Схаменулися? Не чекали? Тепер маєте!

А самому тепер угору, всього на два прольоти, туди, між першим і другим поверхами. Там є вікно, яке зачинається лише на один шпінгалет (сусід у теплу пору року полюбляв курити саме біля того вікна), і веде воно просто на маленький дашок над вхідними дверима.

«Стій!» — ти чуєш це слово, цей скрик, і бачиш по-стать, котра спускається сходами якомсь боком, виставивши ліве плече вперед. Це сусід, і в руках у нього щось поблискує, навіть тут, у темряві під'їзду, це виразно видно. В лівій він стискає щось подібне до молотка,

а у правій тьмяно полискує якесь лезо — найшвидше, це кухонний ніж.

Чекати не можна, треба діяти вже. Знизу вгору бити незручно, але сусід наближається. Він щось нерозбірливо чи то мимрить, чи шепоче міцно зціпленим ротом, самими губами: «Прштмрвфртвтсп...» Звучить це водночас і загрозливо, і трішки-трішечки смішно. Та тобі не до сміху. Вхопившись лівою рукою за перила, ти відхилиєшся назад і правою ногою різко б'єш по долоні, яка стискає ножа! Оп-па! Таки вдалося! Ніж вилітає і, дзеленькнувши у темряві об сходи, падає кудись униз, аж до вхідних дверей. Сусід люто гарчить і замахується на тебе молотком. Ти встигаєш підставити під удар ту, другу, ніжку табуретки, яку все ще стискаєш у руці! Віддача від дерева добряче обпікає долоню, та все ж це терпимо, а от сусід заточується за інерцією і, намагаючись вхопитися за тебе, летить донизу головою, обличчям уперед — ти лише встигаєш автоматично відбити його долоню, яка ковзає по щільно застебнутій куртці. Гучний хрускіт і стогін свідчать, що приклався він таки добряче — щонайменше зламав собі щелепу. Сусідів стогін переходить у завивання — це звук болю й поразки, але ти не зважаєш на це. Одним кроком переступаєш через поверженого ворога й вириваєш внутрішню раму, зачинену на благоденський шпінгалет. Зовнішня рама не має скла — шлях вільний! Підважившись на руках, животом і грудь-

ми вивалюєшся на дашок, під яким ще досі чуються тупіт і шарпання — вони ще й тепер не годні виламати двері. Тихенько піднімаєшся на ліктях — вологий руберойд, яким покритий дашок, давно вже узявся бульбашками, в яких у цю пору накопичилося чимало холодної брудної води. Пальці одразу починають мерзнути, але ти не зважаєш, на інший такий пузир стаєш коліном і, нехтуючи калюжею, яка розтікається з-під опірної ноги, обережно і швидко роздивляєшся, що там унизу.

Транспорт їхній виявляється таки не автобусом, а критою вантажівкою-фургоном. Дах цього фургона зовсім поряд — менше ніж півметра розділяють його з дашком, на якому ти зараз безгучно клякнеш. Тепер слід якомога тихіше перестрибнути на фургон, безгучно злізти з протилежного боку — і тікати! Куди, як — це все не важливо. Це ти обміркуєш уже на бігу. Зараз головне — перелізти з цього руберойдного дашка на слизький і мокрий залізний. Ого, як гримить під ногами його металеве порожнє нутро!.. Ті внизу почули, зрозуміли, заметушились, але ти вже на протилежному боці коробка, сперся на його край рукою, аби зручніше зістрибнути, і ти стрибаєш, і летиш униз, цю коротку мить у повітрі, зараз ось-ось ти торкнешся ногами землі, скочиш на рівні й кинешся туди, у вологу й холодну темряву двору, поза сарайчики-комірчини, далеко у глибини міста, де ніхто не наздожене і не знайде тебе...

Отак! Зовнішньою стороною ступні правої ноги ти наштрикуєшся на щось хистке й гостре! Біль пронизує всю ногу до коліна. Металевий штир, що його вставили до каналізаційного люка, аби хоча б так означити відсутність кришки на ньому, пропорює твою гомілку від кісточки й майже під коліно, закручуючись усередину плоті! Біль б'є тебе під самі груди, і ти, задихаючись, валишся на бік, намагаючись висмикнути з ноги іржавий і мокрий шматок металу!.. А він ще й глибоко уп'явся і вилазити хоче не дуже, опираючись і чіпляючись за твою болісну й вражену плоть, прошуровуючи твою свіжу рану вздовж і в глибину, туди й сюди, бо ніяк одразу не вилізе, не вийде з тієї шпарки, яку зробив сам для себе, щойно увійшовши. Він застряг щільно і міцно, він тримається ребристими, нерівно-круглими краями за звужені краї твого м'яса, пробитого і пронизаного ним до самої кістки!

А ті, з-поза машини, — вони набігають усі разом і не хапають тебе одразу, не кидають у металевий куб, а починають методично й важко лупцювати. Б'ють по спині, по голові, по нирках, по боках, і ти вмить забуваєш про свою проштрикнуту гомілку, починаєш звиватися і викручуватися, намагаючись уникнути наступного удару, чи бодай полегшити його. Тим часом з рани по нозі тече слизьке й тепле, затікає в черевик, обліплює твою праву холошу, а ти лише змахуєш руками, то відсмику-

ючи їх після отриманого удару, то переміщуючи, аби прикрити голову, чи потилицю, чи спину, куди отримуєш наступний удар. Урешті ти тупієш, біль розливається всім тілом, від тімені до п'ят, він запановує над тобою, опановує тебе, він уже весь у тобі, у глибині, він сам стає тобою, суцільний і важкий, нестерпний і водночас уже стерпний, тихий, внутрішній, наскрізний, пульсуючий, ритмічний, заколисуючий, сонний, м'який, коливкий, протяжний, теплий, гарячий, нестерпно гарячий...

Ти кудись відпливаєш — і лише тоді тебе за ноги й попід руки піднімають і жбурляють на вологе, холодне й брудне ребристе залізо. Позад тебе брязкають важкі двері.

* * *

Ось і все...

Отож я лежу в металевому фургоні. Лежу на твердій і брудній підлозі, теж металевій, нерівній, подзьобаній і всипаній дрібними наростами. Нарости ці також металеві. Ніби такі собі прищі, ніби покрито нездоровою висипкою цю металеву площину — так, якби метал теж міг хворіти. Але ні, метал не хворіє. Він проживає своє життя, іржавіє і помирає. Іржа — смерть металу. Теж, можна сказати, хвороба. Але хвороба єдина, остання і невиліковна. Як і моя. Тепер уже можна не критися. Можна

спокійно заплющити очі, що я й роблю. Одразу ж бачу навколо себе прозорий паралелепіпед, який летить кудись уперед крізь простір, а простір той такий темний, такий непривабливий, недобрий. Он удалині майнуло кілька темно-червоних веретен, поставлених вертикально. Чорноти в них більше, ніж червоного, чорнота струменить з них, волочиться за ними, наче хвости, наче тіні, наче скапує з них чорна рідина, позначаючи їхній шлях. Куди веде їхній шлях? Та вони залишились позаду, віддаляються, меншають, ідуть кожне своїм шляхом — і ось їх уже й нема. Вже їх не видно.

Угорі, понад дахом фургона, я бачу небо. Воно світле, широке й округле. Воно глибоке, аж безмежне, це небо. З нього вниз повільно й мерехтливо опускається безліч променів — прямовисних і вигнутих, є навіть дуже криві, хвилясті, є закручені у спіралі, ширші й вужчі. Вони пливуть понад землею, де-не-де впиваючись у неї своїми короткими, сліпучими відгалуженнями, струменять, немов кровоносні судини, пульсують і мерехтять, розгортаючись безкінечним плетивом понад нами, перплітаючись неосяжним світляним шатром. Вони там, понад нами, і з землею перетинаються рідко, не на кожному кроці. Трапляються суцільно темні місця, де й близько не видно світлого волоконця згори, ніде, до самого обрію. Ось таким темним, безнадійним місцем і їдемо ми зараз.

Десь поруч хтось стогне. Здається, це Семен Маркович. Значить, я тут не один. І мене це не дивує. Але в мене руки скручені за спиною, я лежу на боці, підігнувши ноги. Нога болить, і ще болить в обох боках — може, навіть ребра зламані. Дихати глибоко — боляче. Доводиться дихати часто й потроху. Важливо не давати легеням розпросторитися на повну, щоб не завдавати самому собі зайвого болю, зайвого страждання. Обережно пробую перевернутись, але мені вдається лише лягти на спину і, спершись у підлогу зігнутими в колінах ногами, втримувати рівновагу під час цієї хитавиці. Головне зараз — не дати своєму тілу скотитися кудись на край фургона, до стіни. Бо далі почне тобою качати й метляти по всьому чотирикутному простору. А це боляче.

Та все ж нам пощастило. Мені пощастило. І Семенові Марковичу також. Хоч він і хотів... Не знати, що вже він хотів. Та ми попали в облаву державної служби. Ми потрапили до фургона державної служби. Тепер нас не уб'ють. Принаймні не одразу. Державна служба збирає по місту епідеміків і відвозить їх на Острів. Там, кажуть, є спеціальний табір, де їх усіх — нас усіх! — збирають. І що потім? Лікують? Ставлять досліди? Знищують? Зрештою, що б там не робилося, воно робиться іменем держави. Іменем Держави.

Державо! О Державо! Дякую тобі, Державо, що ти є! Колись, десь у незапам'ятні часи люди вимислили тебе,

придумали і продумали, а потім багато століть поліпшували і вдосконалювали. Берегли тебе. Оспівували і плекали. Парторг не дарма завжди, коли його хтось заганяв на слизьке своїми запитаннями, апелював до інтересів Держави. Держава зробить, Держава прийме рішення, Держава розв'яже цю проблему. Держава надасть. Держава забезпечить. Держава гарантує. Держава захистить. Держава покарає. Держава винагородить. Держава не забуде. Держава пригадає. Держава... Держава, Держава, Держава...

Дякую тобі, Державо, за те, що не вб'єш мене прямо зараз, у цю мить. Дякую тобі, Державо, що не даси вбити мене своїм рядовим громадянам. Дякую, що цю місію, це завдання, цей гріх, цю насолоду ти цілковито забрала собі. Ти існуєш завдяки мені і задля мене. Ти створена такими, як я, і для таких, як я. Ти живишся нашою працею, нашою плоттю, нашими мріями й помислами, Державо! Дякую тобі, Державо, що ти є і що ти є такою, якою ти є!

Хоча той самий Парторг і казав якимось, що у майбутньому держава відімре, та в його словах у той момент не було певності. Він казав це тому, що його навчили так казати. А насправді він не вірив у те, що казав, і не бажав, щоб так воно сталося. Держава потрібна йому і багатьом таким, як він. Держава потрібна майже всім. Навіть тим, котрі вважають її непотрібною, а себе — вільними від

неї. Та все ж вона, Держава, розлита у повітрі. Вона, ніби мікроб, ніби вірус хвороботворний, вражає кожного, пронизуючи його тіло, впиваючись у нутрощі, всотуючись у кров. Без неї немає життя.

Ось тепер мені нарешті вдалося сісти, підтягнувши коліна до підборіддя. Якби ще було на що спертися, тоді б я розслабив ноги. Але для цього треба підповзти чи підкотитися до стіни. Біля стіни лежить ще декілька людей, вони стогнуть і кречуть. Їм теж боляче. Краще лишатися тут, де я лежу зараз. Біля стіни мене битиме об стіну, штовхатиме на інші тіла. Тож краще знову лягти горілиць. Тільки ногами підтримувати рівновагу, щоб не покотитися на повороті.

Державо, ти така велика і сильна! І така ти недобра, Державо! Власне, ніхто й не казав, що ти маєш бути доброю. Хоча й хотілося б, якщо бути відвертим. Але, певно, це не обов'язково. І неможливо. Якби ти могла бути доброю, то, напевно, ти й була б. А так ти є такою, якою є. Сильною. Жорстокою. Часто незрозумілою. Великою. Строгою. Ну, це майже те саме, що й жорстокою. Ти час-то й багато чогось вимагаєш від нас. Називаєш це нашим обов'язком. Чи, щоб м'якше звучало, — почесним обов'язком. Інколи навіть священним обов'язком. Але обов'язком. Зрідка ти визнаєш, що ми маємо і права. Але передусім права належать тобі. Право наглядати за нами. Контролювати наші вчинки, наші дії. Визначати, які з цих

дій вірні, а які ні. Які дії дозволені, а які — злочинні. За злочинні ти нас караєш. Карати ти вмієш, і робиш це з задоволенням. Саме покарання, їхня система, їхній перелік, їхня різноманітність і мусять, як ти вважаєш, стримувати нас від неправильних і від злочинних дій. Тому покарань для нас у тебе передбачено достатньо. На кожного вистачить.

Ти не дозволяєш нам самим визначати міру покарань. Ти поклала цю місію на себе. Ти своїм всеосяжним розумом знаєш і розумієш усе краще за кожного зокрема. І караєш ти кожного. Чи майже кожного. Принаймні я особисто не знаю нікого, хто міг би уникнути твоєї покари. Але такі теж є. Тільки вони не живуть серед нас. Вони проживають у якихось інших будинках, інших районах, інших землях — десь далеко звідси. Вони ведуть праведне, чисте, порядне життя, вони не захворюють на невиліковні хвороби, і їх нема за що карати. Всі покари, всі утиски призначаються нам — цій масі, цій багатоліко-безликій юрмі, в якій тисячі ротів, тисячі носів і очей, тисячі шлунків, печінок і сечових міхурів. Бо ми винні. Винні вже зараз, тепер. Винні наперед. Винні самим існуванням своїм. Як добре, Державо, що ти це знаєш заздалегідь і саме тому оточила нас колючим дротом своїх правил, вимог і законів. А навзамін ти даєш нам... А що ж ти даєш? Ага, ти даєш нам відчуття належності до себе. При цьому ти безперестанку нагадуєш і наголошуєш, яка

це велика честь, яке це щастя безмірне — бути кровинкою, травинкою, листочком на твоєму дереві, ниткою в твоєму полотні, гвинтиком у твоєму проіржавілому механізмі. Дякую тобі, Державо, дякую тобі!..

* * *

Та ось фургон закладає кілька близьких, коротких поворотів і зупиняється. Його добряче підкидало останніх чверть години — видно, їхали ви не вельми рівною дорогою. Та рівних доріг уже й у центрі вашого міста не дуже лишилося. Скрегочуть двері — і їм відповідає якийсь іще один скрегіт, віддаленіший. Проте він теж не дуже далекий. Скавулить на відкритому повітрі якась одна металева деталь об іншу — найшвидше, це петлі, завіси, що на них тримаються інші двері, хвіртка, брама чи щось таке подібне. Щось, що відчиняється й зачиняється, відділяючи те, що назовні, від того, що всередині. Знизу, з дверей, кілька голів у шоломах зазирають і стукають палицями по металевій стінці:

— На вихід!

Ти підводишся. Це зробити нелегко, бо руки все ще зв'язані, хоча вузла ти й зумів добряче послабити... Але до кінця не розв'язав. Спершу сідаєш, потім стаєш навколішки, поранена нога пече і ниє, та ось уже пора й на останнє зусилля — підвестися з колін. Це не легко, про-

те здійснено. Одна по одній ноги випростуються, вони аж зватяніли, і ти, похитуючись, виходиш з дверей металевого короба, зістрибуєш униз, а люди в шоломах навіть не дають тобі впасти, грубо, проте надійно підхоплюють під лікті. При цьому вони підтягають тобі лікті назад, і тобі непомітно вдається ще більше послабити вузла на зап'ястках.

Позад тебе на землю спускаються інші люди з фургона. Саме на землю — під ногами чується провологлий м'який ґрунт, навкруги ти бачиш у неяскравому світлі кількох ліхтарів невисокі голі кущі, піщану дорогу з коліями, виїждженими в ній уже не однією вантажівкою, а далі, за кущами, — продовгуваті споруди з маленькими вікнами, розташованими високо, аж майже під самими дахами.

Позаду пролунала команда — її подав хтось із людей у шоломах:

— По одному! До барака! Бігом-м-м марш!

Ігор спробував озирнутися через плече, хоч зв'язані руки й заважали. Та тільки краєм ока впіймавши плечисту постать у камуфляжі позад себе, одразу ж відчув удар по плечі — біль різонув згори вниз, до спини.

— Тобі що, не ясно?

Зрозумівши, що бігти слід один за одним і що саме він у цьому ланцюжку перший, Ігор побіг, підтягаючи проштрикнуту ногу. Проминувши кущі, побачив і вхід

до барака — з причілка довгої понурої будівлі із вікнами попід дахом. Двері були відчинені, та зсередини зяяла темрява. Заплющившись, зиркнув у ту темряву й побачив там багато різних людей.

При дверях уже стояли двоє в камуфляжі. Перш ніж впустити його досередини, вони зняли пута з рук. «От і вартувало так старатися, розв'язуючись...» — майнула думка. Розминаючи зап'ястя, він ступив у півморок барака.

Тут і справді було людно. Тісними групками чи поодинці, але теж дуже поряд люди ці сиділи чи лежали попід далекими стінами або ж стояли посередині простору барака. Майже ніхто не розмовляв. Де-не-де хтось тихенько стогнав чи зітхав. Ігор відчув потребу прилягти й попрямував до стіни. Там він сперся спиною і буквально сповз донизу, підтягуючи коліна до грудей. Обхопив ноги руками. Знеможено заплющив очі...

Весь барак був повен спалахів! Такого яскравого і радісного видовища він не пригадував у своєму житті. Світло-сині й салатово-зелені, бордові й рожеві, жовті, фіолетові, кармінні й помаранчеві зблиски пересипалися в очах крупними сяючими іскрами, перетинались і накладались один на один, миготіли і блимали або ж, навпаки, насичуючись і густішаючи, починали перекривати своїм світінням сусідів, щоб потім знову почати повільно меркнути.

Ігор озирнув ушир весь простір барака. Чорних пасем болю не було видно ніде. Ніхто тут не страждав, ніхто не мучився. Зробилося затишно: він був між своїми. Ніхто не ліз із запитаннями, ніхто не зазирає у очі. Кожен бачив своє. Кожен дивився у власному напрямку й робив це власними очима. Хоча напрямок був спільним для всіх — це робилося зрозумілим дедалі більше й більше.

Також він раптом усвідомив, що не мусить ні про що розпитувати людей у бараку. Знання ці самі прийшли, вступили в голову не думками і не словами, а просто знаннями: годують раз на день, але порції великі, роздача пізнього ранку, ближче до полудня, хліба дають достатньо, можна приховати й підживлятися ним цілий день до ночі, вода в металевому бачку в дальньому кутку барака, туалет з протилежного причілкового боку, свіжі партії затриманих («своїх», саме так подумалося йому) прибувають три чи чотири рази на добу, інколи навіть уночі. На прогулянку виводять рідко, бо людей прибуває. Охорона невелика, озброєна, проте зброї не застосовує. Чому майже ніхто не розмовляє? Бо тут усі розуміють один одного без слів.

Перепочивши і трохи отямившись, Ігор підвівся, розім'яв заляклі ноги й накульгуючи пішов уздовж довгої дерев'яної стіни. Грубо збиті двоповерхові ліжка стояли в глибині споруди. Якесь м'яке сіре шмаття вкривало їх. Підлога була теж дерев'яна, грубо вискоблена, нефарбо-

вана. Збоку, на стіні біля першого ряду ліжок, чимось червонястим, певно, уламком цеглини, були намальовані двері й продовгувата кривенька табличка на них: «Доктор Лібенкрафт С.» Ігор ледь усміхнувся й приплющив очі. За стіною виднівся невисокий паркан, обснований згори іржавим дротом. А по той бік паркана, зовсім недалеко, може, за півсотні кроків, попід стіною верболозу спокійно плинула ріка.

Раптово втямив, що вперше за багато днів не відчуває холоду. Тобто холод був і надалі, але неприємних відчуттів не викликав. Так собі, легка суха прохолода, що приємно обволікала тіло. Ноги теж перестали мерзнути. Взуття немов підсихало зсередини, швидко і непомітно. Рана на гомілці також заніміла.

Зробилося легко і світло. Він був тут у безпеці. І нічого поганого трапитися вже не мусило й не могло.

Знову наростаюче загуркотіли двигуни — і за хвилину ззовні вздовж стіни похитуючись проїхали два фургони. Вони були вщерть повні своїх, людей із плямками на повіках. Це було не тільки видно крізь дерев'яні стіни — це було просто зрозуміло.

Фургони проїхали в бік входу й довго там розверталися. Цього разу обидва хотіли заднім ходом підїхати до вхідних дверей, та місця було замало, через що шофери нервувались і газували затято, майже притираючись бортами. Чути було, як об причілкову стіну шурхотить

пісок, відкинутий з-під задніх коліс. Якесь загальне піднесення ніби розлилось у повітрі, стан легкої, майже радісної тривоги оволодів людьми в бараку — про це теж ніхто не говорив, але всі без винятку це відчували.

Повільно, один по одному бранці почали підтягатися до входу, шикуючись плече до плеча та уважно вслухаючись у рев моторів і метушню по той бік дверей. Там нарешті гучно затупали важкі черевики і з виском за скрипіли давно не змащовані петлі.

Двері до барака відчинилися — примарне світло ночі не вливалось крізь них досередини, а неначе стояло в прямокутнику входу скляною стіною. За дверима топталися двоє чоловіків у шоломах і камуфляжах. Третій, відчинивши двері фургона, почав висаджувати з нього привезених людей.

Перший з тих, що стояли при дверях, раптом зняв шолома й витер спітніле обличчя долонею. Другий пильно подивився на нього.

— Що дивишся? — насторожено запитав перший.

— Ах ти ж сука! — загорлав другий і наступної ж миті кинувся на нього з кулаками. — І ти теж! І в тебе теж! Ах ти ж!.. Та я тобі!

Перший відбивався, проте якимось мляво, невпевнено, хоча був вищим і, ймовірно, сильнішим за свого напарника, котрий так раптово і несподівано зробився ворогом. Та, отримавши добрячий удар під дихало, він усе ж

не витримав, згріб другого у важкі обійми, заламав йому руки за спину, придавив їх ззаду коліном і своєю вільною рукою стягнув йому шолома з голови.

Навіть у темряві всі виразно побачили, що й перший, і другий мають на повіках маленькі червоні плямки...

І це не було дивно.

* * *

Вони вийшли крізь браму, яку тепер не стримував жоден замок. Дротяні створи зі стогоном скреготнули, розступаючись. Піщаний ґрунт глухувато дудонів під десятиками ніг. Ігор озирнувся — Семен Маркович ішов трохи позаду й ліворуч. А ще позад нього йшли, взявшись за руки, дві старі жінки, майже бабці. На кінчиках їхніх довгих розпатланих кіс де-не-де позапікалася кров. Очі їхні були міцно стулені, й червоні зіниці поверх повік наче мружилися. Жінки ступали в ногу й мали переплетені руки — ніби збиралися ось-ось пуститися в танок.

Ранкові сутінки ледь-ледь змінили сірість на блакить. Небо над головою не те щоб роз'яснилося, просто зробилось на крихту світлішим, прозорішим. Річка сірою тремкою поверхнею простягалася по два боки від Острова. Верболіз, ще безлистий, відчайдушно тримався віттям за скрайній пісок, так само, як і люди, сподіваючись, що колись таки зміниться пора року.

Семен Маркович наздогнав Ігоря й пішов з ним майже поряд. По ліву й праву руку Ігор помітив боковим зором хлопчину в куртці з каптуром і з наплічником за спиною, сусіда у вим'ятій майці, брудній, та все ж трохи ще білій, Ліду з Мариною, Ларису з Віктором, інших звідкись знайомих людей.

Якесь мугикання полинуло немов одразу й звідусюди. Ігор теж миттю увімкнувся в цей простий і чіткий ритм, кількадесяти секунд вистачило, аби мелодія зміцніла і в неї з'явилися слова, так само прості й чіткі. Вони теж наростали, ширилися.

Дивись в глибину.

Дивись в глибину.

Дивись в глибину.

Дивись в глибину.

Всі раптово наструнчилися, підбадьорилися, почали презиратися, проте очей майже ніхто не розплющував. Обличчя хоча й лишалися зосередженими, та неначе просвітлили.

Дивись в глибину. Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину.

Берег скінчився. У холодному піску по кісточки всі люди завмерли, не збиваючись надміру тісно, але й не розпорошуючись. Десь там, удалині, попереду, за Трамвайним мостом, унизу за течією, мало лежати їхнє місто. Голоси робилися чистішими, вищими, слова вимовлялись чіткіше, чеканніше.

Дивись в глибину. Дивись в глибину. Дивись в глибину.
Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину. Дивись в глибину.
Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину. Дивись в глибину.
Дивись в глибину.

Дивись в глибину. Дивись в глибину. Дивись в глибину.
Дивись в глибину.

І далі ще і ще, більше й більше, ширше, потужніше, зринаючи вгору, до сірого, безпросвітнього неба.

ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ
В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ.
ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ.

ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ
В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ.
ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ.

ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИ-
ВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ
В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИНУ. ДИВИСЬ В ГЛИБИ-
НИУ.

Над сірою пласкою поверхнею води стояли змучені,
виснажені люди плече до плеча, дехто взявшись за руки.
Просвітленим зором, не розплющуючи очей, вони диви-
лися в глибину річки. І внизу, за її широчінню, вже не
було ніякого міста.

ЕПІЛОГ ВІН ЖЕ ПРОЛОГ

Дивись задивляйся вдивляйся в цей світ
Вдивляйся пильно не відриваючись
Дивись і дивуйся
Дивись — видивляйся дива

Дивись ой дивись ой дивися
Дивися бо буде тобі
Не смій відвести погляду ні на мить
Не змигни не кліпни не замружся

Бо кожного разу як ти заплющуєш очі
Світ змінюється миттєво
Він робиться зовсім інакшим цілком не таким
Як був ще мить перед тим

Тому ти і проживаєш не одне своє куце життя
А стільки життів скільки скліпнеш заки не осліпнеш
І ти витрачаєш свої міліарди життів
Так щедро й бездумно неначе вони не скінчатся ніколи

Неначе тобі не буде нестерпно важко
Одного разу заплющивши очі
Знову розплющити їх

Неначе ніколи не прийде
Отой твій останній скліп
Неначе останній схлип

Тож зараз дивися пильно й уважно
Хоч би як не свербіли повіки
Терпи намагайся не кліпнути

Бо протягом змигу ока
Довгого нескінченного
Завжди відбувається ЩОСЬ

2007—2010 pp.